

Ѓ - 47

1951

ВОЈНО ДЕЛО

6

1 9 5 1

★ 1941 - 1951 ★ 1941 - 1951 ★

ДЕСЕТОГОДИШЊИЦА ЈА★

САДРЖАЈ

	Страна
Генерал-лајтнант Љубо Вучковић: <i>Мале армије и нека питања одбране на широком фронту</i> — — — — —	1
Вице-адмирал Мате Јерковић: <i>Борба оперативне групације у условима окружења</i> — — — — —	17
Генерал-лајтнант Михаило Апостолски: <i>Неколико проблема маршевања</i> — — —	40
Потпуковник Др. Борђе Драгић: <i>Рањеници у партизанском рату</i> — — —	50
Потпуковник Хуберт Јелочник: <i>Наоружање савремене авијације</i> — — —	58
Потпуковник Алојз Грчар: <i>Ремилитаризација Западне и Источне Немачке</i> — —	75

ИЗ ИСТОРИЈЕ РАТНЕ ВЕШТИНЕ

Пуковник Владимир Поповић и потпуковник Коста Јашмак: <i>Тактика артиљерије у Српској и бившој Југословенској војсци</i> — — — — —	83
--	----

ИЗ ИНОСТРАНИХ АРМИЈА

— : <i>Тактичко-техничке новине</i> — — — — —	98
---	----

ПРИКАЗИ КЊИГА И ЧАСОПИСА

<i>Ханс Шпајдел: О инвазији у Француској 1944 године</i> — — — — —	105
—: <i>Дејствије атомског оружја</i> — — — — —	114
<i>Мајор Е Ромело: Велике аљиске јединице</i> — — — — —	117
<i>Пошћуковник Ц. Ј. Денхолм: Армијски или самостални корпуси</i> — — — — —	119
<i>Пуковник О. Ц. Троксел: Амерички корпус у хвањању додира</i> — — — — —	121
<i>Пошћуковник Виљем Бедфорд: Смењивање дивизије у месту или проласком кроз борбени поредок</i> — — — — —	122
<i>Пошћуковник Р. Ј. Хил: О почасном увођењу јединица у напад</i> — — — — —	126
<i>Пошћуковник Л. Г. Робинсон: О процени ситуације и доношењу одлуке</i> — — — — —	130
<i>Пошћуковник Ф. Беднарек: Проблем чувања и обнављања ратне опреме у Армији САД</i> — — — — —	131
<i>Пуковник Р. Јохилалшио: Ваздушни напади на Хелсинки и његова ПАО</i> — — — — —	133

ОДЗИВИ ЧИТАЛАЦА

Мајер Бранко Цакула: <i>Поводом чланка „Стрељачки корпус у одбрани обале“</i> — — — — —	137
---	-----

Редакциони одбор: Генерал-лајтнант Милинко Ђуровић, генерал-лајтнант Боко Јованић, генерал-лајтнант Душан Кведер (одговорни уредник), генерал-лајтнант Данило Лекић, генерал-лајтнант Љубо Вучковић

ВОЈНО ДЕЛО

ОРГАН МИНИСТАРСТВА НАРОДНЕ ОДБРАНЕ ФНРЈ

БРОЈ 6

НОВЕМБАР—ДЕЦЕМБАР 1951

ГОДИНА III

Генерал-лајтнант ЉУБО ВУЧКОВИЋ

МАЛЕ АРМИЈЕ И НЕКА ПИТАЊА ОДБРАНЕ НА ШИРОКОМ ФРОНТУ

Под појмом борби на широком фронту подразумевамо операције, битке, бојеве и уопште сва борбена дејства (и најмањих тактичких јединица) која се изводе на фронту ширем од онога што се у пракси и досада у војној литератури назива нормалним фронтом.

Досада су у војној литератури мало разматрани употреба и начини дејства јединица на широком фронту, иако су такве борбе стварно већ одавно вођене, а у Првом, а нарочито у Другом свјетском рату све више примењиване. На први поглед, могло би се претпоставити да велике армије неће ратовати на широком фронту због тога што располажу знатним снагама и средствима да постигну довољну густину и солидно покрију и заштите све своје фронтове. Због тога се и њихови војни теоретичари мало баве овим проблемом. Док се уз третирање одбранбених операција узгред може наићи само на извјесна површнија разматрања борби на широком фронту, дотле се о нападама и другим борбеним радњама на таквом фронту скоро и не говори. Међутим, армија једне земље, ма колико била велика, није увијек у стању да на сваком мјесту буде довољно јака. Она ће, нарочито због развучених фронтова (којих је било у прошлим ратовима и којих ће бити и убудуће), морати да се брани на широком фронту на извјесним секторима, а можда и већим дијелом својих снага.

Армије малих земаља, поготово оних које су окружене непријатељски расположеним државама, принуђене су да се много више користе досадашњим искуствима у погледу дејстава на широком фронту, пошто ће се редовно дешавати, особито у првој фази рата, да им то буде нормалан начин ратовања. Мала држава не може да испуни све услове које захтевају важећа правила за „нормалну одбрану“, чак ни онда када би читаву ратну армију поставила на својим границама. С друге стране, ако би нека мала земља и била у стању да то спроведе у извјесним случајевима (мањи фронт, итд.), поставља се питање да ли би то било уопште прихватљиво? Нападач би баш то и желео, пошто би му се самим тим пружила најидеалнија прилика да једним ударцем (прободом) на граници отвори пут за окупацију земље и уништење њене армије, јер она, због немања резерви у дубини, не би била у стању да га заустави

или било што предузме што би бар донекле успорило извршење његовог плана. Према томе, као што је и у војној науци већ добро познато, кордонски распоред једне армије, уствари, значи исто што и унапријед свјесно припремљени пораз. Зато се једино снагама које се налазе у дубини, нарочито њиховим активним дејством, могу парирати разни пробоји и други успјеси нападача, тако да се само на тај начин може постићи и најупорнија одбрана и створити услови за каснији прелазак у противофанзиву.

Било би погрешно закључивати да се борба на широком фронту може организовати и водити једино у такозваним специјалним условима, тј. борба у планинама, око ријека, на мочварном и уопште јако испресијецаном земљишту. Напротив, борба на широком фронту може се организовати и водити у свима случајевима и на сваком земљишту, иако се досада скоро редовно претирала искључиво борба у специјалним условима. Досада је исувише мало говорено о организацији и вођењу борбе на широком фронту на маневарско-равничастом земљишту или уопште у равницама, вјероватно због тежине и деликатности овог проблема. Јасно је да је то један од најтежих и најделикатнијих видова борбе на широком фронту, зато што ту недостају типни олакшавајући теренски елементи којих има довољно у планинама (непролазни простори, ограничени правци за кретање техничких средстава, ограничен капацитет праваца итд.). Због тога се утолико прије намеће неопходна потреба за његовом сталном теориском анализом и уопштавањем искустава из досадашње ратне праксе.

У Народноослободилачком рату борба је претежно вођена на широком фронту, тако да би се могло тврдити да је то био нормалан начин тадашњег нашег ратовања. Пошто се ово не односи само на одбрану, већ и на напад, маршевање, наступање, форсирање ријека, итд., то се наш Народноослободилачки рат може користити као један необично важан извор за расвјетљавање и коришћење стечених искустава у борбама на широком фронту, нарочито у нашим условима. Неопходно је да све армије врше детаљну анализу и свестрану студију борби на широком фронту, које имају посебан значај, нарочито за мале армије.

Да бисмо у анализи постанка и вођења одбранбених операција на широком фронту уочили њихов значај и извукли најбитнија искуства није потребно да залазимо дубље у историју од Првог свјетског рата; биће довољно ако се одмах задржимо на примјерима старе српске војске и њених ратова у периоду 1914 и 1915 године.

У Првом свјетском рату, српска војска, малена по броју и прилично слабо наоружана, морала се супростављати бројно и технички много јачем нападачу, који је нападао скоро са свих страна. Због тога је била потпуно правилна одлука српске Врховне команде да се у граничним појасевима према непријатељу организује одбрана на широком фронту и да се у унутрашњости земље задржи што већа и јача стратемиска резерва ради интервенције у погодном тренутку.

Гранични фронт Србије према Аустро-Угарској (око 600 км ширине) свакако је био несразмерно велики у односу на њену ондашњу оперативну снагу. Тада је српска војска имала свега десет дивизија (по пет дивизија I и II позива), петнаест пјешадских пукова III позива, једну комбиновану ди-

визију формирану од прекобројних пјешадиских пукова и једну коњичку дивизију. То значи да би на једну дивизију дошло по 60 км граничног фронта, ако би све јединице биле постављене за одбрану у граничним појасевима (рачунајући само дивизије I и II позива), а ако бисмо узели у обзир и пјешадиске пукове III позива и претворили их у дивизије, онда би на сваку дивизију долазио фронт од 40 км.

Према српском ратном плану, који је био дефанзиван, за непосредну одбрану граничног фронта и заштиту концентрације били су предвиђени пјешадиски пукови III позива, а на важнијим правцима још и здружени одреди или поједине дивизије, док је главна снага била ешелонирана по дубини.

Прва армија је добила задатак да осматра и брани гранични фронт од Великог Градишта до ушћа Велике Мораве у Дунав. На самој граници налазио се Браничевски одред (Дунавска II, јачине три пјешадиска пука), док се главнина армије од три дивизије (Тимочка I, Тимочка II и Моравска II) налазила на простору Паланка — Рача — Топола.

За непосредну одбрану граничног фронта од Гроцке до ушћа Колубаре Друга армија одредила је једну дивизију, а главнину од три дивизије (Моравска I, Шумадиска I и Комбинована I) распоредила на простору Аранђеловац — Топола — Лазаревац.

На граничном фронту од Колубаре до Љубовије, Трећа армија одредила је Обреновачки, Шабачки, Лознички и Љубовиски одред, а главнину од двије дивизије (Дринска I и Дринска II) у рејону Ваљева. Све јединице у граничним појасевима браниле су врло широке фронтове.

Крајем 1915 године, услед уласка Бугарске у рат, гранични фронт Србије повећао се на 1290 км, тако да би на сваку дивизију српске војске долазило по 86 км, и то под претпоставком да се у дубини земље не задрже никакве снаге у стратетиској резерви.

Ево неколико детаљнијих примјера како је изгледало посједање широких фронтова.

У Српско-бугарском рату 1913 године Тимочка дивизија II позива (од три пјешадиска пука, једног коњичког дивизиона и четири батерије) бранила је положаје од жељезничке станице Струмица (Хутово) до Брегалнице, тј. на фронту од око 30 км. Дивизија је била распоређена у два приближно једнака ешелона. Четири бугарске бригаде (око 8 пукова) нападале су на фронт ове дивизије и првог дана успјеле да овладају положајем борбеног осигурања на Кривој Лакавици, а у току ноћи да пробију и главни положај. Пошто је уочио мјесто главног непријатељског удара, командант дивизије је прегруписао своје снаге (пребацио 14 и дјелове 15 пјешадиског пука са десног на лијево крило), у свитање слиједећег дана извршио противнапад овим снагама и повратио главни положај. Дивизија је одржала ове положаје пуних 5 дана.

9 новембра 1914 године Браничевски одред бранио је 90 км обале Дунава од Гроцке до Голупца (један пук бранио се на фронту дугом око 45 км, други на фронту од 15 км, а трећи на око 30 км). Одред је имао у резерви један батаљон и један коњички ескадрон у Пожаревцу. Уз јаку подршку артиљерије непријатељ је успио да форсира Дунав, али је противнападом снага Браничевског одреда одбачен уз велике губитке.

У августу 1914 године Дринска дивизија II позива (од два пјешадиска пука, једног коњичког пука и једног артиљерског дивизиона) са слабијим дјеловима III позива била је скоро сва подијељена на истурене одреде и имала да брани несразмерно широк фронт који је од ушћа Вукодраже у Саву до Зворника на Дрини износио 137 км. Само Шабачки одред ове дивизије (од девет пјешадиских батаљона, једног коњичког ескадрона и двије батерије) бранио је 120 км фронта, тј. од ушћа Вукодраже у Саву до Самуровића Аде на Дрини. Улијево од њега у рејону Лозница — Лешница, знатно слабији Лознички одред затварао је правац који води у долину Јадра.

1915 године Дунавска дивизија II позива бранила је пожаревачки отсјек од Бурђевачке Реке до Велике Мораве на ширини фронта од око 35 км.

Тимочка војска (саставу двије пјешадиске дивизије и Неготински одред) држала је фронт према Бугарској од превоја Св. Николе до ушћа Тимока у Дунав, тј. фронт ширине преко 100 км. Тимочка дивизија I позива бранила се на фронту ширине око 30 км, а Комбинована дивизија I позива на фронту од око 27 км.

Иако је сличних примјера било много више, ипак су и наведени довољни да покажу величину фронтова појединих јединица и да потврде ранију поставку да су се скоро све јединице српске војске у Првом свјетском рату браниле на широком фронту. При томе се може уочити да су се ширине фронтова разликовале према важности правца, као и то да су и ови најмањи и најужи фронтви неупоредиво већи од такзованих нормалних фронтова.

Тешко се може наћи да је нека дивизија бранила фронт мањи од 20 км, а да не говоримо о фронту од 10 км, тј. о норми која сада преовлађује и важи у теорији. Према томе, тешко се може упоређивати посједање и начин одбране једног пука који брани фронт ширине до 5 км у такзованим нормалним условима са, рецимо, оним пуком III позива Браничевског одреда који је бранио фронт ширине 45 км, без обзира на то што је бранио ријеку. Због тога је у теорији, а и у пракси, врло тешко пронаћи неке заједничке принципе који би важили истовремено и подједнако за оба ова случаја, јер се овдје заиста ради у најмању руку о два начина одбране, ако не и два њена посебна вида.

Српска војска није могла наћи друго ријешење које би одговарало њеном дефанзивном ратном плану, сем да се брани на широким фронтovima. Да би се ово могло спровести, обезбјеђујући истовремено довољне снаге за активно дејство, поред осталог, било је неопходно да се примјени одговарајућа тактика, водећи нарочито рачуна о што већем и дубљем ешелонирању, маневру снагама и средствима и што већој активности. Да је у то вријеме српска војска случајно посјела граничне фронтове у гушћем распореду (иако их није могла посјести према захтјеву такзованих нормалних услова чак ни онда када би избацила на границе сву своју расположиву армију), и да није задржала много више снага у дубини, сигурно је да не би могло бити ни Цера ни Колубаре, ни опште пропивофанзиве и прогјеривања аустроугарске војске преко Дрине.

1941 године стара југословенска војска није се послужила искуствима српске војске из Првог свјетског рата, већ је активирала и посјела границе једино граничним јединицама, тек онда кад је свакоме било јасно да је рат

на прагу. У то вријеме у дубини територије није било никаквих резерви, јер скоро ниједна јединица није била мобилисана, тако да није била у стању да интервенише ни на једном правцу. Послије мањих чаркања на граници, Немци су лако пробијали граничне фронтове, не наилазећи ни на какав отпор у дубини, а да се не говори о ма каквој активности браниоца. Поред свих осталих издајстава, то је, свакако, један од важних узрока онако брзе капитулације старе југословенске војске.

У прошлом рату Народноослободилачка војска скоро све своје одбранбене (а и нападне) операције, углавном, водила је на широком фронту. Када је то већ био њен нормалан начин ратовања, онда је јасно да су се њена тактичка дејства морала што више прилагођавати таквом начину дејства. У тадашњим условима било би потпуно погрешно примијенити другу тактику, јер она не би била у стању да одговори општем начину ратовања, нити би се њоме могли постићи било какви успјеси. У одбранбеним операцијама посједање се, углавном, вршило по групном систему, без икакве тенденције за неким гушћим распоредом. Јасно је да би се гушћим распоређивањем снага омогућавало непријатељу, који је редовно био технички јачи, да се што лакше обрачуна са браниоцем. Због тога је застарело мишљење да се једино гушћим распоредом живе силе може задржати и бројно и технички надмоћнији непријатељ, и оно више не одговара могућностима малих армија. Ево неколико примјера одбране на широком фронту из Ослободилачког рата.

За вријеме VII непријатељске офанзиве V босански корпус бранио се на фронту широком преко 80 км (39 дивизија бранила је фронт од око 40 км, а 4 дивизија преко 30 км).

У априлу 1944 године на фронту: Дрина — Бијељина — Брчко — Озрен наша II армија бранила је фронт од око 150 км, тј. по 37 км просечно на дивизију.

У току IV непријатељске офанзиве бранила је 6 личка дивизија фронт од око 80 км (од Плитвичких Језера преко Љубова до Грачаца). Њена друга бригада бранила се на фронту од око 40 км. На овим положајима дивизија је 24 дана задржала много надмоћније непријатељске снаге.

За вријеме припреме и концентрације наших снага на територији Санџака и дијела Црне Горе за офанзивне операције према Србији, 37 дивизија бранила је и штитила ову концентрацију на фронту преко 60 км ширине.

1944 године 3 словеначка бригада бранила се у Словеначком Приморју на фронту од око 20 км, и успјела је да задржи 12 дана ове положаје против надмоћнијег непријатеља.

Још у 1941 години скоро све наше јединице, имајући мање или више слободне територије, браниле су се искључиво на широком фронту. На границама слободне територије већином су држане мање јединице које су активно дејствовале, док се главнина снага, која је била намијењена искључиво за активна дејства, налазила већином у дубини територије. Овај принцип примјењиван је и код држања већих територија, пошто су се једино офанзивним дејствима снага из дубине и маневром јединица са мање угрожених праваца могле сузбијати поједине офанзиве и продори непријатеља.

Као што се види, јединице наше Народноослободилачке војске дејствовале су на веома широким фронтovima. Ширина тих фронтova долази до још јачег изражаја ако се има у виду да су то биле јединице прилично малог бројног стања и знатно слабијом борбеном техником од нормално наоружаних и опремљених одговарајућих јединица.

Нормалан или широки фронт у одбрани?

Познато је да свака одбрана има основни задатак, с једне стране, да мањим снагама задржи и истроши надмоћнијег непријатеља и да му нанесе тако велике губитке да више не буде у стању да продужи своје нападе, а с друге стране, да браниоачеве снаге, користећи се фортификациским уређењем земљишта, претрпе што мање губитака. Иако су овако постављени захтеви правилни и логични, ипак их је доста тешко испунити, нарочито у одбрани на широком фронту.

Основни задатак малих армија, које морају да воде рачуна о сваком борцу и којима није свеједно да ли ће на једном или другом правцу имати оволико или онолико губитака, свакако се састоји у томе да што потпуније **сачувају живу силу**, тј. да претрпе што мање губитака, а да испуне и остале услове који се траже од сваке одбране. Раније смо напоменули да је потпуно погрешно постављати и примјењивати гушће распореде пред бројно и технички надмоћнијим нападачем, ако се рачуна да се он једино на тај начин може задржати. Узмимо као примјер организацију и извођење **позиционе одбране** једне армије против бројно и технички надмоћнијег нападача. Према постојећим теориским поставкама, армија ће у одбрани најбоље и најсигурније извршити добијени задатак ако посједне положај и организује **најупорнију (отсудну) одбрану** на нормалном фронту, рачунајући на једну дивизију око 10 км фронта. Други свјетски рат потврдио је праксу још из Првог свјетског рата да се пробоји врше уз учешће масовне концентрације авијације и артиљерије на опсјеку пробоја (на један км фронта привлачено је од 200 до 600 артиљериских оруђа, а можда ће тај број у будућности бити и већи). Треба напоменути да се сада убрзано ради на коришћењу атомског оружја у тактичке сврхе и да се, на примјер, у Америци већ говори о проби извјесних таквих оружја. Ако се на овом пољу убрзо постигну знатнији резултати, онда у будућем рату можемо очекивати и страшније дејство на разне опсјеке пробоја. С правом се може претпоставити да ће се таква оружја у првом реду примјенити за дејство на разне концентрације снага, резерве и уопште на важније и гушће посједнуте положаје. Ако би у оваквом случају бројно и технички слабији бранилац поступио по свим оним „нормалним“ принципима одбране, нападач би га скоро потпуно уништио на изабраном опсјеку пробоја, поготово онда када бранилац не располаже техником којом би се могао супротставити. Дакле, пред браниоцем се сада поставља веома сложен проблем: како и на који начин да избјегне овакву артиљериску и авијациску припрему? Било би потпуно погрешно ако би се мислило да се то може ријешити једино „лажним предњим крајем“, извлачењем снага из прве траншеје и сличним; то се мора решавати примјеном низа других нових и оригиналних начина посједњања и извођењем тактичких дејстава која су при-

лагођена конкретної ситуацији. Прије свега, мора се разбити шаблон у посједању положаја главног појаса одбране. По досадашњем гледишту главни положај је био увијек исти (први у појасу одбране), а то је најкрући шаблонизам. Међутим, у неким случајевима тај први положај треба посјести врло малим снагама, а главне снаге држати на резервном положају, који би у том случају био главни. У другим случајевима, главне снаге могу се држати на прихватним положајима, итд. Није могуће, нити је потребно набрајати све варијанте које могу доћи у обзир, већ је основно да бранилац својим главним снагама избјегне артиљериску и авијациску припрему непријатеља, јер ће само на тај начин моћи да изврши свој задатак. Зато сваки бранилац мора да тежи да организацијом одбране обмане нападача о распореду и дејству својих снага. То значи да нападачу треба дати отпор тамо гдје га он не очекује и навести га на закључак да нијесмо тамо гдје се стварно налазимо.

У току Другог свјетског рата Њемци су предузимали низ мјера да би извукли живу силу испод нападачевог артиљериског и авијациског удара. Они су у том циљу у својим штабовима благовремено припремали потребна, чак и шифрована шаређења, која су хитно слали појединим јединицама, чим би осјетили гдје ће бити правац главног удара совјетских снага, са циљем да се извуку испод артиљериског удара. Они су их извлачили (када је то било могуће) зато што су били свјесни да такве јединице на таквим отсјецима неће бити у стању да спријече руски пробој и ради тога да би сачували њихову живу силу.

Да би се нападач могао обманути о мјесту и распореду браниоца, неопходно је да се што боље маскирају све јединице у одбрани, јер ће нападач осматрањем са земље и из ваздуха открити груписање главних браниоцевих снага, ако се благовремено не предузму разне мјере за маскирање. У противном, биће узалудне и све друге предузете мјере у циљу обмане нападача. Поред тога, бранилац је дужан да што боље организује и спроведе службу извиђања и обавјештавања како би благовремено прикупио податке о стању код нападача, о његовим могућностима, намјерама итд., да би на основу тога могао правилније доносити поједине одлуке и по потреби мијењати оне које је већ донио.

Широки фронт, сам по себи, не даје тако погодне услове технички јачем нападачу, коме би било потребно исувише много технике да би уништио браниоцеву живу силу онако као у одбрани у „нормалним“ условима. Поред тога, широки фронт омогућава лакшу обману нападача о распореду браниоцевих главних снага и њихово боље маскирање и свим старешинама даје могућност широке иницијативе. О овоме, као и о разним недостацима широког фронта говорићемо касније.

Избор и начин посједања положаја

При избору положаја треба бити врло еластичан, јер се шаблонским посједањем и начином дејства у одбрани може учинити највећа услуга нападачу. У таквим случајевима нападач би могао чак и по карти да одреди гдје ће бранилац груписати своје главне снаге, гдје ће му бити главни, а гдје

прихватни положај, резерве итд. и да на основу тога лакше и правилније доноси и све своје одлуке.

У Првом свјетском рату аустроугарска војска била је бројно и технички најмоћнија од тадашње српске војске. Аустријанци су нападали редовно уз подршку артиљериске ватре (која је за оно вријеме била прилично јака), настојећи да прво униште браниочеву живу силу на положајима, па тек онда да крену с пјешадијом, понекад и са музиком на челу. У почетку рата и српска војска правила је доста грешака, јер је посједала главне положаје скоро увијек на исти начин, тј. по врховима брда и ивицама коса, које су биле и лако уочљиве и лако тучене. Због таквог шаблонског посједања положаја порази појединих њених јединица били су врло чести. Командант једног пјешадијског пука, који је међу првима увидео овај недостатак, организовао је и у току читава два дана утврђивао положаје на врху и косама једног брда исто онако како су то дотада радиле и друге српске јединице. У току ноћи, пред напад Аустријанаца, спустио је три батаљона у подножје брда, а на косама оставио само мањи број митраљеза и пушкомитраљеза, док је један батаљон задржао иза брда у резерви. Три батаљона су се добро маскирала у шумицама и шљиваџицама на подножју брда дисциплиновано очекујући уговорени знак за отварање ватре. По већ устаљеној и шаблонској тактици, Аустро-Мађари су отпочели артиљериску припрему са отстојања од 3—5 км, а када су ућуткали митраљезе по косама и када су повјеровали да су уништили и већи дио живе силе, пошли су у напад са музиком на челу. Када су пришли на 200—400 метара српски пук је отворио ватру из аутоматског оружја и пушака. Пошто су били потпуно изненађени Аустријанци су се повукли у неред и уз велике губитке, у стопу гоњени батаљонима овога пука.

Наше јединице у току Ослободилачког рата никада нису шаблонски организоване и посједале своје положаје, па се чак ни иста јединица скоро никада није бранила на исти начин. Иако је у почетном периоду рата преовлађивала пракса посједања коса и врхова—истина комбиновано са разним добро припремљеним засједама — ипак су избор положаја за одбрану и њихово посједање били врло различити. Наше старешине и борци били су прави мајстори у избору положаја и извођењу засједа, а такво мајсторство је неопходно и за организацију и за извођење одбране уопште. С друге стране, бранећи се на широком фронту, наше јединице су врло ријетко трпјеле веће губитке од артиљериске и авијациске ватре, иако је било доста примјера извођења најупорније и најотсудније одбране.

На планинском земљишту Немци су бирали и организовали главни положај на падини, на врху и на задњем нагибу. Зато се врло често дешавало да наше јединице нападајући на овако уређене положаје, у једном налету (чешће моћу) заузму прву линију на падини и другу на врху и да их Немци из треће линије са задњег нагиба дочекају јаком ватром, тако да су противнападом повраћали изгубљене дјелове положаја. Дјелимично посједање задњег нагиба показало се као врло практично, не само ради обезбјеђења од евентуалног напада из позадине, већ и као добар ослонац за извршење противнапада и за дочек нападача, који прилично несрећен излази на врх косе или брда.

Одбрану на широком фронту треба што боље организовати и примијенити што солидније утврђивање, првенствено у противтенковском смислу. Међутим, ово утврђивање ће се много разликовати од утврђивања у позиционој одбрани у нормалним условима. Прије свега, траншејни систем у цјелини ће потпуно изостати, док ће групно утврђивање, као и његова комбинација са траншејним системом бити много чешћа. Поједини добро утврђени рејони у дубини одбране могу дати одличне резултате. Погрешно је ако се мисли да се на широком фронту не треба утврђивати и да је једино маневар одлучујући елемент, јер би одустајањем од утврђивања лишили браниоца те једине премоћи над нападачем. Чак ће бити корисно ако се бранилац на појединим важним правцима утврди и у сталном типу, настојећи да се тамо одржи по сваку цијену. Противтенковску одбрану треба да организују у првом реду сами пјешаци, не очекујући помоћ од инжињерије (постављање мина, рушење итд.), пошто инжињерије никада неће бити довољно. Поред свестране примјене минирања и рушења треба користити разне друге препреке, нарочито у међупросторима. Покретни одреди за запречавање добиће нарочито широку примјену и њихов број требало би да буде што већи. Једном ријечју, пред предњим крајем треба примјењивати све оно што би допринијело успорењу кретања нападача.

Пошто се на широком фронту само по себи неизбежно појављују већи међупростори, мора се обратити нарочита пажња њиховом обезбјеђењу. Обезбјеђење међупростора, бокова и спојева, а у неким случајевима и позадине, организује се не само системом ватре (тучење ватром из разних оруђа), већ и активним дејством мањих јединица. Систем патролирања између јединица на широком фронту имао је врло широку примјену у Ослободилачком рату и показао се као најсигурнији и најпрактичнији начин обезбјеђења међупростора.

Одбрану на широком фронту не треба стварати као неку врсту шаблонске маневарске одбране, која би ишла од положаја на положај. Напротив, она треба да буде и врло упорна, а тамо гдје је то потребно и отсудна. Она може дати боље резултате од шаблонски организоване одбране на „нормалном“ фронту, само ако се изврши погодан распоред по дубини са знатним резервама и ако се примијени маневар и потребна активност и упорност (о чему ће касније бити ријечи). С друге стране, одбрана на широком фронту треба да претставља нормалан вид одбране свих малих армија са великим граничним фронтовима.

Значај резерви и маневра

У одбрани на широком фронту веома је важно да се одреде и правилно употребе довољно јаке резерве и да се у пуној мјери примијени маневар и активност свих дјелова који се бране.

Јаке резерве су неопходне прије свега зато да би се надокнадио недостатак снага и средстава (ради чега се врло често и прибјегава одбрани на широком фронту). Оне претстављају најјачу маневарску снагу браниоца којом се, скоро једино, могу парирати ови недостаци. Снаге које су на положају (први ешелон), и које заправо изводе одбрану, имају задатак да што

дуже задрже нападача, да га што више истроше и да га својим дејством „на-тјерају“ да открије правце свога наступања. Тек тада се могу покренути, односно ставити у дејство, други ешелони и резерве са изгледом на успјех, ако испоље своје дејство у бок или позадину нападача у најпогоднијем моменту за браниоца. А да би се овај задатак што боље извршио, резерве **треба подијелити бар у двије групе**. Увођење резерви у бој може бити врло различито. Међутим, погрешна је пракса која се често сусреће у решавању задатка (а која је одраз усвојене теорије), наиме, да се увијек по истом шаблону, тј. сагласно дејству нападача, почесно употребљавају и браниоцеве резерве (чим нападач уведе у бој други ешелон пука, бранилац ради то исто; или унапријед се зна за коју траншеју или за који положај, се употребљава и која резерва браниоца, тако да и овај шаблон иде потпуно у прилог нападачу).

Иако широки фронт једне јединице, сам по себи, пружа нападачу већу могућност за избор разних праваца, за лакши пробој, инфилтрацију, итд., ипак сви ти правци нису подједнако важни и погодни за нападача, тако да се бранилац мора припремити за сваку могућу варијанту нападачевог дејства. Баш због тога што је пробој лакши, бранилац има најважнији задатак да изврши маневар снагама и средствима из дубине, а и са фронта, како би активним дејством повратио изгубљени положај, задржао га, или му, у најнеповољнијем случају, само нанио што више губитака. Маневар треба припремити не само технички борбеним средствима, већ и другим ешелонима, резервама, инжењерским и другим јединицама. Једино добро смишљеним и саобразно ситуацији организованим и изведеним маневром снага и средстава одбрана се може супротставити надмоћном непријатељу, зауставити га, а затим активним дејством приморати да одустане од даљег напада.

Осматрање, патролирање и активна дејства појединих мањих јединица имају нарочиту важност за обезбјеђење међупростора не само ради одржавања посједнутог положаја, већ и ради обезбјеђења резерви и благовременог обавјештавања о ситуацији у међупросторима, како би се резерве ангажовале правилно и на вријеме.

Док је о распореду и улози артиљерије у одбрани на „нормалном“ фронту досада много писано (углавном на основу теоретских поставки из страних армија, нарочито совјетске), дотле се о њеном раду и употреби на широком фронту неупоредиво мање говорило. Због тога су (при рјешавању задатака) поједине јединице у одбрани веома ријетко дејствовале искључиво својом органском артиљеријом (што ће свакако бити врло често, скоро нормално у технички слабијим армијама), већ су им се обавезно придавале артиљериске јединице да би се тек тада теориски разматрала њихова употреба. То значи да се и у једном и у другом случају поступало супротно ономе што нас очекује у будућем рату (дејства на широком фронту, скоро без икаквих ојачања артиљерије). С друге стране, распредано је до најмањих ситница и детаља о употреби артиљерије у нападу (јасно, опет на „нормалном“ фронту). У погледу артиљерије, овдје ћемо додирнути само елемент употребе артиљериске резерве у одбрани на широком фронту.

Узмимо као примјер да се корпус (од три дивизије) брани на фронту ширине 80 до 120 км и да се једна од његових дивизија налази на фронту

од око 40 км (што неће бити тако риједак случај, и то не само у планинама), а да корпус има само формациску артиљерију (што ће свакако бити врло често), па погледајмо улоге и задатке ове артиљерије. Досада је било уобичајено да се одмах после процјене ситуације цјелокупна артиљерија дефинитивно раздијели по отсјечима или правцима, тј. да се примјењује у КАГ, ДАГ-ове и ПАГ-све, и тек онда да им се дају углавном теориски задаци, без обзира на то да ли их ове „групе“ могу извршити или не (јер се врло ријетко може наћи неки конкретан задатак који стварно артиљерија може да изврши). Ту се, на примјер, не поставља питање како ће штаб корпуса командовати својим артиљериским пуком (КАГ) који је, рецимо, одмах после процјене ситуације оријентисан за дејство на лијевом крилу, а штаб се налази негдје у центру, већ и ако га придода ко ће и како њим командовати? Друго, шта ће радити таква „корпусна артиљериска група“ ако претпоставимо да правац главног удара непријатеља буде на неком другом сектору, на примјер, на десном крилу распореда корпуса?

У првом случају корпус не може да командује таквом групом због сувише великог удаљења (око 40 км), а исто тако то ће бити врло тешко и оној дивизији која се тамо брани на фронту од 40 км. То значи да се таква „група“ у најбољем случају може придодати скоро једино пуку који се брани на лијевом крилу или чак и једном од његових батаљона. Друго, ако главни правац напада непријатеља буде на десном крилу, онда ће маневар оваквом „корпусном артиљериском групом“ на отстојању од 80 км бити врло тежак и сигурно је да у највећем броју случајева неће моћи благовремено да стигне. Може се поставити још и питање: ко ће у таквом случају потпомагати противнапад других ешелона и резерви?

У оваквим случајевима, и уопште у одбрани на широком фронту, готово када јединица која се брани није ојачана никаквом артиљеријом, неће бити потребно формирање никаквих артиљериских група, већ ће бити неопходно да се још у самом почетку јединицама прида један дио артиљерије, а остатак задржи у резерви. Конкретно, у овом случају најбоље би било да се корпусни пук задржи као **артиљериска резерва** негдје у близини штаба, да се планира његова употреба на свима важнијим правцима и да се употреби тамо гдје непријатељ испољи свој главни удар, а првенствено за потпомагање активног дејства корпусних јединица на том правцу.

Уопште узев, у одбрани на широком фронту мора се до максимума искористити способност артиљерије за маневар и покретом и путањом, јер ће се само на тај начин надокнадити њена малобројност.

Пошто је маневар инжињерским снагама и средствима од огромне важности, неопходно је да се још прије почетка борбе брижљиво припреми и планира. При томе ће бити од користи ако се и један дио инжињерских снага и средстава задржи у резерви, с тим да се употреби тамо гдје то ситуација касније буде захтијевала.

Употреба тенкова у одбрани на широком фронту зависиће, у првом реду, од количине придатих тенкова и карактера земљишта. У сваком случају, они ће имати основни задатак да подржавају противнапад другог ешелона и резерви, те ће се зато и они налазити у резерви. Данас у великим армијама тенкови све више добијају основни задатак да се заједно са самоходним ору-

ђима боре против непријатељских тенкова. Сада се више не повећава: оклоп тенка (пошто се сваки оклоп може пробити), већ се тежи за што покретљивијим и што нижим тенком са већим калибром топа. Према томе, маневар тенкова у одбрани и даље ће имати велики значај, а поготово у одбрани на широком фронту. Њихова употреба у засједама на појединим правцима може дати одличне резултате. Они се могу употребљавати и за обезбјеђење бокова, а у случају када их има више, и за борбу са непријатељским тенковима.

Маневар снагама и средствима извођен је са много успјеха у току Народноослободилачког рата. Маневар снагама и средствима који су већ на положају, тј. у првој линији (који се иначе сматра као најтежи подухват), извођен је врло спретно и за врло кратко вријеме. Тиме је, углавном, надокнађиван недостатак резерви и других ешелона, којих најчешће није ни могло бити, не само због посједања широких фронтава, већ највише због неопходности јачег обезбјеђења бокова и позадине (нарочито када су јединице биле самосталне). Била је скоро редовна појава да су са мање важних положаја скидани не само батаљони, већ и читаве бригаде и дивизије, али не за пасивно појачавање одбране на угроженом правцу, већ скоро увијек за активно дејство у бок или позадину непријатеља који напада на томе правцу.

Пошто свака искључиво пасивна одбрана сигурно води потпуном поразу, неопходна је што чешћа и разноврснија **активност** од најмањих до највећих јединица, јер је то једини начин да се спроведе успјешна одбрана. Ево неколико примјера активности из једне од најупорнијих одбрана у току нашег Ослободилачког рата:

У V непријатељској офанзиви Нџемци су образовали групу „Anaher“ из своје 7 SS дивизије са задатком да се из рејона Гацко, преко Чемерна и Бара, појави на боку наше главнине и да јој пресијече пут код Сухе на Сутјесци. Са правца Фоче са сличним задатком упућени су и дијелови 104 ловачке дивизије на Кошур такође на Сутјесци. Претпостављајући овакве намјере непријатеља, Врховни штаб је још раније упутио Другу пролетерску бригаду на сектор Кошур — Округлища — Замрштен а Другу далматинску бригаду на Горње и Доње Баре. То су уствари биле **сталне побочнице** које су имале задатак да се задрже на одређеним положајима све до проласка главнине. За обе бригаде то је, свакако, једна од најупорнијих одбрана, која је од сваког појединца захтијевала крајњу упорност и издржљивост. Употреба и борба Друге далматинске бригаде на Барама, претставља најљепши, управо класичан примјер употребе и борбе сталне побочнице. Бригада је била у таквој ситуацији да о повлачењу није могло бити ни ријечи, јер би се морала свалити у клисуру Сутјеске, а тиме би Нџемци успјели да изађу на њене падине и да онемогуће пролаз наше главнине. С обзиром да је бригада располагала само са 4—500 бораца, треба напоменути да је то била типична одбрана на широком фронту.

У овим борбама и једна и друга бригада примијениле су слиједећу тактику: дању се бранити, а ноћу нападати, али тако да ни дневна одбрана није била искључиво пасивна, већ је и она била прожета честим мањим или већим активним дејствима.

На Барама Немци су обично изјутра отпочињали своју артиљериску, а неколико пута и авијациску припрему (интересантно је да је њихова артиљерија углавном дејствовала са отстојања од 10 км, са Чемерна). Међутим, наши ноћни напади готово редовно су им кварили планове и одгађали почетак њиховог напада. Тек петог дана борбе на Барама Немци су успјели да пробију одбрану на отсјеку једног батаљона. Међутим, брзом концентрацијом минобацачке и митраљеске ватре у том правцу и снажним противнападом **тог истог батаљона**, потпомогнутог једном четом другог батаљона (која је тада скинута са у том моменту мање важног положаја) поново је повраћен изгубљени положај.

Обје бригаде маневровале су врло добро својим снагама и средствима, а њихова активност, нарочито ноћна, била је непрекидна. Кошур је неколико пута прелазно из руке у руку, и, захваљујући баш тим непрекидним противнападима Друге пролетерске бригаде, Немцима је било онемогућено даље надирање долином Сутјеске.

Одбрана Колашина 1944 године од стране Четврте пролетерске бригаде може да послужи као сличан примјер, с том разликом, што је у овој ситуацији бригада била и технички прилично јака (имала је већи број бацача са доста муниције) и што се налазила готово потпуно у окружењу. И у овој одбрани били су карактеристични активност, почев од најмањих дјелова па до општег противнапада бригаде, и брз маневар снагама и средствима.

Овдје ћемо навести и један примјер неактивности у одбранбеним борбама, да бисмо јасније показали колико је таква тактика неправилна и штетна у сваком погледу.

13 априла 1942 године почело је повлачење свих батаљона Ловћенског одреда са своје територије под притиском далеко надмоћнијих снага непријатеља. Почетна замисао била је да се на новим положајима према Цетињу и Никшићу задрже непријатељске снаге, да се очува слободна територија и да се касније пређе у напад и поврате изгубљени крајеви. Због велике надмоћности и непрекидне активности непријатеља, као и због немања довољног искуства у вођењу одбранбених борби, скоро сви батаљони држали су се на својим положајима потпуно пасивно. Истина, припремани су и поједини противнапади, али их је непријатељ готово увијек предухитрио. За период више од мјесец дана (до 17 јуна, када су батаљони ушли у Четврту пролетерску бригаду) батаљони су се бранили на разним положајима од Цетиња па све до долине Сутјеске, предузимајући само један једини мало већи, организованији и успјешнији ноћни противнапад (између 1 и 2 јуна) у правцу Велимља у Бањанима. Пошто је непријатељ све дотада био навикао на нашу дефанзивност, овај противнапад га је изненадио, те се уз извјесне губитке повукао за преко 10 км. Ово нам је омогућило да се још неколико дана задржимо на овом простору и да се касније скоро неометано повучемо у правцу Голије. Иако су у свим овим дефанзивним борбама батаљони имали прилично губитака, ипак је било најтеже то што су појединци почели губити самопоуздање, што се морало негативно одразити и на морал јединица. Ово је заиста прави примјер како не треба водити одбранбена дејства.

Ови примјери јасно потврђују да искључива пасивност у одбранбеним борбама неминовно води ка потпуном поразу, да је активност један од најважнијих услова да одбрана постане жилава и упорна и да се само таквим дејством може рачунати на побједу.

Ноћна активност наших јединица током читавог Ослободилачког рата доносила је нашој војсци огромне користи и, у најмању руку, скоро редовно кварила непријатељу замишљени план напада.

Безброј пута је пољврђено, а то се и из ових примјера види, да је бранилац с високим моралом, скоро без икаквог појачања, могао својим активним дејством (противнападом) да поврати положаје које је изгубио.

Морал и свијест бораца у одбрани треба да буде на таквој висини да сваки појединац буде спреман, ако то затреба, да погине, али да не отступи. У таквим случајевима неопходно је да и сваки борац схвати значај своје улоге у извршењу општег задатка. По моралном стању у једној јединици може се слободно цијенити и њена вриједност. А за успјешно вођење одбране на широком фронту високи морал јединице је један од битних услова.

Иако у нашем рату није било изразитог утврђивања у траншејном смислу, било је од огромне користи коришћење природних заклона (од камена, дрвећа, опрада итд.), а сам систем групног посиједања на широком фронту онемогућавао је да бранилац претрпи осјетније губитке од нападачеве артиљерије и авијације.

Маневром, снагама и средствима не само из дубине, већ и оних по фронту (што је неупоредиво теже), надокнађује се њихова малобројност, а што је најважније стварају се јаче групе за активна дејства тамо гдје то моментално ситуација захтијева.

Организација и значај командовања у одбрани на широком фронту

У одбрани на широком фронту командовање претставља тежак проблем, јер је веома тешко да се ток борби прати осматрањем, чак и у мањим тактичким јединицама, а у ноћним борбама је чак и немогуће. Организација везе је редовно скопчана с разним тешкоћама око њиховог подизања и одржавања, а осим тога захтјева и много више техничких средстава. Поред тога што је тешко постављање телефонске везе, што је већи утрошак материјала и отежан контрола, највећи је недостатак у томе што су линије несигурне због веће покретљивости појединих дјелова фронта. Зато је много боље и лакше да се користи она телефонска веза која се већ налази на терену у виду сталних линија и која одговара распореду снага у одбрани. Од других средстава везе засада остаје као најбоља и најсигурнија радиовеза. Али, пошто се због даљих проналазака у техници може очекивати јаче неутралисање радиовеза, неоспорно је да ће тиме и проблем командовања постати још сложенији и тежи.

За еластичност, жилавост и упорност одбране на широком фронту неопходно је да се правилно и брижљиво организује садејство свих родова војске и свих јединица које учествују у одбрани. Овде се не мисли само на претходна планирања, већ у првом реду на њихово правилно спровођење у току борбе и на широку примјену самоиницијативних дејстава у циљу пома-

гања сусједима ради што бољег извршења општег задатка. То је неопходно и у мањим јединицама, па чак и међу стрелцима, између митраљезаца и стрелца, минобацача, међу родовима уопште, итд.

Да би се ово остварило, поред добро организоване везе, уговорених знакова и сличног, потребно је да сваки старешина буде способан да често и потпуно самостално дејствује. Без иницијативе старешина у оквиру добијеног задатка, па чак и сваког појединца у борби, не може се замислити спровођење ма и најмање акције. У армији, у којој сви, као какви аутомати, извршавају једино и искључиво оно што им претпостављени нареди, не може бити ни ријечи о каквим самосталним и иницијативним дејствима. Напротив, прави старешина је дужан да увијек испољава широку и смјелу иницијативу. Овдје, на широком фронту, то је утолико неопходније зато што ће се чешће дешавати прекиди везе и што наређења претпостављеног неће увијек одговарати тренутној ситуацији, тако да ће поједине јединице бити приморане да понекад дуже или краће вријеме воде борбу самостално, тј. без непосредног руковања одозго. Због тога је неопходно да, поред старешина, и сваки борац дејствује одлучно и вјешто и да правилно користи сваку гријешку непријатеља.

У току Народноослободилачког рата иницијатива у борби била је толико развијена, не само у смислу садејства, већ и у најширем смислу вођења борбе, да се може тврдити да скоро није ни било наших старешина без таквих особина. Зато, такву иницијативу, која има за циљ само да олакша извршење задатка, треба и даље његовати, развијати и кроз наставу у школи и трупи преносити и на најниже наше старешине који немају ратног искуства.

У једној револуционарној армији, у евентуалном будућем рату, неће се одржати оне старешине које су навикле да буду искључиво аутомати у извршењу борбених задатака. Добро ће водити своје јединице само смјели и до крајњих могућности иницијативни руководиоци, који ће у оквиру постављених задатака знати да пронађу најбоље рјешење како би их што боље извршила, а да се при том претрпе што мањи губици. Зато је неправилно кад поједине старешине у миру рачунају да теорија не мора да одговара пракси и кад при рјешавању задатака изјављују да су донијели такву одлуку само зато што је то школа, а да би у пракси друкчије радили.

Командовање у току нашег Ослободилачког рата уопште узев било је централизовано, с тим што је увијек остављена могућност широке иницијативе потчињеним командама. Веза Врховног штаба са оперативним јединицама и њиховим штабовима углавном је задовољавала, али је свим оперативним штабовима остављена широка иницијатива за предлоге и извођење појединих операција. Средства везе у тактичким јединицама била су, углавном, веома примитивна — већином курири пјешаци или коњаници — а често су се примјењивала и друга преносна средства. То је од свих старешина захтјевало велику иницијативу и сналажење.

Навешћемо примјер како је најчешће изгледала веза и командовање у бригади за вријеме борбе. За извршење неког задатка командант бригаде издавао је заповијест својим командантима батаљона пошто их је у исто вријеме упознао и са ситуацијом на свим околним секторима. Задаци поје-

диних батаљона у већини случајева нису били довољно конкретни због тога што се често није располагало детаљнијим подацима о непријатељу. Батаљони су полазили на извршавање задатка и изводили га (нарочито ноћу) скоро без икакве интервенције штаба бригаде. Док је штаб бригаде дању врло често са успјехом интервенисао, јер је непосредно могао да осматра дејства батаљона, да доноси и спроводи поједине одлуке, дотле је ноћу, због немања икакве друге везе сем курирске, био немоћан за било какву интервенцију. Док би курир стигао из неког батаљона и донио извјештај и док би се на траг вратио, наређење које би донио са собом не би више одговарало новоствореној ситуацији. Да би команде батаљона правилно радиле морале су, на основу ситуације на фронту батаљона, ситуације код непријатеља и сусједа да потпуно самостално доносе одлуке о претстојећим дејствима. Ове су одлуке у већини случајева биле правилне, уствари онакве какве би у том случају донио и штаб бригаде. Штабови батаљона доносили су чак и одлуке о отступању, нарочито у ноћним борбама. Свакако, при томе се није увијек потпуно правилно цијенила ситуација, јер се често дешавало да се једна јединица иницијативно повуче у исто вријеме када друга, која извршава исти задатак, успјешно продужава извршење свога задатка.

Овај примјер нијесмо навели ради тога да би се оправдала потреба за оваквим командовањем и у будућем рату, већ зато да сваки старјешина треба овако да ради када нема везу са својим претпостављеним, што ће се често дешавати, нарочито у одбрани на широком фронту, као и због тога да се подвуче потреба да сваки старјешина у оквиру добијеног задатка примијени што више самоиницијативе за његово што боље извршење. Само на тај начин биће успјешно руковођење јединицама на широком фронту у једном будућем рату.

Вице-адмирал МАТЕ ЈЕРКОВИЋ

БОРБА ОПЕРАТИВНЕ ГРУПАЦИЈЕ У УСЛОВИМА ОКРУЖЕЊА

У Другом свјетском рату, готово на свим фронтovima, врло често су окружаване, не само мање тактичке јединице, већ и поједине дивизије, корпуси, армије, па чак и групе армија. Ово је без сумње последица необично високе маневарске способности савремених армија, њихове масовности и велике ударне моћи, солидне теориске спреме и практичне увјежбаности командног састава за извођење ових операција, као и постепено стицањем искуства у току самог рата (од 1939 до 1945 године).

Окружавање појединих оперативних групација вршено је у најразличитијим ситуацијама. На примјер: 1940 године, у Белгији, окружена је француско-енглеска група армија после сусретне операције са Њемцима; 1942 године, њемачка група армија окружила је једну совјетску армију после напада који је изводила у рејону Харкова; англо-америчке снаге окружиле су 7 њемачку армију за време противофанзиве у Нормандији 1944 године; исте године у рејону Бобрујска окружено је пет њемачких дивизија које су изводиле маневарску одбрану, итд. Окруживање појединих оперативних групација најчешће се дешавало после пробоја позиционе одбране на неком отсјеку непрекидног фронта, на важном оперативном правцу, у захвату оперативно-стратешког објекта или рејона. На примјер: окружење совјетске групације од 600.000 људи у рејону Вјазме, 1941 године; окружење њемачке групе армија (6 армија и главнина 4 тенковске армије) у рејону Стаљинграда; окружење десет њемачких дивизија у рејону Корсуњ—Шевченског; окружење двадесет и двије њемачке дивизије у рејону Јаши—Кишинјева; окружење 11 и 42 њемачког корпуса у рејону Черкаси; окружење 364 њемачке дивизије у рејону Книна; окружење 97 њемачког корпуса у рејону Илирске Бистрице, итд. Овакав случај имали смо и у најновије вријеме, у рату у Кореји, гдје су, децембра мјесеца 1950 године, америчке снаге (7 дивизија, 1 морнаричка дивизија и дјелови 10 корпуса) биле окружене од стране кинеских и сјевернокорејских снага.

Крајњи исход борбе у окружењу споменутих оперативних групација, као и низа овдје ненаведених, био је различит. Неке од њих успјешно су се бориле, дуже или краће вријеме, да би се затим успјешно пробиле из окружења. Такав је случај био са: 67 совјетском дивизијом у рејону Новгорода 1941 године; 7 њемачком армијом у Нормандији 1944 године; 11 и 42 ње-

мачким корпусом у Украјини; 101 америчком ваздушно-десантном дивизијом у рејону Бастоње; 1 њемачком тенковском армијом у рејону Каменск—Полдоског; 6 славонским корпусом НОВЈ у рејону Папука 1944 године, итд. Неке групације су се бориле у окружењу извјесно вријеме, а затим су биле потпуно уништене, односно заробљене, на примјер: њемачка групација фон Паулуса код Стаљинграда, њемачке групације у рејону Јаши—Кишињева и Витебска, совјетска групација у рејону Вјазме, њемачка 364 дивизија у Книну, итд. Најзад, неке окружене групације биле су дјелимично уништене, док су извјесни њихови дјелови успјели да се пробију из окружења, као на примјер: 19 совјетска дивизија у рејону Туле 1942 године, њемачка групација јачине 5 дивизија у рејону Мостара 1944 године, 2 крајишки партизански одред 1942 године, итд.

Већ и овако непотпуна слика борби оперативних групација у окружењу показује да је карактер савременог ратовања, односно измјењене особине савремених армија, изазвао извјесне промјене у погледу крајњег исхода тих борби.

Које су то промјене?

До овога рата владало је мишљење¹⁾ да окружење неке групације значи исто што и њено уништење. Искуство прошлог рата, као што смо видјели у основи побија то мишљење.

У ранијим ратовима окружене групације биле су уништаване или заробљаване за релативно кратко вријеме. Међутим, у прошлом рату оне су показале много већу отпорност у борби у условима окружења, тако да су се бориле недељама, па и мјесецима, без обзира на то какав је био крајњи исход те борбе.²⁾

Детаљнијом анализом сваког наведеног случаја борбе у окружењу може се доћи до закључка да многе групације нису морале да буду окружене, без обзира на то што велика покретљивост, масовност и убојна моћ армије у савременим условима много лакше омогућавају окружавање великих групација него што је то раније било.

Осим тога, детаљније изучавање сваког конкретног случаја **неуспјешне борбе у окружењу** показује да су крајњи резултати у неким од тих случајева, без обзира на све тешкоће које носи у себи таква борба, могли да буду много повољнији за окруженог, само да су више команде ван окружења правилније руководиле окруженим снагама у оперативно-стратемском погледу и да су команде у окружењу вршиле правилну и вешту оперативно-тактичку употребу окружених снага.

Поставља се питање: које су основне особине савремене борбе у окружењу, који моменти олакшавају борбу и пружају више услова за њен успјешан исход и како треба дејствовати да би је окружена групација завршила у своју корист?

¹⁾ Види: Henry D. Lind: „Пробој из окружења“ — Military Review, св. XXXI, број 3, јуни 1951 године.

²⁾ Види приложују „Упоредну таблицу“.

У овом чланку покушаћемо да у најгрубљим цртама дамо одговоре на ова питања, разматрајући углавном најтипичније случајеве окружења, тј. кад је нека групација окружена после одбране неког операциског правца или објекта у саставу непрекидног фронта.

Одлике борбе у окружењу

У приложеној „Упоредној табlici“ (у коју су унијети само неки најпознатији примјери борбе у окружењу) може се видјети неколико заједничких основних карактеристика за све случајеве борби у окружењу у прошлом рату. Прије свега, из ове таблице се види да су окружаване веће или мање групације **свих ратујућих армија**. Према томе, неоправдано је што се у војно-стручној литератури неких великих армија (њемачке и совјетске) покушава да прикаже да су једино оне изводиле успјешне маневре за окружење, преглутујући сопствене неуспјехе. Из таблице се такође види да су у свим наведеним случајевима снаге које окружавају биле углавном три пута јаче од окружених снага. То значи да се, заправо, ниједна ратујућа армија, без обзира на њену моћ, техничку опремљеност и вјештину, не може посебно хвалити — а тога има особито код Руса — да је успјела да понови познати класичан успјех Ханибала код Кане. Чињеница да су неке окружене групације при таквом односу снага биле уништене, док су друге успјеле да се потпуно или дјелимично пробију из окружења, говори о разном степену вјештине и упорности команди окружених и окружавајућих јединица.

Из приложене „Упоредне таблице“, такођер, видимо да у савременим условима оперативна групација почиње борбу у окружењу на просторији приближно 100 x 70 км. Ова чињеница значи да окружена групација има довољно простора за развијање свог кружног борбеног поретка, као и за маневар својим резервама — а то су два основна услова да се пружи успјешан отпор притиску и надирању окружавајућег.

У тијесној вези са тим оперативним размјерама окружене просторије стоји и вријеме трајања борбе у окружењу. Наведени примјери показују да је опће вријеме трајања борбе у условима окружења било различито — од 5 до 75 дана, што је зависило од низа других фактора. Ипак, средње опће вријеме трајања ових борби креће се око 25 дана (у оперативном окружењу око 10 дана, у тактичком окружењу око 5 дана). Ови подаци указују на то да у савременим условима окружена групација може да издржи борбу управо толико колико је претпостављеној команди ван окружења довољно да, уз остале повољне услове, изврши противудар, односно противофанзиву и да, на тај начин, не само помогне својом интервенцијом борбу окружене групације, него и да просторију коју ова држи користи као један од ослонаца за своја даља дејства.

Напокон, из предзадње рубрике приложене „Упоредне таблице“ види се да је окружена групација завршавала борбу потпуним или дјелимичним пробојем из окружења или је била ликвидирана. До ликвидације је долавило обично онда када су размјере окружене просторије сведене на површину пречника од приближно 25 км. Ово је сасвим разумљиво, кад се знаде да домет основне масе артиљерије окружавајућег износи око 15 км и да, према

У П О Р Е Д Н А

Важнијих операција и борби оперативних групација

Редни број	Назив операције	Трајање операције у данима до уништења окупљене групације или њеног пробоја из окружења	Трајање дејства окружене групације (у данима)		
			у оперативном окружењу	у тактичком окружењу	у току извршења пробоја или док је дефинитивно ликвидирана
1	Њемачка офанзива „Вајс 2“ (Четврта непријатељска офанзива)	43 (9. 2—23. 3. 1943)	22 (9. 2—3. 3. 1943)	6 (3. 3—8. 3. 1943)	15 (8. 3—23. 3. 1943)
2	Њемачка офанзива „Шварц“ (Пета непријатељска офанзива)	36 (16. 5—20. 6. 1943)	11 (16. 5—27. 5. 1943)	5 (27. 5—1. 6. 1943)	20 (1. 6—20. 7. 1943)
3	Непријатељска офанзива на Козари (Борба у окружењу Другог крајишког партизанског одреда)	34 (14. 6—16. 7. 1942)	16 (14. 6—29. 6. 1942)	18 (29. 6—16. 7. 1942)	—
4	Книнска офанзива (Борба у окружењу њемачке 364 пјешадиске дивизије)	11 (25. 11—5. 12. 1944)	—	9 (25. 11—3. 12. 1944)	2 (4.—5. 12. 1944)
5	Илирско-бистричка операција 4 Армије ЈА (Борба у окружењу 97 њемачког армиског корпуса)	14 (24. 4—8. 5. 1945)	4 (27. 4—30. 4. 1945)	6 (1. 5—6. 5. 1945)	2 (6. 5—8. 5. 1945)
6	Стаљинградска операција (Борба у окружењу 6 и 4 њемачке тенковске армије)	75 (19. 11. 1942—2. 2. 1943)	55 (23. 11. 1942—17. 1. 1943)	9 (18. 1—26. 1. 1943)	7 (27. 1—2. 2. 1943)
7	Корсуњ-Шевченковска операција	20 (29. 1—17. 2. 1944)	7 (3. 2—9. 2. 1944)	5 (9. 2—14. 2. 1944)	3 (15. 2—17. 2. 1944)
8	Борба у окружењу њемачке 1 тенковске армије	36 (31. 3—6. 4. 1944)	4 (24. 3—27. 3. 1944)	—	9 (28. 3—6. 4. 1944)
9	Јаши-Кишињевска операција	14 (20. 8—3. 9. 1944)	4 (24. 8—27. 8. 1944)	4 (28. 8—31. 8. 1944)	3 (1. 9—3. 9. 1944)
10	Бобрујска операција	6 (24. 6—29. 7. 1944)	—	3 (27. 6—29. 6. 1944)	3 (27. 6—29. 6. 1944)
11	Витепска операција	5 (23. 6—27. 6. 1944)	2 (25. 6—26. 6. 1944)	2 (26. 6—27. 6. 1944)	—
12	Борба у окружењу 101 америчке ваздушнодесантне дивизије	23	—	7	4
13	Борба у окружењу америчке оперативне групе у рејону Чосон	14 (30. 11—13. 12. 1950)	4 (3. 12—6. 12. 1950)	3 (7. 12—9. 12. 1950)	4 (9. 12—13. 12. 1950)

ТАБЛИЦА

у условима окружења у Другом свјетском рату

Јачина окружених снага (у дивизијама)	Јачина окружујућих снага (у дивизијама)	Просјечни бројни однос окружавајућих према окруженим снагама	Размјера окруженог рејона		Крајњи резултат борбе (за окружену групаацију)
			у почетку оперативног окружења	у почетку пробоја из окружења или у моменту капитулације окружене групаације	
5	11	3 : 1	140 x 120	30 x 25	Успјешно се пробила из окружења
5	12	5 : 1	120 x 70	55 x 20	Успјешно се пробила из окружења
4.000 бораца	40.000 војника	10 : 1	80 x 40	16 x 10	Дјелимично се пробила из окружења
1	4	4 : 1	Одмах је створено тактичко окружење	30 x 20	Ликвидирана (заробљена или уништена)
3	10	3 : 1	60 x 50	25 x 12	Ликвидирана (заробљена или уништена)
22	⁶⁰ (Несигурни подаци)	3 : 1	120 x 100	25 x 25	Ликвидирана (заробљена или уништена)
10	³⁰ исто	3 : 1	100 x 65	20 x 15	Ликвидирана (заробљена или уништена)
8	23	2,5 : 1	70 x 65	45 x 30	Успјешно се пробила из окружења
22	⁶⁶ (Несигурни подаци)	3 : 1	110 x 80	30 x 20	Успјешно се пробила из окружења
5	Нема података	Нема података	Одмах је створено тактичко окружење	25 x 15	Ликвидирана (заробљена или уништена)
5	Нема података	Нема података	40 x 35	Нема података	Ликвидирана
1	3	3 : 1	Одмах је створено тактичко окружење	—	Главнина се пробила из окружења
4	¹¹ (Несигурни подаци)	2,5 : 1	70 x 55	Нема података	Главнина се пробила из окружења

томе, при оваквим размјерама окружена просторија нема, такорећи, ни стопе земље која не би могла бити тучена концентричном ватром непријатеља. Разумљиво је да је у таквим условима немогућ даљи организовани отпор. Другим ријечима, то је за окруженога крајњи моменат кад треба да се пробије из окружења.

Основни објективни моментни који, у савременим условима, олакшавају борбу у окружењу јесу:

1. — **Извиђање.** Савремена авијација, нарочито специјална извиђачка авијација, разне врсте радара, радиолокације, радиопелегација и разна друга акустичка и оптичка средства извиђања, знатно олакшавају окруженој групацији да благовремено открије намјере и дејства окружавајућих непријатељских снага. На основу података добијених извиђањем окружена групација је у могућности не само да избјегне непријатељска тактичко-оперативна изненађења, већ и да своје противмјере тако подеси да изненади непријатеља. До Другог свјетског рата, а раније још и више, окружавајући је могао да довлачи из дубине нове снаге на било који отејек окруженог фронта и да дуж њега врши прегрупације за уништење окруженог. Окружени о овоме, обично, није ништа знао, или, уколико је сазнавао, било је касно, а подаци су били непотпуни. Такав је случај био са аустриском армијом генерала Мака, код Улма 1805 године, коју је Наполеон окружио и заробио, извршивши претходно све потребне припреме, о којима је генерал Мак врло мало знао. Сличан случај био је 1914 године код Таненберга са 1 руском армијом генерала Рененкампа. Са тешкоћама извиђања, у овом погледу, бориле су се и јединице НОВ и ПОЈ, услед недостатака горе поменутих техничких средстава, али су оне, у нашим специфичним условима, савлађиване широко разгранатом агентурно-обавјештајном службом.

Може се примјетити да и онај који окружује исто тако користи постојеће тековине технике, те, према томе, однос остаје исти. То је истина, али је то коришћење техничких средстава ипак релативно. Онај који окружава зна, а знао је и раније без особитих техничких средстава, гдје се окружени налази и колике су му, отприлике, снаге; а окружени зна (а знао је и раније) да је окружен. Он може да зна и какве га снаге непосредно окружују. Међутим, за успјешну борбу у окружењу окруженом је битно да сазна: када, откуда, на који дио кружног фронта и какве снаге и средства непријатељ привлачи из дубине; на ком сектору кружног фронта врши концентрацију ради претварања оперативног окружења у тактичко, итд. — а све то, без савремених техничких средстава, окружени тешко може да сазна на вријеме и у оној мјери у којој му је то потребно.

2. — **Снабдјевање трупа и евакуација рањеника.** Окружена групација прије Другог свјетског рата морала је да рачуна само са оним снагама и средствима која су се у моменту окружења нашла код ње. У савременим условима, захваљујући развоју транспортне авијације, ово није случај. Иако ова авијација није у стању да у потпуности замијени нормално снабдјевање и евакуацију сувоземним средствима, ипак њена помоћ има огроман значај за окруженог. Дејство транспортне авијације позитивно се одражава и на морал окружених трупа; оно омогућава повишење ватрене моћи и маневарске способности окруженог; растерећује га од рањеника и омогућује временско про-

дужење борбе у окружењу, што је од особитог значаја не само за окружену групацију, него и за њену претпостављену команду. Захваљујући, поред осталог, баш транспортној авијацији, окружена групација може успјешно да води борбу неколико недеља, па чак и мјесеци. Другим ријечима, то значи да је окружена групација способна да одржи одређени рејон толико дуго колико је претпостављеној команди потребно да стабилизује свој одбранбени фронт на новој линији, или да изврши противудар (противофанзиву) у циљу успостављања ранијег предњег краја. При овоме, претпостављена команда се, често, ослања баш на окружени рејон, помажући истовремено окруженој групацији да се пробије из обруча.

У току НОР-а, до 1943 године, снабдјевање трупа у оперативном окружењу, у нашим специјалним условима, вршено је са терена, а питање евакуације рањеника рјешавано је њиховим скривањем у подземне бункере или код симпатизера наше борбе, а у неким случајевима ношени су са јединицама. Поред овога, од 1943 године, коришћена је и помоћ савезничке транспортне авијације.

3. — **Командовање и веза.** Са појавом, развојем и усавршавањем радиосредстава и авијације, нарочито специјалне авијације за везу, готово је потпуно ријешено питање непрекидне и стабилне везе између команде окружених снага и више команде ван окружења. Тиме је практично и нестало старог појма окружења у смислу тоталне изолације окруженог. У прошлости је, међутим, отсуство везе окружених снага са снагама ван окружења било једно од разлога релативно брзе капитулације окружених снага. Неизвјесност, а у вези с тим и извјесна бесперспективност окружених снага, немогућност благовремених информација и издавања потребних директива за координирано дејство снага у окружењу и изван њега, доводили су до капитулације окружених снага прије но што би их непријатељ својим дејством стварно присилио на то. Класичан примјер за ово јесте капитулација 1 руске армије код Таненберга 1914 године.

4. — **Масовност и покретљивост савремених армија,** без сумње, омогућавају релативно брзе и довољно снажне интервенције снага ван окружења у циљу деблокирања окружене групације. Разумије се да, на примјер, Теренције Варон код Кане, па ни генерал Мак код Улма, нису могли да рачунају с овим моментом, који значи не само материјалну, него, исто тако, и моралну помоћ и подршку окруженом.

На крају, ваља поменути још један објективни момент који, додуше, не олакшава савремену борбу у окружењу, већ даје могућност да се таква борба избјегне, а произлази из опћег карактера савремених операција. Борба окружене оперативне групације, у савременим условима, не чини посебну, пуну, самосталну операцију, већ специфичну етапу неке раније започете одбранбене, односно нападне, операције. Према искуству из прошлог рата оперативне групације нису никада окружаване изненада, одједном, него је томе редовно претходио читав низ обостраних борбених дејстава. Узмимо за примјер једну армију која се брани по принципима позиционе одбране. Да би окружио ту армију нападач мора да пробије њен одбранбени фронт, да наруши систем њене тактичке и оперативне одбране, да изврши оперативни пробој на једном или на оба њена крила и, најзад, да низом битака обезбје-

ђује клинове свога пробоја, док се њихови врхови (пробојних колона) не споје у браниочевој оперативној позадини, јер ће тек тада бити постигнуто оперативно окружење. С друге стране, армија у одбрани истовремено предузима читав низ противмјера, почевши од упорне одбране свог предњег краја, па преко најситнијих тактичких противнапада до противудара оперативних (армиских, фронтговских) резерви. Тек онда, ако не успију те противмјере, нападач ће успјети да заврши оперативно окружење.³⁾

Тај процес обостраних напрезања трајао је у условима Другог свјетског рата обично 3—4 дана. Тако је, на примјер, 9 финској дивизији у Руско-финском рату 1939/40 године било потребно 3 дана док је окружила 163 совјетску дивизију код Суомусалмија; 2, 4 и 9 њемачкој армији са двије тенковске групе (десна PG Нернег и лијева PG Хот) било је потребно 4 дана за окружење совјетске групације од 600.000 људи код Вјазме 1941 године; у Стаљинградској операцији снагама Црвене армије било је потребно 4 дана да пробију њемачку линију фронта и сву тактичко-оперативну дубину одбране да би се у рејону Калач завршило оперативно окружење фон Паулусове групације; у Корсуњ-Шевченковској операцији тај процес трајао 4 дана; у Јаши-Кишиневској операцији 4 дана; у Витебској 3 дана, итд.

Овај моменат треба нарочито истаћи због тога што се из наведених примјера види да до борбе у окружењу није морало доћи, односно да су снаге којима је пријетило окружење имале довољно времена да га избјегну. Друга је ствар што је у већини поменутих случајева претпостављена команда одлучила другачије, тј. тим снагама дала такав задатак који их је нужно довео у ситуацију да буду окружене и да се боре у окружењу.

И тако, док савремена техника омогућава да се брже и ефикасније достигну оперативно окружење, дотле та иста техника, као и основне карактеристике савремене армије, олакшавају окруженом вођење борбе у условима окружења. Рјешењем, односно упрошћавањем, тако важних питања, као што су: извиђање, веза, командовање, маневар, брза интервенција деблокирајућих снага, снабдјевање и евакуација, порасле су могућности успјешног вођења борбе у окружењу, а повећале су се и могућности за успјешно извршење оних задатака који се постављају пред окружену групацију.

Па, ипак, поред свих тих објективних олакшица, борба у окружењу остаје и даље један од најтежих и најсложенијих видова. Особите потешкоће стварају неколико објективних момената који ће, углавном, остати непромјењени док буде борби у окружењу. Навешћемо само најважније. Прије свега, окружена групација губи могућност непосредне сухоземне везе са својом вишом командом, услијед чега се битно нарушава нормално и непосредно

³⁾ Сматра се да је оперативно окружење онда изведено кад трупе окружавајућег пресеку саобраћајне комуникације по фронту и дубини између окружене групације и осталих снага непријатеља ван окружења.

Тактичко окружење достигнуто је онда кад се читав простор окруженог може тући основном масом артиљерије окружавајућег и кад су јединице, које су извршиле окружење, оформиле непрекидни фронт који обезбеђује повезаност њихове пјешадиске ватре и непосредно тактичко садејство.

Ради потпунијег разумијевања овог питања препоручује се чланак пуковника Колба „Операције за окружење кроз историју“, „Војно дело“, број 1/1951, страна 96 — 100.

снабдевање и евакуација — што ни транспортна авијација не може у потпуности да отклони (а често је и нема или не може да дејствује услед атмосферских непогода). Ове околности повлаче за собом читав низ тешкоћа: захтјева се максимална економија утрошка муниције, горива и хране, што у даљој конзеквенци значи слабење физичке кондиције људства, слабење ватрене моћи трупа, смањење маневарске способности моторизованих јединица, оптерећење с рањеницима, итд. Ово, с једне стране, кочи маневровање окружених снага и тражи изванредно обезбеђење и повишен расход снага, а с друге стране, доводи до смањења губитака код непријатеља, повишења морала његових трупа, и тел.

Линија фронта окружене групације редовно се 2—3 пута повећава у односу на одбранбену линију коју је имала пре окружења. Ово изазива смањење тактичке и оперативне густине, што може да доведе до сличних последица као што је то горе изложено.

Пошто је окружена групација лишена могућности непосредног садејства са снагама ван оружења, отпада онај познати изванредни квалитет који произлази из садејства (јер је, напримјер укупан ефекат дејства двају корпуса већи ако садејствују, него збир њихових дејстава, ако дејствују сваки за себе).

Даље усавршавање материјалног дијела армија може врло мало измијенити озбиљност ових момената у корист окруженог. Зато овим објективним и готово неопклоњивим тешкоћама ваља супротставити субјективне квалитете личног састава који се овако могу формулисати: солидно познавање начела борбе у окружењу и вјештина руководећег састава у организацији и руковођењу овом борбом, затим темељита практична увјежбаност трупа и њихов висок морал за борбу у овим условима.

Најважнији услови за успјешну борбу у окружењу

Према искуствима из прошлог рата, а с обзиром на задатке који се могу поставити пред окружену групацију, сви случајеви борбе у окружењу могу се подијелити на двије основне групе. У неким случајевима одређене снаге треба да изврше неки задатак **по сваку цијену**, тј. и по цијену окружења, док је у другим случајевима извјесна групација окружена, углавном, због надмоћности непријатељских снага и вјештине његовог командовања. У првом случају у већој мјери је наглашена воља, тј. одлука више команде, у којој може бити изричито наглашено с каквим циљем се прима борба у окружењу. У овом случају поједине групације обично могу добити слиједећи задатак: задржати одређени оперативно-стратешки објекат или рејон (неки индустријски басен, комуникацки чвор, мостобран, итд.) до извршења противудара или противофанзиве снага ван окружења; или: максималном активношћу и упорношћу везати за себе што веће непријатељске снаге и за што дуже вријеме (или до одређеног вријемена), а затим се пробити из окружења у правцу главнине снага ван окружења или у непријатељску позадину, итд. У другом случају, тј. кад окружена групација нема неки специјални задатак, њезин је основни задатак да се што прије пробије из окружења и споји са осталим снагама.

У сваком случају, сматра се да је нека борба у окружењу успјешно изведена ако је окружена групација изишла из окружења у таквом стању да је, последице незнатне попуње у људству и материјалу и последице потребног одмора и сређивања, способна за извршење нових задатака.

Рјешење да се нека окружена оперативна групација потпуно жртвује ради „виших“ оперативно-стратешких циљева (а и таквих је случајева било у прошлом рату, особито на страни Немаца), по нашем мишљењу, бар за малу земљу, није оправдано.

Разматраћемо први случај, тј. кад окружена групација има неки специјалан задатак, везан с борбом у окружењу.

Мјесто и улога више команде. Први и основни услов за успјешну борбу у окружењу свакако је реална оцјена ситуације од стране оне више команде (првопретпостављене команде ван окружења) која доноси одлуку да се нека групација бори у окружењу. Кроз ту оцјену треба дати јасан одговор на слиједећа питања:

— како ће се задржавање одређених непријатељских снага око окружене групације одразити на опћи темпо његовог наступања и на стабилизацију нове одбранбене линије?

— може ли и када виша команда да изврши противудар или да пређе у противофанзиву и да ли ће снаге које се упуштају у борбу у окружењу моћи да издрже до тог момента?

— какву ће улогу одиграти у претстојећим противдејствима просторија (објекат) коју треба да држи и брани окружена армија до почетка тих противдејстава?

— како ће борба групације у окружењу утицати на развој противудара (проливофанзиве) снага ван окружења?

— какву помоћ може да пружи претпостављена команда при њеном пробоју из окружења, ако циљ борбе у окружењу није био да се задржи неки рејон као одлучујући за даљи развој претстојећег противудара или противофанзиве?

У сваком случају, одлука више команде за успјешно вођење борбе окружене групације мора бити тијесно повезана са стварним могућностима те групације и претстојећим намјерама више команде и њеним реалним могућностима. Поред осталог, одлука више команде треба да обезбједи ефикасну помоћ окруженој групацији, односно да кроз експлоатацију њене борбе оствари своје намјере.

Анализа борби у окружењу њемачке групације у рејону Стаљинграда, Јаши-Кишињева, Бобрујска и других, показује да је нереална оцјена стратешко-оперативне ситуације, од стране њемачке Врховне команде, довела до погрешних одлука и погрешног постављања циљева и задатака тим групацијама. Резултат сви тих борби био је уништење поменутих њемачких групација од стране јединица Црвене армије, без обзира на то што су се окружени њемачки пукови, дивизије и армије упорно борили и, у већини случајева, тактички и оперативно, углавном, правилно дејствовали. Битне стратешко-оперативне омашке не могу се исправити ни најбољом тактиком или оперативном вјештином потчињених, у овом случају окружених јединица.

Обратно, гдје је процјена више команде била реална, ту се борба у окружењу, уз остале повољне услове за окруженог, показала успјешном. Тако су се успјешно завршиле следеће борбе у окружењу: 62 совјетске армије у Стаљинграду 1942 године; 23, 42 и 55 совјетске армије у рејону Лењинграда од 1941 до 1942 године; 101 ваздушнодесантне америчке дивизије у Бастоњу 1944 године; 1 њемачке тенковске армије у рејону сјеверно од Хотина 1944 године; 7 пјешадиске и 1 морнаричке дивизије и дијелова 10 америчког корпуса у Сјеверној Кореји.

Но, реална оцјена и адекватна одлука претпостављене команде и њене накнадне интервенције (помоћ) окруженим снагама само су један од услова успјешне борбе у окружењу. Све остале услове, међутим, дужна је да створи сама окружена групација.

Активна дејства окружене групације и маневар по унутрашњим оперативним правцима. Да би обезбједила успјешну борбу, окружена групација мора да настоји да што прије преузме иницијативу од непријатеља. У том циљу она треба, још од самог почетка окружења, да предузима активна дејства, која треба да буду логичан продужетак оних мјера које су предузете прије самог окружења.

Мјере које предузима окружени и облици у којима се испољава његова активност, могу бити врло различити. Искуство из прошлог рата показало је да главну пажњу треба обратити на неколико основних момената.

Чим је опасност од окружења постала очигледна, јединица или групација којој та опасност пријети дужна је да, последије извршених противнапада и противудара, својим резервама посједне и на брзу руку утврди оне тачке на крилима и у својој позадини које јој, за први момент, гарантују тактичко-оперативну стабилност од налета непријатељских покретних група и колона које су предвиђане за извршење оперативног окружења. Конкретно, то значи: прије него што је оперативно окружење сасвим завршено, треба затворити оне комуникације, односно правце, који са бокова и из позадине воде ка центру њеног борбеног распореда. На тај начин, непријатељ се спречава да се покретним колонама уклони у тај распоред. Ако је ова мјера већ раније планирана и благовремено извршена, и ако окружене јединице које затварају те комуникације, односно правце, покажу потребну упорност и активност у одбрани, тада прве колоне окружавајућег (група за пробој и окружавање), које су имале задатак да расцијепе борбени поредак окруженог, редовно морају привремено прећи у одбрану, сачекати прикупљање осталих снага и припремити се за планско наступање у циљу претварања оперативног окружења у тактичко, односно у циљу уништења окруженог.

Тако је, на примјер, захваљујући благовремено предузетим мјерама ове врсте, 1 њемачка тенковска армија, 24 марта 1944 године, успјела да спречи нагло надирање покретних група совјетских армија (4 тенковске и 7 армије) у рејону Каменск-Подолск. Сличан успјех постигли су, 12 фебруара 1944 године, 11 и 42 њемачки корпус у рејону Корсуњ-Черкаси. У оба ова случаја покретне групе совјетских армија, које су извршиле оперативно окружење и покушале да наглим продорима испресијецају њемачке снаге, биле су заустављене на благовремено посједнутим положајима. У првом случају, Руси су почели с планским стезањем обруча тек након два дана, а у

другом — послје четири дана. Захваљујући, поред осталог, правилној реакцији одмах у почетку окружења, њемачке снаге су у оба случаја успјеле да се пробију из окружења.

Сличан случај, истина у нашим специјалним условима, био је и са 4 славонском дивизијом НОВЈ, марта мјесеца 1943 године, када је непријатељ (Њемци, усташе и домобрани), јачине до 30.000 војника, извршио прикривену концентрацију у ширем рејону Славоније (Дарувар, Славонска Пожега, Славонски Брод, Подравска Слатина) и са четири основне колоне кренуо према центру ослобођене територије у намјери да окружи и уништи снаге наше 4 дивизије. Сазнавши за непријатељске намјере, дивизија је посјела кружну линију: с. Велика, Славонски Дреновац, Црни Врх, Равна Гора, са циљем да спријечи нагло непријатељско надирање. Дивизија је у овом потпуно успјела. Непријатељ је заустављен на посједнутој линији и присиљен да се развије, укопа и брани скоро три дана.

Окружене снаге могу добити у времену и тренутно преузети иницијативу зато што окружавајући може одлучити да за окружење и уништење окружене групације остави мање снаге, рецимо, снаге у односу 1 : 1. У том случају окружени има могућност не само да се успјешно бори у окружењу, него и да се пробије из окружења, такорећи гдје хоће и кад хоће. Зато је окружавајући дужан да, послје првог неуспјеха, покретним колонама испресијеца снаге у оперативном окружењу. Ако му то не би пошло за руком, онда треба да се привремено развије, укопа и изврши потребну прегрупацију снага, или да сачека док се прикупе остале снаге предвиђене за окружење, односно, снаге које су раније биле одређене за друге сврхе (развој успјеха, гоњење других дјелова браниоца, формирање такозваног вањског фронта, итд.). У сваком случају, окружени добија у времену које, наравно, треба максимално и свестрано да искористи у циљу утврђивања својих положаја и извршења потребног прегруписавања својих снага, а с обзиром на непријатељско груписање (стварање резерви извлачењем снага и средстава са моментано пасивних отсјека кружног фронта, итд.).

Кад је, напријер, фон Паулусу постало јасно да Хитлер ни по коју цијену не пристаје да се групација од 6 њемачке армије и главнине 4 тенковске армије повуче из рејона Стаљинграда, и поред очевидне опасности од окружења, његов штаб је израдио детаљан план за утврђивање положаја и маневар снага и средстава за случај борбе у окружењу. И заиста, без обзира на то што је та њемачка групација коначно уништена, односно заробљена кривицом Хитлерове тврдоглаве и неправилне одијене оперативном-стратемиске ситуације, чињеница је да се борила у окружењу 75 дана (односно 34 дана, рачунајући од момента када су снаге совјетског Донског и Југозападног фронта на њу обратиле главну пажњу). Оваква упорност постигнута је захваљујући, поред осталог, правилном избору и посједању положаја за отпор и вјештом маневру резервама. Од почетка оперативног окружења до пред сам свршетак борбе у тактичком окружењу, тј. до капитулације њемачке групације, ниједна руска колона није успјела да се уклени и пресјече борбени поредак те групације.

Озбиљни успјеси у борби за иницијативу, а самим тим и за успјешну борбу у окружењу уопће; постижу се оперативним маскирањем у окруженом

рејону и демонстративним нападима које нарочито треба практиковати у почетку оперативног окружења, тј. док окружавајући још није оформио чврсту кружну линију фронта и стабилизовао свој борбени поредак. Искуство је показало да су те демонстрације нарочито успјешне ако се изводе на оним отсјецима кружног фронта за које непријатељ може претпостављати да ће их окружени највјероватније користити за пробој из окружења. Врло поучан примјер овакве активности у условима окружења претстављају дејства поменутог 1 њемачке тенковске армије. Свестрано оперативно маскирање, нарочито покрети великих размјера, у циљу завааравања непријатеља, као и демонстративни напад од самог почетка борбе у окружењу вршени су на основу јединственог плана команде те армије. Ове мјере унијеле су забуну у совјетске команде 4 тенковске и 7 армије, које су изгубиле два дана док су коначно оцијениле на ком отсјеку кружног фронта треба сконцентрисати главне снаге да би се окруженим снагама спријечио пробој из окружења.

Што се тиче маневра резервама, окружена групација се, у извјесном погледу, налази у бољем положају од окружавајућих снага. Она, наиме, врши маневар по унутрашњим операциским правцима који су најчешће два-три пута краћи од спољних операциских праваца.

Ако просторија, на којој се налази групација у оперативном окружењу, обухвата површину са пречником од око 70—100 км,¹⁾ онда снаге предвиђене за маневар могу извршити сваки поједини маневар једним маршем у току једне ноћи. Ова чињеница дозвољава окруженом да релативно брзо организује и оствари све мјере које су везане за извршење предвиђеног маневра и да, у сразмерно кратком року, изврши противулар својим резервама на било ком дијелу кружног фронта.

При маневровању по унутрашњим правцима, поред конкретних циљева и задатака који се постављају одређеним снагама, у идеји сваког маневра треба да буде садржан опћи циљ групације, тј. да се сачува жива снага и техника и задржи окружена просторија до момента изласка из окружења, односно до спајања са јединицама које дејствују ван окружења.

Окружена групација треба да изводи маневар резервама по унапред припремљеним маршрутама брзо, изненадно и прикривено од непријатељског осматрања са земље и из ваздуха. Он треба да се изводи под заштитом мрака, димних завјеса, слабе видљивости, прикривеним земљиштем и под заштитом сопственог ваздухопловства и противавионске артиљерије, ако се њима располаже. Маневар треба да буде добро припремљен, простудиран и спроведен са тачно одређеним циљем. Само се по себи разумије да брзо донесена и јасно формулисана одлука за извршење маневра, у овом или оном правцу, има одлучујући значај за њен успјех. Са доношењем одлуке не треба одуговлачити, јер и непријатељ тежи да што прије изврши тактичко стезање и почесно и коначно уништење окружене групације.

Тешко је прецизирати када и гдје команда окружене групације треба да употреби своје резерве. То увијек зависи од конкретне ситуације. Но, ради опће оријентације, начелно се може рећи да резерве треба употребљавати на оним правцима, односно отсјецима кружног фронта, који имају од-

¹⁾ Види „Упоредну таблицу“.

луђујући значај за оперативно-тактичку стабилност борбеног распореда окружене групације. Непотребни покрети и употреба резерви на мање важним правцима могу довести до врло негативних посљедица: смањења борбене способности маневарских снага, утрошка погонског горива и муниције, губитка времена за поновно препоручивање снага и стварање нових резерви, а у вези с тим и губитка иницијативе. Искуство је показало да трупе првог ешелона окружене групације у току цијеле борбе воде тешке одбранбене бојеве и да непрекидно траже појачања од претпостављене команде. Зато не треба бити сентименталан према тим тражењима и бацити своје резерве на онај отсјек фронта откуда најприје стигне молба за помоћ, јер то не би било разумно.

Као сјајан примјер умјешног маневра у окружењу могу да послуже дејства 1, 2 и 3 дивизије НОВЈ за вријеме Четврте непријатељске офанзиве („Вајс- II“) у фебруару-марту 1943 године. Пет наших дивизија било је окружено од стране једанаест њемачко-италијанских и усташко-четничких дивизија у рејону Сарајево, Мостар, Бос. Петровац. У таквој ситуацији, наш Врховни штаб наредио је да се изврши пробој обруча између Сарајева и Мостара, гдје се на утврђеним положајима налазила италијанска дивизија „Murge“. Наше 1, 2 и 3 дивизија, у току тешких петодневних борби, до ногу су потукле ову италијанску дивизију. Међутим, на правцу Јајце — Прозор, у то исто вријеме наступала је 117 њемачка дивизија, потискујући заштитне дјелове наше 7 дивизије и угрожавала непосредну позадину 1, 2 и 3 дивизије. Тада је Маршал Тито донео познату одлуку да снагама 1 и 2 дивизије у оштром заокрету за 180° нанесе обухватни удар 117 њемачкој дивизији. Послије петодневних борби ова њемачка дивизија била је разбијена и одбачена 50 км на сјеверозапад. Али борба са 117 њемачком дивизијом није била још ни завршена, а Немци су из Сарајева упутили 118 дивизију у правцу ранијих положаја италијанске дивизије „Murge“. Против 118 њемачке дивизије бачена је наша 3 дивизија (резерва Врховног штаба) која је у току жестоких тродневних борби потиснула Немце за 80 км у правцу Сарајева.

На тај начин је наш Врховни штаб, умјешним маневром својих снага, држећи иницијативу у својим рукама, почесно потукао четири пута јачег непријатеља и послје 40 дана борби у окружењу (од 9 фебруара до 23 марта) завршио успјешан пробој из окружења.

Обезбјеђење слободe маневра. Размјера оперативне просторије коју посједа окружена групација. Оперативне и тактичке густине. Активност окружене групације првенствено зависи од држања довољно пространих рејона који јој омогућавају релативну слободу маневровања у окружењу. Под релативном слободом маневра у окружењу подразумевамо такве покрете резерви, које нападач не може спријечити концентрацијом ватре главнине артиљерије. Другим ријечима, полупречник окружене просторије треба да буде већи од домета савремене артиљерије.

Ради лакшег разматрања овог питања узећемо један школски примјер. Претпоставимо да је окружена групација (од три корпуса, по три дивизије) добила задатак да у позиционој одбрани брани фронт ширине 100 км, са дубином одбранбеног појаса од 50—60 км (колико обично износи у савременим условима) и да је окружена на раније изложени начин (који је у прошлoм свјетском рату заиста био најчешћи). У том случају окружена просторија

ове армије у почетној фази окружења имала би отприлике 80 x 50 км. Ако погледамо приложену „Упоредну таблицу“, видјећемо да су сви окружени рејони, у почетној фази оперативног окружења, били приближно таквих размјера. Разумије се само по себи да су, у пракси, почетне размјере окруженог веће или мање од горе наведених средњих цифара, што, у првом реду, зависи од састава групације која се брани у окружењу. Осим тога, почетне размјере окружене просторије зависе и од карактера земљишта на коме се окружена групација бранила прије окружења — на примјер у брдским условима биће веће него у равници.

Према горњем примјеру, пречник окружене просторије износио би просјечно око 75 км. Ако имамо у виду да ефикасан домет главнине савремене артиљерије не прелази 15 км, онда окружена армија у почетној фази располаже рејоном размјера 50 x 20 км (или просјечно 35 x 35 км), који је ван домета артиљеријске ватре нападача и који, према томе, претставља слободну зону за смјештај резерви окружене армије и њених позадинских установа и јединица, а, исто тако, и нетучени простор за слободу маневра армиских резерви у било којој правцу општег кружног фронта. Према томе, слобода маневра је довољно обезбјеђена.

Фронт окружене армије, према горњем примјеру, износи око 200 км, или два пута више него што га је армија имала у почетку одбранбене операције. На таквом фронту армија може да створи оперативну густину: по једну стрељачку дивизију на 22 км фронта, или слиједиће тактичке густине на 1 км фронта: по 0,4 батаљона; 5—6 артиљеријских оруђа (урачунати и бацачи); 3—4 противтенковска оруђа и 0,3 инжењерске чете. Ако узмемо у обзир да окружена армија треба да има у својој резерви бар једну дивизију, онда се наведене густине на предњем крају унеколико морају смањити. На први поглед долазимо до закључка да су ове густине при овако широком кружном фронту толико мале да ни издалека не гарантују потребну стабилност. Међутим, ако се има у виду да, нарочито у почетку окружења, ни нападач није у стању да привуче такве снаге какве је имао при пробоју фронта, онда се наш закључак мора битно промијенити. Из приложене „Упоредне таблице“ види се да су поједине окружене групације, на кружним фронтovima оваквих и сличних размјера и при овако смањеним густинама, водиле успјешне борбе од 5—20 дана, што је најбољи доказ да је то могуће.

Пред изложеног, треба имати у виду да нападач који врши окружавање не напада дуж читавог фронта равномерно распоређеним снагама, већ их концентрише на неколико најподеснијих праваца у циљу што бржег надирања према центру окружене просторије, дробљења и почесног ликвидирања окружених снага. Према томе, окружена армија треба, још у почетку самог окружења, да извуче што веће резерве ради парирања нападачевих акција на најугроженијим отсјецима.

Ако имамо у виду да један стрељачки батаљон у одбрани на широком фронту може да брани отсјек до 5 км ширине са међупросторима између батаљона од 2—3 км који се бране митраљеском и минобацачком ватром, онда је за читав кружни фронт од 200 км довољно на предњем крају 6 дивизија, односно 2 корпуса, од којих сваки може да има по једну дивизију у својој резерви. Остале три дивизије, односно један корпус, армија може да држи

у свом другом ешелону, односно у резерви. Али треба имати у виду да ће ријетко на неком земљишту постојати фронт ширине 200 км, а да се, при томе, не би барем једним својим дијелом ослањао на неку природну препреку (ријеку, мочвару, непроходну шуму, планински гребен, и сл.), која сама по себи омогућава да се тај отсјек брани, односно контролише минималним снагама. На тај начин, за окружену армију ствара се могућност да повећа горе наведене густине на осталом дијелу фронта, односно могућност за повећање снага у резерви. Претежни дио нашег домаћег бојишта пружа такве могућности, што потврђује и читаво наше искуство из НОР. Може се речи да није било готово ниједне наше јединице која у најразличитијим предјелима наше земље, у овој или оној борби, користећи услове земљишта, није успјешно бранила поједине отсјеке фронта с релативно врло малим стрељачким снагама и успјешно одбила далеко надмоћнијег непријатеља.

Најзад, имајући у виду да ће нападач у почетку тешко моћи да ангажује два до три пута веће снаге, затим, да он врши напад концентрисаним снагама на три до четири отсјека кружног фронта ширине 30—40 км, окруженој се армији пружа могућност да, ангажовањем својих и корпусних резерви, на сваком упроженом отсјеку повећава оперативну густину тако, да једна стрељачка дивизија брани отсјек ширине 5—8 км. Ова густина довољно гарантује стабилност борбеног поретка. Према горе изложеном прорачуну произлази да је окружена армија способна да се сопственим снагама за одређено вријеме бори у таквом оперативном окружењу и да себи обезбеди потребан маневарски простор и стабилност фронта. Ово потврђује низ примјера из Другог свјетског рата. Међутим, пракса прошлог рата показала је и то да су се у процесу борбе, након извјесног вријемена, смањивале размјере окружене просторије и да је окружена армија била принуђена да уступи непријатељу дио посједног земљишта. То скраћивање кружног фронта, поред осталог, било је нужно због губитка у људству које трпи окружена групација услед његове физичке преморености и психичке напетости, као и због утрошка муниције и осталог материјала. Али, скраћивање размјера окружене просторије не смије да пређе извјесне границе, тј. границе преко којих би даље скраћивање било опасно за окруженог. Решити које су то минималне границе смањивања претставља најтеже питање за команду окружене армије.

Релативно широки фронт кружне одбране армије, који је браћен слабијим снагама и ватром, даје непријатељу могућност продора на одређеним отсјецима и приморава армију да скраћује свој фронт, али, с друге стране, такво скраћивање фронта смањује нетучену просторију и отежава маневар.

Иако је скраћивање фронта окружене групације повољно зато што повећава густину њеног борбеног поретка и могућност маневра артиљериском ватром, што скраћује вријеме потребно за маневар резервама и што се њиме знатно смањује опасност да окружене армије буду разбијене на дијелове, ипак се због тога могу појавити и врло озбиљне негативне последице. Прије свега, скраћује се и нападачев фронт, а тиме се повећавају и његове густине, олакшава се његов маневар по спољним оперативским правцима и смањује просторија коју нападач не може да туче артиљериском ватром, тако да се тиме знатно отежава и маневар окруженог.

Команда окружене групације рјешаваће за сваки конкретан случај да ли и докле треба продужити борбу на ранијим положајима и када и до које мјере треба уступити непријатељу дио посједнутог земљишта. Начелно, без обзира на све наведене негативне посљедице, боље је да се кружни фронт скрати до одређене мјере, него да се дозволи продор непријатељских групација према центру окруженог рејона.

Степен скраћивања фронта зависи од: борбеног састава окружене групације, стања окружених јединица (у првом реду моралног), карактера земљишта, карактера дејства и форме кружног маневра нападача. Начелно, окружени не смије дозволити скраћивање размјера окружене просторије више од двоструког домета основне масе непријатељске артиљерије како нападач не би претворио оперативно окружење у тактичко. Другим ријечима, то значи да критично минимални пречник окруженог рејона не смије да буде мањи од 30 x 30 км. Ако просјечни пречник окруженог рејона падне испод ове мјере, тада ће окружена армија морати да се пробија из окружења, или ће послје релативно кратког времена бити ликвидирана. Приложена „Упоредна таблица“ потврђује правилност ове тврдње. Тако је, на примјер, Корсун-Шевченковска групација Њемаца, јачине девет пјешадиских и једне тенковске дивизије, била разбијена и заробљена када су јој димензије кружног рејона пале на 20 x 25 км. Група од пет њемачких дивизија у рејону Бобрујска капитулирала је када су размјере окружене просторије сведене на 15 x 20 км. У Петој офанзиви, пет дивизија НОВ морало је да се пробија из окружења када је непријатељ успио да смањи окружену просторију на 45 x 20 км, итд.

Садејство у условима окружења. Карактеристика употребе родова војске у окружењу. Борбени поредак окружене групације. С обзиром на разноврстни састав савремене армије, питање садејства има утолико већи значај уколико се води тежа борба. Према томе, садејство у условима окружења, најтежем виду борбе, има изванредно велики значај. Ради тога, при вођењу борбе у окружењу, команда окружене групације треба да обезбиједи: садејство окружене групације са снагама више команде ван окружења; садејство између родова војске окружене групације и садејство између појединих елемената борбеног поретка окружене групације.

Садејство између окружених снага и снага ван окружења манифестује се на разне начине. Прије свега, самим тим што окружена групација везује за себе одређени дио нападачевих снага, она умањује темпо његовог наступања, помаже снагама ван окружења да консолидују нову линију одбране, а држањем одређеног рејона ствара услове за каснији прелаз осталих снага у противудар, односно противофанзиву. Тако је, на примјер, 62 совјетска армија, 1942/43 године, својом активном и упорном одбраном у окруженом Стаљинграду, успјела не само да заустави даље надирање њемачке групације под командом фон Паулуса и да у окружењу издржи преко 45 дана, већ и да створи услове за прелаз у противофанзиву.

Уколико је окружена групација упорнија и активнија, утолико ће више непријатељских снага везати за себе и за дуже вријеме, а тиме ће пружити и већу помоћ снагама ван окружења.

С друге стране, активност и упорност снага ван окружења, у савременим условима, у опромној мјери олакшавају борбу окружене групације, јер

онај који окружује мора да одвоји дио својих снага за спољње обезбјеђење операције, чиме се, наравно, растерећује окружена групација. Осим тога, треба имати у виду да данас, захваљујући савременом ваздухопловству и савременим средствима везе, не постоји окружење у пуном смислу ријечи.

Иако помоћ и садејство снага ван окружења долазе до изражаја нарочито у моменту пробоја окружених снага, тај случај нећемо разматрати, пошто је то посебна етапа операције, већ ћемо само изнијети видове и форме те помоћи окруженој групацији.

Ваздухопловство више команде помаже окружену групацију: дотуром муниције, хране и осталог материјала, а понекад и живом силом и ратном техником, затим евакуацијом њених рањеника и болесника и достављањем драгоцених извиђачких података о локретима окружавајућег непријатеља (прегрупација, подилажења из дубине, концентрација на појединим отсјецима фронта итд.).

Борбена авијација снага ван окружења може и непосредно да садејствује са окруженом групацијом кад ова врши крупније противударе својим резервама, кад одбија опасније покушаје нападача да разбије кружни фронт и уклони се у њен борбени поредак.

Окружена групација, са своје стране, садејствује авијацији на тај начин што јој припрема и обезбјеђује аеродроме за слијетање и просторије за спуштање материјала, о чему окружени треба посебно да води рачуна.

Савремена радиосредства везе омогућавају у пуној мјери организацију и остварење садејства између окружених и неокружних снага.

Сама организација садејства између окружене групације и снага ван окружења добрим дијелом пада у дужност претпостављене команде ван окружења, јер она, према својим могућностима и предвиђеном плану, одређује чиме, када и како треба помоћи окруженој групацији. Међутим, садејство између појединих родова војске има много већи значај за окружену групацију, јер она сама рјешава то садејство у цјелини. Због тога се команда окружене групације и њене потчињене команде морају трудити да га организују и спроводе од почетка до краја. Наша четворогодишња пракса показала је да се окружене групације могу успјешно борити и пробијати из окружења без непосредне помоћи споља, као што је то учинила главна оперативна група НОВЈ у Четвртој, или два мјесеца послје тога у Петој непријатељској офанзиви. Повећана активност свих осталих снага НОВ и ПОЈ у то вријеме, по директивама Врховног штаба, не може се сматрати као **непосредна помоћ** окруженој главној оперативној групацији, јер, нити су остале снаге привукле на себе дио непријатељских снага са кружног фронта, нити су, при пробоју главне групације, могле да пруже неку **непосредну помоћ** у смислу обезбјеђења пробоја, прихвата, и сл. Исто тако, самостално, без непосредне помоћи споља, борили су се у окружењу и 4 славонска дивизија 1943 године, 6 славонски корпус 1944 године, итд.

Принципи организације садејства исти су као и у осталим видовима борбе (одбрана, напад, противнапад, противофанзива), само што у условима окружења треба постићи максималну брзину и апсолутну прецизност у сваком детаљу и што то захтјева неизмјерно напрезање свих органа команде армије и потчињених команди.

Из досадашњег излагања већ се могло наслутити да је питање дубине борбеног поретка окружене групације један од основних услова успјеха, тим прије што свака савремена одбрана треба да буде дубоко ешелонирана.

Према искуству из Другог свјетског рата, у периоду успјешног пружања отпора у окружењу, већина групација постројавала је борбени поредак отприлике овако:

— први ешелон: до двије трећине пјешадских снага;

— други ешелон или општа резерва: до једне трећине укупних пјешадских снага;

— тенковска резерва: начелно сви исправни тенкови, тј. већа него у позиционој одбрани;

— противтенковске резерве: двије до три, према расположивим противтенковским јединицама;

— неколико покретних одреда за запречавање (ПОЗ);

— артиљериске групе (АГ);

— противавионске артиљериске групе (ПААГ).

Ако бисмо узели раније наведени школски примјер, тј. армију од девет пјешадских дивизија, она би имала у првом ешелону пет до шест дивизија, а у другом ешелону или опћој резерви три до четири дивизије. Ако се узме у обзир да и корпуси првог ешелона треба да имају до једне трећине снага у другом ешелону, онда се добија пуна слика солидне дубине кружног одбранбеног поретка окружене групације. Овај примјер дат је само ради оријентације и никако се не може сматрати неприкосновеним шаблоном, тим прије што је борба у окружењу врло динамична те се и физиономија борбеног поретка стално мијења. Међутим, команда окружене групације, у сваком случају, треба да се стара да обезбједи такву дубину борбеног поретка и такве резерве, са којима ће моћи успјешно да интервенише на сваком отсјеку кружног фронта гдје се испољи тежиште дејства нападача.

У току борбе команда окружене групације треба да настоји да сваку утрошену резерву на активном дијелу фронта готово истовремено надокнади стварањем нових резерви на рачун пасивних отсјека општег кружног фронта, јер је то један од најважнијих принципа борбе у окружењу.

Први ешелон заузима положај за кружну одбрану бранећи упорно доминирајуће оперативно-тактичке положаје и тачке.

Други ешелон или опћа резерва распоређују се негдје у средини кружне одбране или према најугроженијем правцу. Ако је нападачу успјело да се на одређеном отсјеку фронта уклони у почетни борбени поредак и тиме угрози оперативну стабилност борбеног распореда, команда окружене групације организује и изводи противудар. Противудар се врши другим ешелonom (опћом резервом), у садејству са корпусним резервама (првог ешелона) угроженог отсјека, а евентуално и сусједних отсјека, као и тенковским и противтенковским резервама. Противудар се најчешће врши са циљем да се непријатељ отсјече, окружи и уништи и да се успостави првобитно стање окруженог фронта. Али, пошто непријатељ, готово редовно, **једновремено** наноси ударе на неколико праваца, команда окружене групације мора да ријеша врло тешко питање, наиме, на ком ће правцу употребити свој други ешелон или резерву. Начелно, у датом моменту, други ешелон треба употребити на

најугроженијем правцу и тежити да се ускупно користи за постепену ликвидацију свих непријатељских клинова. Да би се ово постигло, потребно је да снаге првог ешелона окружене групације, које се налазе на мање угроженим правцима, својом крајњом могућношћу задржавају нападача до момента пребацивања резерви на те правце. А у томе се и састоји непосредно и посредно садејство првог и другог ешелона окружене групације.

Опћа резерва, јачине до једне петине снага, која се понекад може формирати поред другог ешелона, употребљава се за паралисање непредвиђених непријатељских напада, као и за уништавање тактичких ваздушних десаната које непријатељ спушта у окружени рејон у циљу бржег дробљења окружене групације. Зато ова резерва, начелно, треба да буде моторизована.

Садејство другог ешелона (опће резерве) са противтенковским и тенковским резервама окружене групације, као и са артиљериским и противавионским артиљериским групама, остварује се на исти начин као и у позиционој одбрани.

Командовање и веза. Опћа сложеност и велике тешкоће борбе у окружењу, као и могућност наглих измјена ситуације на кружном фронту, захтијевају од команде окружене групације и потчињених команди непрекидност увида у ситуацију и њихову чешћу интервенцију него у условима неког другог вида борбених дејстава. Пошто је то врло тешко постићи у условима окружења, од свих органа командовања захтијева се максимално напрезање, а нарочито од обавјештајних органа. У том циљу, обавјештајно-извиђачка служба треба да буде нарочито разграната и експедитивна, а обавјештајни органи обилно снабђевени средствима везе (радиостаницама, брзопокретним курирским средствима, мотоциклима, оклопним аутомобилима, а у крајњој нужди и коњима). Такође треба повећати и број осматрачница на предњем крају и повремено упућивати већи број извиђачких група и извиђачких одреда, нарочито у непријатељску позадину, ван кружног фронта.

Иако су радиостанице основно материјално средство везе и командовања у окружењу, то не значи да жична средства везе не долазе у обзир. Напротив, треба развити што је могуће гушћу жичну мрежу и, поред формационских средстава, користити све што се нађе у окруженом рејону (сталне линије, сурогати). Идеално развијена жична мрежа у условима окружења има облик паукове мреже у чијем се центру налази команда окружене групације. Овакав систем жичних веза врло је стабилан, јер сам по себи обезбеђује велики број обилазних канала. Најзад, треба споменути да добар дио формационских радио и жичних средстава везе треба држати у резерви и тиме обезбједити велике потребе веза при извођењу честих противнапада, односно противудара резервама. Главно командно мјесто најстарије команде у окружењу начелно треба смјестити приближно у центар окружене просторије и, по могућности, на тактички недоступном и заштићеном мјесту, тако да се у току борбе мање премјешта. Сва командна мјеста, центре везе и осматрачнице, по могућности, треба што боље утврдити.

На крају, треба додирнути и питање командовања јединицама које су обухваћене окружењем, а које до тог момента нису биле у формационом саставу окружене групације, као и јединицама које су до окружења биле у њеном органском саставу, али су у процесу оперативног окружења остале из-

ван њега. Ово су у ратној пракси готово редовити случајеви и ријетко кад ће се десити да једна групација буде окружена са свима својим и без „туђих“ дијелова.

Све јединице које су се нашле у окружењу аутоматски улазе у састав најстарије команде у окружењу, без обзира под чијом су командом дотада биле. Обратну, дијелови окружене групације који су се нашли ван окружења стављају се под команду оне више јединице коју за то овласти старија команда.

Двојно командовање априори се искључује у било ком виду борбених дејстава неке групације, а у условима окружења о њему не може бити ријечи ни за најкраће вријеме. Тако, на примјер, 42 њемачки корпус 1 тенковске армије и 11 корпус 8 армије, који су 25 јануара 1944 године окружени од стране совјетских снага у рејону Корсуњ — Черкаси, добили су тога истог дана наређење да се потчине генералу Стемерману, док је читаво окружена групација добијала директиве од команде 8 армије, која је била ван окружења. Или, на примјер, код Стаљинграда је била окружена и главнина 4 тенковске армије, која је била потчињена фон Паулусу, док су њени дијелови, који су остали ван окружења, стављени под команду фон Манштајна, итд.

Значај морално-политичког фактора у условима окружења. У историји ратова врло се ријетко догађало да је бројно слабији окружио и уништио бројно јачег противника, као што је то било у бици код Кане. А уколико се ту и тамо тако нешто и догодило, то редовно није излазило из тактичких оквира. Оваквих тактичких успјеха било је нарочито много у току нашег Народноослободилачког рата, а особито кад се радило о окружењу италијанских и домобранских снага.

Међутим, у Другом свјетском рату, готово увијек је био случај да је за окружење и уништење окружених групација била потребна двојна, тројна, па и вишеструка бројна и техничка надмоћ оног који окружује (види приложену „Упоредну таблицу“). Међутим, такав бројни однос, сам по себи, не гарантује окружавајућем побједу, нити окруженом пораз, јер поред наведених бројки постоји и морално-политички фактор, који се не да изразити никаквим цифрама и који мијења бројне односе у корист онога на чијој се страни налази. Тако, на примјер, три пута јаче снаге Црвене армије окружавале су у рејону Јаши — Кишинјева њемачку групацију јачине двадесет и двије дивизије и потпуно је ликвидирале. Међутим, иако су Њемци створили петоструку надмоћ над нашом окруженом групацијом за вријеме Пете офанзиве, они ипак нису успјели не само да је униште, него су се наше снаге, послје 40-дневне борбе у окружењу, успјешно пробиле и одмах затим саме прешле у противофанзиву. Дијелови 4 славонске дивизије НОВЈ, априла мјесеца 1943 године, окружили су и у року од неколико сати потпуно ликвидирали тзв. Славонски здруг Павећића, али само са односом снага 1,2 : 1 у нашу корист. Обратну, Њемци и усташе окружили су три пута надмоћнијим снагама 6 славонски корпус НОВЈ у прољеће 1944 године, па ипак нису постигли никакве резултате, итд. Уопће, читаво наше четворогодишње искуство показало је да су наше снаге редовно потпуно уништавале или заробљавале окружене окупаторске групације и, обратно, да окупаторске снаге, ако су ту и тамо и успјевале да окруже неке наше јединице, ипак их нису могле битно

ослабити, а камоли потпуно уништити. То, без сумње, потпуно побија разна механистичка схватања о снази неке армије, мјереној искључиво бројкама. Сам квантитет не рјешава питање исхода борбе уопће, па према томе ни борбе у окружењу. Очигледно је да броју топова, тенкова, опреме и војника, поред квалитета технике, треба у првом реду додати квалитет војника и старјешина. При томе се не мисли на чисто војно-стручни квалитет, јер би било тешко тврдити да је, на примјер, наш војник био увјежбанији од њемачког. Овдје се ради о политичко-идеолошкој вриједности сваког појединог борца и сваког појединог старјешине, као и о другим квалитетима нашег војника. При томе треба имати у виду да се не могу упоређивати и изравњавати официри и војници ма које поробљивачке армије са официрима и војницима неке ослободилачке армије.

На први поглед одлична увјежбаност, на примјер, њемачког војника, манифестовала се у прошлом рату као обична механичка дресура оног момента кад је тај војник упадао у тежак положај. Његов морал брзо је почео опадати од оног часа када се нашао заиста у тешкој ситуацији. У таквим случајевима старјешине су неизбјежно морале користити методе застрашивања, репресалије, смртне казне итд., да би колико-толико одржале трули морал, заснован на још трулијим темељима расне теорије, свјетског господства, пљачке, итд.

Обратно, свијест борца ослободилачке армије манифестује се у свом вишем облику када се нађе у тешкој ситуацији. Његов је морал заснован на љубави према слободи и претвара се тада у беспримјерну храброст, безграничну издржљивост и тврду непоколебљивост да у борби издржи до краја, до побједе. Такав војник увијек побјеђује.

Код официра агресорске армије, као што је, на примјер, био фашистички официр, у тешкој ситуацији може да дође до изражаја тврдоглавост, али његова дотадања вјера у надмоћ и побједу претвара се у сујевјерје да ће га из опасности избавити „виша сила“.

Наш официр, напротив, у таквим моментима испољава сву своју стваралачку снагу. Његова снага и умјешност материјализује се у вјештој организацији, у руковођењу борбом, у коришћењу непријатељских гријешака, у лукавству, у дејству и подухватима изненађујућим за непријатеља, у пожртвованости, другарству, бризи за своје људе, итд.

Најзад, морал једне армије није непромјенива ствар. Будући да је морал војске заправо спољна манифестација њеног претходног политичко-идеолошког одгоја и да се тај морал заснива на циљевима за које се у датом периоду води борба, то се промјеном ове основице морао неизбјежно да мијења и сам морал.

Човјек је увијек био и остаће један од одлучујућих фактора у оружаном обрачунама. А што је тежи вид борбе, то морални фактор војника и висока свијест бораца и старјешина играју већу улогу, нарочито у условима окружења.

У овом чланку покушали смо да расвијетлимо само нека важнија питања борбе у окружењу. Овим се, наравно, ни издалека не исцрпљује ова комплексна проблематика. Прије свега, треба обрадити пробој из окружења, који претставља круну успјешне борбе у окружењу, али пошто је то посебна

етапа неке раније започете операције, која се изводи по посебним принципима, она, према томе, захтијева и посебну ширу обраду, која је ван домета наше теме, иако је с њом тијесно повезана.

На основу изложеног могу се извући слиједећи закључци:

1. У прошлом рату борба у окружењу била је честа појава. Засада не постоји никаква основа за претпоставку да то неће бити и убудуће, што значи да искуства из прошлог рата треба много више изучавати него што је то досад рађено, и кроз редовну обуку трупа и старјешина овом питању дати одговарајуће мјесто.

2. Према искуству прошлог рата, борба у окружењу, без обзира на све тешкоће, може да се заврши успјешно у корист окруженог само ако се испуни неколико основних услова. Прије свега, борба у окружењу захтијева од цјелокупног борачког и старјешинског састава окружених јединица крајње физичке и умне напоре, највећу издржљивост, храброст, мушкост, другарску помоћ, сналажљивост и одлучност у дејству. За успјешан завршетак борбе у окружењу, од командног састава траже се не само горе поменуте врлине, него и солидно познавање начела организације и вођења борбе у окружењу, велика умјешност у практичном коришћењу свих родова војске, као и знање и умјешност при организацији и остварењу садејства између свих борбених елемената окружене армије, а од бораца окружене армије, поред горе поменутих карактерних и моралних особина, захтијева се најсолидније познавање савремене ратне технике и умјешност у њеном практичном коришћењу. Снага окружених јединица лежи у њиховом високом моралу, у солидном војно-стручном знању и умјећу, тј. у вјештом маневру, у мајсторској организацији и коришћењу ватре савремених средстава, у вјештом и максималном коришћењу услова земљишта, у брзој и благовременој инжињериско-фортификациској припреми окруженог рејона.

3. Појава неких нових техничких средстава борбе и командовања у великој мјери олакшава услове борбе у окружењу и гарантује — ако се та средства правилно користе — релативно повољну стабилност окружене групе.

Даљи развој и усавршавање ратне технике, на првом мјесту средстава везе, извиђачко-обавјештајних органа, транспортне авијације и масовне употребе противтенковских средстава, још ће више повећати оперативно-тактичку стабилност окружене групације и створити повољније услове за вођење борбе у окружењу.

Генерал-лајтнант МИХАИЛО АПОСТОЛСКИ

НЕКОЛИКО ПРОБЛЕМА МАРШЕВАЊА

У току рата јединице утроше највећи део времена на маршевање (за време концентрације и стратeгиског развоја, пре борбе за избијање на полазни положај за напад или за заузимање одбранбених положаја, после борбе ради гоњења непријатеља, или у циљу повлачења на погодније положаје, итд.) које је у тесној вези скоро са свим осталим тактичким радњама.

У дугом периоду историје ратова велике и мале јединице извршиле су много маршева под различитим условима (преко планина, по снегу, итд.).¹⁾

Маршевање великих (оперативних и стратeгиских) јединица обично се назива маршманевар, пошто је у тим маршевима редовно испољена и идеја маневра, тј. идеја употребе јединица у претстојећим борбама.

Велике војсковође обраћале су посебну пажњу извођењу и организацији маршева, јер је од правилности организације и брзине њиховог извођења често зависила и судбина битке.²⁾ Улмски маршманевар Наполеонове армије 1805 године, који се одликовао великом брзином и постепеним концентрисањем снага, довео је до потпуног пораза аустријских снага под командом генерала Мака код Улма и поставио Наполеонову армију у повољан положај за даље операције. Исто тако, добро организован маршманевар Наполеонове армије после битке код Јене довео је до потпуног слома Пруске армије. Маршманевар Друге српске армије 1914 године (којим је ова армија уведена у битку) био је пресудан за успешно извођење Церске битке. Прелазом преко Албаније 1915 године спасена је српска војска од уништења, а успешно гоњење после пробоја Солунског фронта 1918 године довело је до разоружања и капитулације Бугарске армије и избијања српске војске углав-

¹⁾ Познати су, например, поход Ханибала преко Алпа, 218 године пре наше ере, велики број Наполеонових похода, затим дуги и напорни маршеви кроз историју наших народа, а посебно у периоду наше Народне револуције.

²⁾ Наполеон је говорио: „У рату је као у механици, сила удара равна је маси помноженој брзином“. Радечки износи: „Вештина маршева је једна од најважнијих и најтежих делова ратништва. Притежање ове вештине одликовало је од вајкада највеће војсковође“.

(„Ратни упут“ од Радецког, на српском израђен од М. Јанковића — Београд, 1869 године, страна 152).

ном на границе данашње Југославије. Марш пролетерских бригада у Босанску Крајину 1942 године преко Зеленгоре, Трескавице, Игмана, Коњица, Прозора, Дувна, Ливна, итд. имао је „велики значај за развитак устанка не само у Западној Босни, него и у Хрватској и Словенији“.³⁾

Маршевање и „путовање“

До Другог светског рата кретање трупа обично се делило на путовање и маршевање.⁴⁾ Под путовањем се подразумевало кретање јединица ван домашаја непријатељског дејства, или када је непријатељ био тако далеко да се за време од око два дневна марша није могло доћи у додир са њим. А маршевање је било кретање јединица када је у току самог марша могло доћи до судара са непријатељем.

Карактеристично је да је у „Ратном упуту“ Радецкога било предвиђено само маршевање, јер се сматрало да сваки покрет војске у рату има за циљ да се дође до непријатеља и да јединице могу бити нападнуте у току марша, без обзира на удаљење непријатеља.

Нагли развој авијације и тенковских и моторизованих јединица у Другом светском рату у потпуности је изменио организацију и извршење свих покрета војних јединица.

Због великог радијуса дејства авијације и велике разорне моћи њеног наоружања, теориски се никакав покрет јединица у рату не може извести, а да те јединице у току самог покрета не буду изложене дејству из ваздуха. То значи да се због дејства авијације данас више не могу изводити „путовања“ ван домашаја непријатеља, као што је то донекле било у Првом светском рату.

Поред авијације на могућност тзв. „путовања“ утицао је у мањем обиму и развој тенковских и моторизованих јединица на тај начин што је до судара могло доћи и онда када су непријатељске снаге биле на много већем међусобном отстојању. Ако је пре Другог светског рата било потребно отстојање од преко два дана марша да би се „путовање“ могло предузети, сада би требало да непријатељ буде удаљен преко 300 км па да јединице, у односу на непријатеља са земље, могу изводити „путовање“, пошто брзина кретања тенковских и моторизованих јединица износи просечно 100 до 150 км на дан.

У току Другог светског рата у Југославији немачке јединице, као и јединице њихових сателита, предузимале су низ мера за потпуно обезбеђење својих колона, чак и онда када су вршиле покрете и даље од наших главних снага или јачих јединица, јер су редовно биле нападане од стране наших партизанских одреда или трупа. Другим речима, Немци су били принуђени да у току целог рата у Југославији солидно осигуравају скоро све своје маршевске колоне сталним или покретним обезбеђењима, а најчешће и једним и другим, без обзира што је то било далеко од „фронта“.

У току рата у Кореји поједине мање јединице успевале су да се инфилтрирају у позадину фронта, одакле су нападале на колоне и штабове

³⁾ Тито, „Извештај на V конгресу КПЈ“, страна 106.

⁴⁾ Постојало је и маневровање (еволуционарање) које се вршило од уласка у зону непријатељске артиљериске ватре до избијања на полазни положај за напад.

јединица, тако да се морао предузимати читав низ мера за обезбеђење од таквих дејстава. Стога, и у евентуалном будућем рату мора се узимати у обзир дејство партизанских јединица и инфилтрирање мањих јединица у позадину фронта, где ће поједине јединице бити изложене дејству не само из ваздуха него и са земље.

Према томе, могли бисмо закључити да се, с обзиром на садањи степен развоја борбене технике (и још већи убудуће), у току рата више неће моћи да изводе „путовања“ као раније, јер свако кретање војних јединица у току рата може бити изложено дејству из ваздуха, а често и са земље. Због развоја нових борбених средстава и новог карактера ратовања, неопходно је да се скоро сваки покрет јединице убудуће изводи по принципима за организацију марша, тј. да се предузимају потребне мере за заштиту од дејства са земље и из ваздуха, мере за маскирање и за заштиту од дејства бојних отрова.

С обзиром на могућност дејства непријатеља са земље, степен бојне готовости јединице као целине на маршу, зависи од стања на фронту, тј. од стања и јачине снага испред јединица које маршују, могућности непријатеља за бацање ваздушних десаната, стања у позадини, итд. Наиме, ако се испред јединица које маршују налазе само слабији извиђачки и заштитнички делови, онда бојну готовост јединица, њихово груписање и распоред на маршу, брзину кретања и др., треба тако организовати да сваког момента могу ступити у борбу, без обзира на удаљеност непријатеља, која у данашњим условима може да износи и неколико стотина километара. Али, ако смо надмоћнији у ваздуху, ако се испред јединица које маршују налази солидно организована одбрана наших снага и ако је наша позадина сигурна, онда се јединицама на маршу могу дати веће удобности, могу се, на пример, поделити на више комуникација, тако да маршују посебним путевима с обзиром на своју брзину кретања (стрељачке јединице посебним путевима, моторизоване посебним, и тсл.). Другим речима, степен бојне готовости јединица на маршу расте или опада у зависности од вероватноће судара са непријатељем, тако да се искључи свако изненађење и да јединице у моменту судара буду потпуно спремне за борбу. А да би распоред и груписање јединица били у складу са ситуацијом, неопходно је да сваки старешина врши дубоку анализу ситуације на фронту и у позадини, да солидно организује извиђања и обезбеђења и да изврши темељну организацију припрема и извршења марша.

Врсте маршева с обзиром на напрезање јединица

Наша „Ратна служба“ (која је уствари превод „Ратне службе“ Совјетске армије) даје само неколико начелних упутстава из којих се не може схватити организација и важност маршевања. Иако наша „Пешадиска борбена правила“, нарочито II део (која претстављају незнатну прераду и допуну истоимених совјетских правила), садрже нешто више одредаба о организацији марша батаљона и пука; по нашем мишљењу, то је ипак недовољно.

Према трајању марша, односно према напрезању снага, наша „Ратна служба“ и „Пешадиска борбена правила“ предвиђају само обичан и усиљен марш. Тако, на пример, за стрељачке јединице је предвиђено да у току

обичног марша, који траје 8 часова, могу прећи до 30 км, а у току усиљеног марша, који траје 10 до 12 часова, 40—48, или средње око 45 км на дан. Међутим, „Ратна служба“ бивше југословенске војске и велики број писаца разних тактика пре Другог светског рата предвиђали су нормалне (обичне) маршеве који су трајали до 8 часова, затим убрзане са трајањем до 10 часова и усиљене који су трајали преко 10 часова дневно, с тим да кретање (са одморима и застанцима) може трајати највише до 36, а по неким писцима и до 48 часова.

Наведене норме маршева биле су знатно премашене не само у току Другог, већ и за време Првог светског рата. Тако је, на пример, Комбинована дивизија Друге српске армије непосредно пре Церске битке у своме маршу од 13 до 15 августа 1914 године прешла око 100 км (са дужим одмором у току 14 августа у рејону Бањани — Уб) и из марша одмах ступила у ноћни бој код с. Текериша. После пробоја Солунског фронта 1918 године јединице српске војске изводиле су веома напорне маршеве. Тако је Моравска дивизија у другој фази гоњења, у времену од 13 августа до 2 новембра, поред борбе, прешла преко 250 км од Ниша до Београда. Она је том приликом само за четири дана (од 27 до 30 октобра) под борбом прешла 104 км.

У Народноослободилачком рату наше јединице су много чешће маршевале преко 10 и 12 часова, и то по више дана узастопце, са кратким одмором од по неколико часова дневно. Тако је 42 дивизија 6 новембра 1944 године око 10.00 часова кренула са Суве Горе (западно од Скопља) и 7 новембра стигла у село Отешино (западно од Велеса), а следећег дана напала на Велес и после дводневних борби (8 и 9 новембра) продужила ка Скопљу, тако је већ 11 новембра учествовала у борбама за овај град. Ова дивизија у своме маршу (преко Караџице са надморском висином преко 2.000 м) од Суве Горе до села Отешино код Велеса прешла је 75 км за 26 часова, са свега 2 часа одмора.

У пролећној офанзиви 1944 године у Македонији (од 25 априла до 20 јуна) наше јединице, и поред скоро свакодневних борби, прешле су 935 км са 35.800 м пењања и 33.300 м спуштања. У овој офанзиви, сва кретања далеко су превазилазила напрезање од 12 часова. Тако су, на пример, јединице 3 македонске бригаде и Косовског одреда у току 3, ноћу 3/4 и 4 маја, са незнатним одморима, прешле 66 км са 1.900 м пењања и 1.800 м спуштања и 4 маја ступиле у борбу са бугарским фашистичким јединицама. У току 21, 22 и 23 маја ове исте јединице извршиле су покрет од села Кнежино до врха Голак (на Пљачковици) у дужини од 82 км, са 3.500 м пењања и исто толико спуштања, а при томе су имале само 4 часа одмора у селу Сасе, 3 часа борбе на врху Омар и 1 час борбе код села Разловце. Оваквих, сличних и још напорнијих маршева наших јединица било је веома много у току Народноослободилачког рата.⁵⁾ Према томе, с обзиром на наша богата искуства из овога, као и из Првог светског рата, сматрамо да је неодржива подела маршева на обичне, тј. до 8 часова кретања, и усиљене — са кретањем од 10—12 часова. С обзиром на искуства из прошлих ратова могла би се примити подела мар-

⁵⁾ Овде смо изнели само ова три примера, пошто за њих имамо детаљне податке у својим белешкама из рата.

шева (по времену трајања) према „Ратној служби“ бивше југословенске војске (обични до 8 часова, убрзани до 10 часова и усиљени — преко 10 часова). Међутим, пошто код маршевања између 8 и 10 часова нема неких нарочитих разлика у напрезању и пошто, према искуству, јединице релативно лако савлађују маршеве који трају до 10 часова, сматрамо да и нема потребе за трећом врстом маршева и да се маршеви са кретањем до 10 часова могу спојити у једну групу — обичне маршеве. Исто тако маршеве са кретањем испод 7 часова требало би сматрати као обична померања јединица, јер су то маршеви са незнатним напрезањем. Зато, по нашем мишљењу, треба да постоје две врсте маршева: обични, са кретањем од 7 до 10 часова, и усиљени, са кретањем преко 10 часова, а највише 36 часова у току два узастопна дана.⁶⁾

Пошто можемо очекивати да ће и у једном новом рату наше јединице бити принуђене да извршавају дугачке и напорне маршеве (дању и ноћу, по планини и кршу, по снегу, киши, итд.), неопходно је да их још у мирно доба увежбамо у извршењу напорних маршева, а да при том буду способне да одмах ступе у борбу, као што су то извршавале наше јединице у току наше Народне револуције.

Обезбеђење на маршу

С обзиром на садањи степен развоја ратне технике, посебно авијације и тенковских и моторизованих јединица, обезбеђење на маршу претставља озбиљан проблем. Тенковске и моторизоване јединице могу врло брзо да дођу у судар са стрељачким јединицама на маршу. А стрељачке јединице, развучене у дубоким колонама, тешко могу да издрже ако се на равном или маневарском земљишту сударе са моторизованим и тенковским јединицама, јер се ове могу неколико пута брже развити за борбу, не наилазећи при томе на организовану ПП одбрану (пошто се ПП средства стрељачких јединица налазе у колони, тако да се у случају сусрета са непријатељем морају развијати за борбу када и пешадија).⁷⁾

Уобичајене претходнице и побочнице, које се одређују у наступном маршу, биле би довољне само онда ако се очекује сусрет са сличним стрељачким јединицама. Али, ако постоји могућност сусрета и са тенковским и моторизованим јединицама, онда ова осигурања нису довољна, јер не могу обезбедити главнини дивизије благовремени развој за борбу. Питање је да ли би и сама претходница успела да се на време развије за борбу, нарочито ако би извиђање подбацило. Чак и при добром извиђању дивизија мора, због свог спорог развоја за борбу, много раније да пређе у одбрану ако би се средла са јаким тенковским и моторизованим јединицама. Да би стрељачка дивизија могла да изврши марш и под најтежим околностима, она се мора осигурати од напада тенковских јединица, тј. предузети низ мера које ће јој омогућити да се на време развије на погодним линијама за борбу и у

⁶⁾ 36 часова за кретање, 6 часова за обедовање (два доручка, два ручка и две вечере по један час) и 6 часова за одмор, који се може дати одједном или у два маха по 3—4 часа, спајајући их са неким обедом — укупно 48 часова.

⁷⁾ Овде је узет у обзир наступни марш стрељачке дивизије.

случају сусрета са тенковским јединицама. У том циљу, по нашем мишљењу, требало би испред дивизије избацити такве предње одреде који би дуже времена могли да воде борбу са непријатељским тенковима. Зато у њихов састав треба да уђу пешадија, ПТ средства, тенкови (ако се њима располаже), део инжињерије, итд.

Састав, јачина и број тих одреда испред дивизије на маршу у првом реду зависи од величине фронта који треба обезбедити дивизији. Њихова јачина начелно треба да буде један стрељачки батаљон, један дивизион ПТ артиљерије, чета тенкова (ако се располаже тенковима) и чета пионира.⁸⁾ Пошто овакав одред може да обезбеди фронт око 4 км, онда ће дивизији, која треба да избије на фронт од 8 до 10 км, бити довољно два оваква одреда, чак и онда ако је положај на целом фронту проходан за тенкове. Ако је земљиште испресецаније, онда одреди могу бити и слабији или друкчијег састава (на пример, један одред јачине као што је напред изложено и још један до два одреда јачине ојачане чете).

Предњи одреди могу заузети и држати извесну линију до избијања главнине дивизије (а тиме у исто време вршити и осигурање њеног марша) ако се одмах упуте на крајњи циљ дневног марша дивизије, или ако у два или три скока дођу до те линије, тј. ако поред линије крајњег циља добију и међулиније, на којима би се задржавали до избијања претходница дивизије (а то би у исто време биле и линије равнања за јединице дивизије). Ако су мањи изгледи за сусрет са непријатељским тенковским јединицама (непријатељ прилично далеко, земљиште непроходно — планинско, кршевито, и сл.), онда је боље да се предњи одреди одмах упуте на положаје који претстављају дневни циљ марша, јер ће у том случају имати могућности за солиднију организацију одбране. Али, ако сваког часа може доћи до сусрета са непријатељским тенковским јединицама (што се често догађа после пробоја фронта), онда је погодније да се предњи одреди крећу у скоковима од линије до линије.

Да би предњи одреди могли сигурно и благовремено да извршавају своје задатке, треба их потпуно моторизовати (пешадија и инжињерија на аутомобилима или транспортерима а артиљерија са моторном вучом) и са њима такође упутити извесне моторизоване извиђачке делове.

Кретање моторизованих ешелона у колони

Стрељачке дивизије савремених војскака (које нису моторизоване) веома су разноврсног састава. Оне имају пешадију са товарном или запреж-

⁸⁾ У маневарској одбрани овај одред може стрељачком ватром да заштити 4 — 5 км фронта (три чете могу да држе три отпорне тачке, свака са фронтом од око 600 м, затим два међупростора између ових тачака по 1.000 м, који се могу тући унакрсном ватром пушкомитраљеза и митраљеза, и по 500 м са стране крајњих отпорних тачака, што укупно износи 4.800 м). ПТ дивизион од 12 оруђа може сигурно затворити фронт од 2 км (рачунајући да један ПТ топ води борбу са три тенка). Ако се оване дода дејство ПТ средстава батаљона (РБ) и тенкова који су распоређени на крилима, затим мине које је поставила инжињерска чета и друге противтенковске препреке (ескарпирење корита појединих потока и сл.), онда овакав одред и у противтенковском смислу може затворити фронт од око 4 км.

ном стоком, са просечном брзином кретања — 4 км на час, затим моторизоване јединице, као на пример, ПТ артиљерију, дивизијску артиљерију и др. Неке дивизије имају и тенкове у своме саставу, а могу се и ојачавати моторизованим и тенковским јединицама. Поставља се питање како да се организује несметан покрет ових разнородних јединица на маршу, а да при томе до максимума буде загарантована њихова бојна готовост. Ако ситуација дозвољава да се моторизоване и тенковске јединице крећу посебним путевима, онда то не претставља никакав проблем. Међутим, појављују се велике тешкоће ако се моторизоване и тенковске јединице, због опште ситуације, не могу кретати одвојеним путевима, већ се морају као посебан ешелон укључити у састав пешадиских колона.

При разради разних задатака сви су се слагали у томе да се моторизовани ешелони крећу у скоковима, али су постојала веома различита гледишта у погледу величине самих скокова. Њихова величина може се донекле утврдити на основу прорачуна брзине кретања и брзине развоја за борбу. Узмимо као пример наступни марш и борбу у сусрету. Од судара предњих делова дивизијске претходнице па до развоја целе претходнице (јачине пука) потребно је најмање 1—2 часа (дубина пука у претходници са отстојањима износи до 10 км. Ако се развијање претходнице рачуна од судара челног одреда, онда је за њен развој потребно време од око 1 час). Пошто брзина кретања моторизоване артиљерије на путевима износи око 20—30 км, онда би она могла прећи најмање 20 км за време док се претходница дивизије развије за борбу. Ако претпоставимо да развој претходнице траје један час и да је од почетка сусретне борбе потребно око 15—30 минута да се нареди покрет моторизованом ешелону, онда он за преосталих 30—40 минута може прећи око 10—15 км.⁹⁾ Из овога би се могао извести закључак да скокови моторизованих ешелона, с обзиром на брзину развоја претходнице, могу да буду по 10—15 км. Међутим, ако покрет моторизованог ешелона отпочне у исто време када и развој претходнице, онда моторизована артиљерија није у стању да помаже њен развој. А да би могла да помаже развој претходнице, потребно је да се моторизована артиљерија покрене раније, да се извиђање боље организује и да се обезбеди сигурна веза на маршу.

Ако узмемо за базу одморе који се нормално дају после $\frac{2}{3}$ пређеног пута, тј. код обичног марша после пређених 20 км, онда моторизовани ешелон то отстојање може прећи за један час. Пошто одмор јединица траје дуже, онда моторизовани ешелон може да изврши први скок и за време одмора, а други по стицању пешадије на маршевски циљ, с тим што у овом случају бојна готовост у колони не би била довољно заступљена. Међутим, ако се очекује борба у сусрету, онда се скокови могу извршити и раније. У оваквим ситуацијама јединицама се нормално дају линије равнања на којима се задржавају извесно време (нарочито ако дивизија маршује у више колона — што пред судар треба да буде нормално — или ако више дивизија напредо маршују). Линије равнања треба да буду погодне и за борбу и да су,

⁹⁾ Командант моторизованог ешелона треба да буде код команданта дивизије да би одмах могао да прими наређење за покрет, а командант артиљерије може му одредити ватрене положаје за време док одред врши покрет.

по могућству, на међусобном отстојању од око 10 км, стим да моторизовани ешелон врши своје скокове за време задржавања пешадије на овим линијама. Код сваке организације обичног марша од 30 км имали бисмо две линије равнања, а трећа би била сам циљ дневног марша. У овом случају моторизовани ешелон могао би извршити дневни марш у три скока, ако би се стрељачке јединице задржавале на линијама равнања најмање по пола — до једног часа.

Према томе, моторизоване јединице могу вршити скокове од око 10 км за време док се остале јединице налазе на линији равнања (што је најпогодније), затим док су на одмору, или онда када отпочне развој претходница у сусретној борби. Осим тога, из ове анализе долазимо до закључка да је неопходно да стрељачки пукови имају у свом саставу јачу артиљерију, која ће у свако доба пратити пешадију и помоћи њен развој, нарочито у сусретној борби.

Утицај комора на брзину кретања

Позадински ешелони, односно коморе, имају велики утицај на брзину кретања, нарочито код стрељачких јединица које су раније, док аутотранспорт није био развијен, биле принуђене да употребљавају гломазне коморе. Пошто је дотур из позадине био тежак (нарочито у оним случајевима када су се јединице удаљавале од својих база), јединице су биле принуђене да у својим коморама носе знатне количине хране, муниције и осталог материјала. Тако је, на пример, чак и после Првог светског рата, постојало гледиште да дивизија собом носи седам obroка хране (код бораца један текући и један резервни, у пуковској комори два obroка и у дивизијској комори три obroка), два и по б/к пушчане и 4 б/к артиљериске муниције (код бораца, оруђа и у коморама чета и батаљона (дивизиона) један б/к, у пуковској комори око пола б/к пушчане и два б/к артиљериске муниције). На тај начин дивизија се могла удаљити од својих база на 5—6 маршева.¹⁰⁾

Нема потребе да прорачунима тежине означених количина хране и муниције доказујемо да се ту ради о огромној тонажи. Дивизија је са собом носила толику количину муниције, да је могла извршити пробој позиционе одбране и водити борбу у дубини. Због спорог кретања комора, које су већином биле снабдеване обичним коњским и волујским колима, налагала се потреба, да се носе велике количине хране, муниције и осталог материјала. Због тога, као и због малог капацитета транспортних средстава коморе су биле огромне, тако да је дивизијска комора у колони, у то време, понекад била дужа од борачких делова дивизије.

Да би убрзали покрет и обезбедили својим јединицама што веће удаљавање од својих база, разни команданти предузимали су различите мере. Наполеон је, на пример, по упаду у богату Ломбардију, своју релативно малу армију могао да снабдева непосредно са терена (из месних средстава). Међутим 1805 године, приликом извршења Улмског маршманевра, војницима је

¹⁰⁾ Ови подаци изнети су на основу правила за уређење позадине бивше југословенске војске. Међутим, слична гледишта постојала су код француске и других војска.

издат хлеб на руке¹¹ за 4 дана, а у коморама је било обезбеђено 4 obroka, тако да је Наполеонова армија била подмирена храном за 8 дана, пошто се исхрана из месних средстава није могла потпуно да организује.

Данашњи развој технике омогућава да се и код стрељачких јединица сведе на минимум број транспортних средстава за ношење хране и муниције, пошто је аутомобилским транспортом, због његове знатно веће брзине и капацитета, могуће дотурити и храну и муницију на већа отстојања и за краће време. Осим тога, то ће се још више олакшати све већим развојем ваздушног саобраћаја.¹¹⁾

С обзиром на данашња техничка средства, којима се врши дотур хране и муниције, могле би се прорачунати које минималне количине хране, муниције и осталих борбених средстава стрељачке јединице треба да носе са собом. Ако претпоставимо да стрељачка дивизија располаже аутомобилима за пренос хране и муниције, а пукови колима са коњском вучом, каретама или товарним коњима, онда би се храна могла распоредити тако да код бораца и у батаљонским кухињама буде један оброк (хлеб код бораца, остало у кухињи), један оброк у пуковским коморама и два obroka у дивизијском складишту (с тим да се аутомобилима одједном може пренети само један оброк). На овај начин, снабдевање храном било би потпуно обезбеђено, без обзира на трајање марша, али под условом да се дивизијско складиште свакодневно попуњава по једним obroком хране помоћу армиских транспортних средстава.¹²⁾

Природно је да муницију у оваквим случајевима треба прорачунавати на бази потребне количине за борбу у сусрету, а не за пробој позиционе одбране. А пошто је припремни период код организације пробоја толико велики да се увек могу дотурити потребне количине муниције, није нужно да се јединице стално, а нарочито у покрету, преоптерећују великим количинама муниције, већ само толико да је имају довољно за борбу у сусрету. Према искуствима из Другог светског рата за пробој позиционе одбране одређивано је обично по $2\frac{1}{2}$ до 3 б/к, за борбу у дубини — првог дана — око $\frac{1}{2}$ б/к, а за следеће дане по $\frac{1}{4}$ б/к. Пошто борбу у сусрету, по интензитету, можемо упоредити са борбом првог дана после пробоја позиционе одбране, значи да би се могли задовољити са $\frac{1}{2}$ б/к у пуковима, тако да би пуковске коморе за муницију могле да буду релативно врло лагане. $\frac{1}{2}$ б/к муниције за пушке, аутомате и бомбе требало би дати борцима на руке, $\frac{1}{4}$ б/к за пушкомитраљеже и митраљеже имати код оруђа, а другу $\frac{1}{4}$ б/к у батаљонским коморама. Слично томе, $\frac{1}{4}$ б/к артиљеријске и минобацачке муниције требало би да буде код оруђа у батеријама, а $\frac{1}{4}$ б/к у пуковским коморама. Са овом

¹¹⁾ Американци и Енглези су већ неколико пута успостављали „ваздушни мост“ за снабдевање западног дела Берлина, а и у Кореји су често снабдевали своје трупе ваздушним путем.

¹²⁾ За време марша јело се кува у батаљонским кухињама. Када се стане, храна се одмах дотура батаљонима из пука (ово се може вршити и коњском комором, јер отстојања нису већа од 4—5 км). Следећи оброк може се дотурати камионима из дивизијског складишта, чак и онда ако би јединице прешле и 50 км за један дан (аутотранспортне туре биле би: 50 км дотур, 50 км за повратак и 50 км за пребацивање другог obroka — или укупно 150 км, а то је дневни марш са камионе. Код мањих маршева тура за камионе била би око 100 километара).

количином муниције пукови би били способни да воде борбу у сусрету најмање један дан. У дивизији би требало имати толико аутомобила да се одједном може транспортовати још једна половина б/к артиљеријске, минобацачке и пешадиске муниције, тако да се пуковима, који су се развили за борбу, може за 3—4 часа (можда и раније) дотурити $\frac{1}{2}$ б/к муниције и у тежим случајевима, као и да се јединице обезбеде муницијом и за борбу следећег дана.

Према томе, савремена саобраћајна средства омогућавају да стрељачке јединице имају лаку комору, а тиме и да буду лако покретљиве. У овоме погледу мора се извући извесно искуство из састава наших јединица у Народноослободилачком рату. Довољно је ако се само осврнемо на напоре наших јединица у Четвртој и Петој непријатељској офанзиви, када су прелазиле преко беспутног Прења, Маглића, Волујка, кроз Сутјеску, и тсл. Оне су могле да извршавају овакве и сличне маршеве, да прелазе и преко најтежих беспутних терена, захваљујући баш томе што су биле лаке формације и без великих комора.

*

Овде смо изнели само неколико проблема, претежно из области наступних маршева. Отступне и бочне маршеве, маршеве под специјалним условима, као ни многе друге проблеме, нисмо ни додирнули, јер је за то потребна посебна опширнија студија, која се не би могла изнети у виду чланка у часопису.

Потпуковник Др. ЂОРЂЕ ДРАГИЋ

РАЊЕНИЦИ У ПАРТИЗАНСКОМ РАТУ

„Сви услови за брзо напредовање наших јединица и избегавање фронталних борби са непријатељем били су створени, али је једна друга ствар, и то пресудна, укочила способност маневровања наших јединица — рањеници“.

Јосип Броз — Тито¹⁾

Нема сумње да ће и у будућем рату армије појединих земаља, нарочито мањих и оних које ће морати да се боре са технички надмоћнијим непријатељем, поред борбених дејстава регуларне армије, у мањој или већој мери користити и партизанска дејства, у циљу извршавања најразличитијих задатака. Због тога је потребно да се размотри проблематика партизанског ратовања, да бисмо нашли задовољавајући одговор на читав низ отворених питања, користећи при томе првенствено искуства из нашег Народноослободилачког рата и имајући у виду данашње материјално-техничке услове, напредак војне науке, итд.

У овом чланку ми ћемо покушати да размотримо и дамо одговор само на један од таквих проблема, тј. на питање збрињавања рањеника и болесника у партизанским условима.

Међу основним задацима санитарске службе у савременој регуларној армији налази се и питање збрињавања рањеника и болесника, са циљем да се омогући њихово што брже враћање у строј. Међутим, то питање је још много компликованије и од већег значаја у партизанским условима. Пре свега, човек је и данас, и поред огромног напретка ратне технике, остао најважнији чинилац у рату. У партизанским условима његова вредност је много већа (нарочито због тога што се попуњавање партизанских јединица врши на добровољној бази). С друге стране, док у регуларној армији санитарска служба за ову сврху располаже не само довољним бројем опробаних кадрова, већ и одговарајућим материјално-техничким средствима (санитетски транспорт, уређене болнице, итд.), дотле у партизанским условима свега тога најчешће нема или само у много мањој мери.

Особености партизанских дејстава (као посебног вида маневарског рата) имају велики значај и за рад позадине уопште и за рад санитарске службе наполе. Стални покрети, дуги напорни маршеви, честа борбена дејства

¹⁾ Јосип Броз — Тито: „Стварање и развој Југословенске армије“, стр. 236.

ноћу или при рђавим метеоролошким условима, који често прате борбена дејства у партизанским условима, знатно отежавају рад санитарске службе. Ту се нарочито истичу два супротна захтева, с једне стране, тежња санитарске службе за мировањем, као једним од важних предуслова за брже оздрављење рањеника и болесника, а са друге, потреба за честим покретима коју намеће оперативно-тактичка ситуација.

Кад се узме у обзир да је лакоћа и брзина кретања партизанских јединица једна од њихових основних карактеристика, која им пружа низ предности над непријатељем, онда је сасвим јасно од коликог је значаја да се такве јединице растерете од свега што би ометало њихов покрет. А баш питање рањеника и болесника при томе претставља један од најтежих проблема. Говорећи о Петој непријатељској офанзиви, друг Тито, између осталог, каже:

„Осим тога, наше су операције биле везане, као нпр. код Фоче, за наше рањенике, којих је било још увек велики број и због тога се раније није могло избећи опкољавање иако је Врховни штаб знао шта непријатељ смјера“.²⁾

Већи број рањеника у партизанским болницама може да спутава слободу акција партизанских јединица и да их веже за извесне територије у циљу њихове заштите. Очигледно је да је и то у супротности са горњим захтевом и начелом да се упорна одбрана територије не поставља као примарни задатак, јер се на тај начин губи иницијатива из руку и иде на руку непријатељу коме таква тактика више конвенира.

Присуство рањеника може имати и пресудан утицај на извођење ратних операција уопште, као на пример у „Бици за рањенике“ код Прозора у току Четврте непријатељске офанзиве.

Међутим, и други моменти захтевају да се збрињавање рањеника изврши што пре и што боље. Поред вредности човека као појединца, коју смо већ поменули, овде долази у обзир љубав и брига за рањенога друга, јер непријатељ често не поштује одговарајуће одредбе постојећих међународних уговора (Женевска конвенција) када су у питању партизански борци, већ их немилосрдно убија када год му падну у руке. Брига о рањеницима је и значајан морално-политички фактор који долази до нарочитог изражаја управо у партизанском рату, јер уверење свакога појединца да ће у случају рањавања или болести бити лечен и при томе обезбеђен у сваком погледу, а у случају потребе брањен до крајњих могућности, сигурно има огроман утицај на њихов борбени елан и залагање. Према томе, неопходно је да се јединице на најпогоднији начин ослободе рањеника како би биле способније за извршавање својих задатака.

Питање збрињавања рањеника и болесника у партизанским условима може се посматрати са тактичког и стратешког гледишта.

Под збрињавањем рањеника у тактичком смислу могли бисмо подразумевати повремено збрињавање мањег броја рањеника, односно привремено решење које ипак омогућава јединицама извршавање постављених тактичких задатака.

²⁾ Јосип Броз — Тито: „Стварање и развој Југословенске армије“, стр. 239.

Збрињавање рањеника у стратегиском смислу претстављало би збрињавање великог броја рањеника, односно дефинитивно решење овога питања потпуним растерећењем јединица од рањеника и бриге за њих.

У Народноослободилачком рату могло се говорити о збрињавању рањеника у тактичком смислу, углавном све док није отпочела евакуација рањеника авионима у савезничке земље, и поред тога што се ту и тамо радило и о концентрисању рањеника у стратегиском размеру, као например, почев од 1942 године, у Северозападној Босни, Лици, Банији и Кордуну, у Словенији и другим крајевима, из чега произилази да је санитетска служба у нашем рату успела да и на овај начин, и без помоћи са стране, олакша јединицама извршавање њихових задатака, збрињавајући велики број рањеника и болесника.

Ако ово питање разматрамо са тактичког становишта видећемо да постоје разне могућности збрињавања рањеника. Међутим, овај проблем је далеко тежи ако се посматра са стратегиског становишта. Пре свега, за његово решење потребна је мирна и стабилна, односно сигурна слободна територија у окупираној земљи (а ово је често неизводљиво, јер је непријатељ обично надмоћан и у могућности да уз концентрацију јачих снага упадне на слободну територију), односно могућност евакуације најтежих, непокретних рањеника и болесника у позадину сопствене регуларне или савезничке армије, и то првенствено авиотранспортом. Иако је слободна територија у Босанској Крајини за време Народноослободилачког рата за дуго времена омогућавала концентрацију и збрињавање великог броја наших рањеника, односно максимално растерећење јединица које су дејствовале изван слободне територије, ипак нас је Четврта непријатељска офанзива приморала да покренемо велики број рањеника. Неоспорно је да је то везало главнину наших снага и онемогућило извођење оперативне замисли Врховног штаба о великом покрету на Косово и Метохију. Исто тако, познато је колико је у току 1944 године евакуација рањеника и болесника авионима у савезничке земље и ослобођени део наше земље олакшавала тактичка и оперативна дејства наших јединица.

У партизанским условима рањеници се могу збрињавати у току покрета, лечити у стабилним партизанским болницама, болницама регуларне армије и код родољубивог становништва, а изузетно могу се и тајно склањати по санитетским установама које се налазе под контролом непријатеља.

Док се у неким јединицама наше НОВ већи број рањеника лечио у покрету (на пример, пролетерске јединице), дотле је у другим највећи део (и до 90% од свих рањеника) лечен у стабилним партизанским болницама (на пример, у Словенији, Хрватској и Славонији). Остављање рањеника код родољубивог становништва и лечење у санитетским установама које су биле под непријатељском контролом долазило је знатно мање у обзир, и то углавном у почетку Народноослободилачког рата.

Покрет рањеника. Већ смо поменули да је покрет у супротности са једним од основних медицинских захтева који тражи мировање, како би се што успешније изводило лечење рањеника и болесника. Међутим, у партизанским условима њихово кретање ће често пута бити неизбежно, баш у циљу њиховог обезбеђења. За време покрета рањеници и болесници лече се у одговарајућим санитетским установама партизанских јединица (бригадној

амбуланци, дивизиској болници, итд.), док се сам покрет може вршити у саставу неке јединице или самостално (на пример, покрет неке болнице) уз одговарајуће војничко обезбеђење које, зависно од околности, може бити од неколико бораца до веће оперативне групације, као у току Четврте непријатељске офанзиве. Ако се ради о покрету већег броја рањеника и болесника, онда се они деле на одељења, водове, чете, итд., одвајају се лаки рањеници и болесници од осталих, рањеници и болесници се деле на оне који могу ићи пешке или на коњима и непокретне рањенике и болеснике који се морају превозити (најчешће запрежним транспортом), односно носити на носилима.

Највеће тешкоће за кретање почињавају непокретни рањеници (пored осталог, и због недостатка транспортних средстава) и заразни болесници које, по могућности, никад не треба кретати или их, ако то ситуација неодложно захтева, кретати само у засебној колони, претходно предузевши све мере за онемогућавање ширења заразе. Међутим, збрињавање рањеника у покрету има својих добрих страна утолико што се рањеници и болесници налазе непосредно у својим јединицама, тако да то на њих повољно психички делује (рањеници нерадо напуштају своје јединице). Осим тога, у том случају рањеници и болесници се много брже враћају у строј, јединице се не вежу дуже времена за неку просторију ради заштите болница, лакше је снабдевање, итд.

Збрињавање рањеника у стабилним партизанским болницама несумњиво пружа много боље услове за медицински рад (у току Народноослободилачког рата подизане су овакве болнице и под руководством грађевинских инжињера, које су биле одлично опремљене, тако да су у неким болницама писани и научни радови, као на пример у Словеначкој централној војно-партизанској болници), а смештај рањеника и болесника је много удобнији. У овим болницама је обезбеђено мировање рањеника, тако да то повољно утиче на ток обољења, односно повреде и убрзава процес оздрављења.

Збрињавање рањеника у партизанским болницама може се вршити у болницама на слободној територији (које су по условима смештаја и начину рада сличне онима у регуларној армији, као на пример што су биле болнице у Босни) или у болницама на окупираној територији (у ужем смислу), које су по правилу строго конспиративне, као што су биле болнице у Словенији и Славонији (иако и болнице на слободној територији могу бити конспиративне). И једне и друге болнице могу се налазити у близини комуникација (чиме се обезбеђује брже стицање рањеника, раније указивање одговарајуће медицинске помоћи, па, према томе, и мања смртност рањеника) или на тешко приступачним местима (чиме се унеколико повећава безбедност рањеника и болесника).

Стабилне партизанске болнице могу бити комбиноване са подземним склоништима („базама“) за повремено склањање рањеника, за краће време, на пример, док не прође непријатељска офанзива. У ову сврху могу се користити и различита природна склоништа (нарочито на крашким теренима), као што су пећине и шпиље. У Народноослободилачком рату поједине јединице са успехом су смештале у подземна склоништа и по неколико стотина рање-

ника (VI корпус).³⁾ Али, да би се очувала њихова конспиративност, никада их не би требало двапута употребити. Подземна склоништа корпусне болнице бр. 2 (III корпус) у Трнави, за време VII непријатељске офанзиве, била су откривена, поред осталог, и због тога што је велики број тих склоништа већ раније био употребљен, тако да је за њих знао не само велики број болничког особља, већ и околино становништво.

Пошто непријатељ понекад организује посебне акције и формира специјалне јединице за проналажење партизанских штабова и болница у циљу уништења рањеника и болесника и рушења морала бораца, обезбеђење ових установа мора бити добро организовано. Пре свега, треба осигурати највећу конспиративност. У том циљу за сваку болницу треба да зна што мањи број људи, а за поједина одељења болнице не треба да знају не само рањеници и болесници, него ни остало особље болнице, изузев оних који непосредно раде у том одељењу. Конспиративности треба посветити утолико већу пажњу уколико су иначе услови неповољнији, например, уколико је тежи покрет рањеника, уколико има више непријатељских упоришта, уколико има више непријатељу наклоњеног становништва, итд. У томе може много помоћи и добро организована обавештајна служба која је у стању да благовремено прикупи све потребне податке о кретању непријатеља, његовим намерама, итд.

Систем конспиративних болница са подземним склоништима и „јавкама“ (на пример, у Словенији) показао је у Народноослободилачком рату врло добре резултате, јер је и поред великог броја рањеника и болесника који су лечени у тим болницама био откривен само незнатан проценат (од око 20.000 рањеника непријатељ је открио свега 150).⁴⁾ Код овог система трупни санитет допрема рањенике ноћу до „јавке“, а одавде до болнице само болничко особље, уз посебне мере предострожности (везивање очију, итд.). Исто тако, показало се као корисно да се у близини болнице оставе поједине мање јединице са задатком да најпре привуку пажњу на себе, а затим да га својим дејством одвуку даље од болнице.

Поред наведених мера, свака болница треба да буде спремна за покрет у свако доба (ради чега се унапред мора поделити на покретни и непокретни део), а уз то болнице треба обезбедити специјалним јединицама, наоружати њихово целокупно особље, лаке рањенике и болеснике, итд.

Санитетска служба у партизанским условима често пута, поред збрињавања рањеника и болесника у чисто медицинском погледу, мора и војнички да их обезбеђује, тј. да их брани оружјем у руци. Према томе, при избору места, изградњи и опреми партизанских болница и то треба имати у виду. У том погледу словеначка војно-партизанска болница „Фрања“ пружа нам веома поучан пример, јер је била у стању да се у случају откривања самостално брани најмање два дана, тј. довољно дуго да јој оближње јединице могу притећи у помоћ. Ту је био изграђен читав одбранбени систем, који се састојао из спољног подручја (четири одбранбена појаса — од којих се сваки

³⁾ Генералмајор Др. Гојко Николић: Развој санитетске службе у нашој Армији, Београд, 1947 године.

⁴⁾ Потпуковник Др. С. Јауковић: Обезбеђење рањеника и болница у партизанским условима (рукопис).

за себе могао бранити — са нагазним минама, тешким и лаким аутоматским наоружањем распоређеним тако да се читав појас могао бранити унакрсном ватром) и унутрашњег подручја у коме су била размештена гњезда бомбаша и аутоматичара и последња одбрана од лаких рањеника и инвалида наоружаних пушкама и бомбама. Овако опремљена болница, без и најмањих губитака, успешно је одбила два напада „изразито надмоћног непријатеља“.⁵⁾

Збрињавање рањеника у санитарским установама регуларне армије долази у обзир једино онда ако постоји бар повремена веза са регуларном армијом (најчешће авиотранспортом).

Збрињавањем рањеника у позадини регуларне армије осигурава се потпуно мировање и указивање свих видова медицинске помоћи (укључујући и специјализовану медицинску помоћ) и убрзава процес оздрављења. Да се на овај начин може збринуту и релативно велики број рањеника и болесника показује искуство из Другог светског рата (на пример, 12.600 наших рањеника било је евакуисано авиотранспортом у ослобођени део наше земље, као и у савезничке земље).

На овај начин се начелно збрињавају првенствено непокретни рањеници и болесници (носила), затим они чија природа повреде, односно обољења захтева дуготрајно лечење, који ради тога претстављају оптерећење за своју јединицу, без обзира на њихову покретљивост и рањеници којима је потребно указивање специјализоване помоћи која се не може указати у одговарајућим партизанским условима. Овај се начин збрињавања нарочито примењује онда када претстоје нове велике борбе, непријатељска офанзива, дужи покрет, итд.

Евакуација се најчешће врши ноћу са импровизованих аеродрома (ливаде, пашњаци, планинске висоравни и слично). У току Народноослободилачког рата понекад су вршени и посебни напади за заузимање аеродрома да би се евакуација рањеника могла извршити на овај начин (напад јединица 24 дивизије да би се ослободио аеродром код с. Вучје). Евакуација се понекада вршила и са аеродрома који су били под непријатељском ватром (артиљериском, па чак и митраљеском, као на пример, са аеродрома код с. Брезна и код Берана). Евакуација већег броја рањеника организује се преко посебне евакуационе болнице која има задатак да прикупља рањенике из осталих болница и припрема их за евакуацију, док се на самом аеродрому, односно у непосредној близини, формира прихватница која по потреби указује прву помоћ и укрива рањенике у авионе.

Један од осетних недостатака овог начина збрињавања је у томе што се прездравели рањеници и болесници, због транспортних тешкоћа, за дуже времена не могу вратити у своје јединице.

Збрињавање рањеника код родољубивог становништва примењивано је нарочито у почетку Народноослободилачког рата, готово у свима крајевима наше земље. У Словенији је, на пример, било бункера за рањенике око многих села. Овај начин збрињавања је нарочито тежак због тога што и рањеницима и становништву које их је примило стално прети опасност да их

⁵⁾ Проф. Др. Павел Луначек: „Удео словеначког санитета у НОР и његов значај за развој медицинског факултета“. Војно-санитетски преглед, март—април, 1951 године.

непријатељ открије, тако да се то негативно одражава на морал и једних и других, а да и не говоримо о тешкоћама, управо о немогућности указивања одговарајуће медицинске помоћи, итд.

Збрињавање рањеника и болесника у установама које су под непријатељском контролом долази у обзир само за појединачне случајеве и тражи посебну организацију. И овај начин збрињавања био је коришћен у Народно-ослободилачком рату (на пример, лечење рањеника и болесника на клиникама у окупираној Љубљани).

На основу искустава из нашег Народноослободилачког рата, у погледу збрињавања рањеника можемо доћи до неколико закључака. Пре свега, не треба дозволити концентрацију већег броја рањеника на једном месту, јер се тиме везују јединице за извесне територије и смањује њихова маневарска способност, што није у складу са захтевима партизанске тактике. Истина, већа концентрација има извесних предности са медицинске тачке гледишта, јер се и санитетски кадар и материјална средства могу боље искористити.⁹⁾ Али, с друге стране, због концентрације већег броја лекара на једном месту неизбежно се појављује њихов недостатак на другом, што доводи до закашњавања у указивању медицинске помоћи са свим његовим рђавим последицама. Не треба заборавити да је веома тешко обезбедити смештај и исхрану за већи број рањеника, нарочито у попаљеним и порушеним градовима и селима и осиромашеним читавим крајевима.

Да би се омогућио покрет рањеника у свако доба, мора се тако организовати рад санитетских установа, посебно болница (чак и на слободној територији) да свака од њих има свој покретни и непокретни део, као и транспортна средства у приправности.

Осим тога, у случају претстојећег покрета треба издвојити лаке рањенике и благовремено их упутити у њихове јединице, јер се тиме знатно олакшава покрет тешких рањеника. Заразне болеснике не треба покретати без крајње нужде, јер постоји могућност да се зараза разбукти, тим пре што се налази на огромне тешкоће при организацији потпуно изолованог покрета ових болесника.

Иако у партизанским условима не постоји јединствен метод збрињавања рањеника који би се могао применити у свима приликама, ипак се може рећи да се збрињавање рањеника у конспиративним болницама са земуницама и системом „јавки“ показало као један од најпогоднијих и за безбедност рањеника најсигурнијих начина збрињавања. Издвајање лаких рањеника у посебне болнице такође омогућава већу конспиративност болница за тешке рањенике.

За што боље збрињавање рањеника и болесника који пристижу у току саме непријатељске офанзиве (кад су већ затворена болничка подземна склоништа), веома корисно су послужила унапред изграђена склоништа за рање-

⁹⁾ Концентрација рањеника у току зиме 1941/42 године на територији Југоисточне Босне, дела Црне Горе и Санцака омогућила је боље коришћење малобројног санитетског кадра, првенствено лекара, тако да су се први пут могле организовати болнице одређеног типа (у Фочи хируршки центар за обраду и привремено лечење тешких рањеника, у Чајничу, Горажду и Трнову прихватне болнице за лечење лаких рањеника и болесника, итд.).

нике, која су била снабдевена резервном храном и санитарским материјалом и лековима. Таква склоништа радила су се на разним деловима територије, нарочито тамо где се предвиђало да ће бити на правцу покрета партизанских јединица. У Славонији су рађене већ од почетка 1943 године („бункери СПС — сухопутне станице“).

Најзад, наше искуство је показало да се и поред свих тешкоћа на које се наилази у партизанским условима може организовати указивање медицинске помоћи и збринуту и више хиљада рањеника, а да ипак буду задовољени основни медицински захтеви, безбедност рањеника, итд.

Да би се и у овом погледу могли постићи још бољи резултати, поред осталог, требало би водити рачуна да организациона структура и опрема санитарских јединица и установа омогући и олакша санитарско обезбеђење јединица и у партизанским условима. То значи да оне треба да буду што лакше и покретљивије, али способне за самосталан рад. Санитарски материјал, лекове и инструментаријум треба тако паковати да без штетних последица могу издржати дуге покрете, чак и по слабо комуникативном терену, да буду заштићени од влаге, итд. (За то су погодне плетене корпе од прућа и опшивене непромочивим платном, јер су лагане, чврсте и еластичне тако да се не оштећују при паду, а могу се и код нас израђивати).

Због тешкоћа на које се наилази при организацији санитарског обезбеђења партизанских дејстава, санитарски кадар треба да буде сналажљив, самоиницијативан и еластичан. У том смислу треба подесити и његову обуку и оспособити га да израђује и користи различите импровизације (изградња сувих комора, купатила итд.). У нашем рату често су са успехом коришћени различити инструменти и прибор, хемиски термофори, лекови, итд., који су произвођени веома оскудним средствима и од материјала који се могао набавити из месних средстава. Овај кадар требало би обучавати и у изградњи подземних склоништа за склањање рањеника и болесника, у руковању савременим наоружањем, скакању падобраном, итд.

За евакуацију рањеника и болесника у Народноослободилачком рату употребљавани су сви видови транспорта, почевши од упућивања лаких рањеника пешке на одговарајуће етапе санитарске евакуације (односно ношења тешких непокретних рањеника на носилима), па све до авиотранспорта. Па ипак, због недостатка транспортних средстава и потребе да се евакуација рањеника и болесника често пута врши по слабо комуникативном терену, најчешће је примењиван товарни (нарочито у Босни и у Црној Гори) и запрежни транспорт (у Хрватској и Словенији), док су аутомобилски и железнички транспорт и пловна средства мање долазила у обзир. Ваздушни транспорт је понекада био једини вид транспорта који је омогућавао евакуацију великог броја рањеника у позадину регуларне армије.

Пошто би употреба специјалних лаганих авиона, нарочито хеликоптера (с обзиром на њихове много мање захтеве у погледу величине и квалитета аеродрома, итд.) учинила огромну олакшицу, требало би посветити посебну пажњу томе питању. Коришћењем овога вида транспорта и добро организованом службом трансфузије крви, осетно би се утицало и на снижење процента смртности рањеника.

НАОРУЖАЊЕ САВРЕМЕНЕ АВИЈАЦИЈЕ

Наоружање авиона

Ратни авион и његово наоружање чине нераздвојну целину, чији сми-сао треба схватити још дубље, тј. да је она органска, конструкциона и функционална. Авион није само преносник одређеног броја топова, митраљеза и бомби, већ он треба да има и летачке и маневарске особине које ће омогућити посади да ово наоружање најефикасније дејствује на разне циљеве.

Развој разних категорија борбених авиона усмерава се колико према тактичким захтевима њихове намене, толико и према техничким могућностима остварења тих захтева. При појави нових борбених средстава у почетку се често не могу ни сагледати све могућности њихове примене и тактичке последице њиховог увођења. Развој полази од дате техничке концепције, за коју се ствара тактика примене у току искуства. Затим се појављују тактички захтеви, које техника треба да задовољи и доктрине које усмеравају даљи развој. Такав је био развитак ваздухопловства у току Првог светског рата у који су авиони ушли као ненаоружани извиђачи. Тек у току сукоба показало се да авион — ако служи као ратно средство — неминовно мора да постане и борбено средство. Чак и само извиђачко дејство авиона морало је изазвати противдејство противника. Морало је доћи до борби у ваздуху међу авионима при извршавању конкретних тактичких задатака, а и до борбе око превласти у ваздуху међу противничким ваздухопловствима. У борбеној пракси спроводила се диференцијација авиона. Појављивали су се разни типови с обзиром на њихову намену и створило се њихово одговарајуће наоружање. Међутим, подела авиона према намени и основни типови наоружања, какви су били при крају Првог светског рата, остали су и даље. Тако имамо следеће главне категорије авиона:

— ловце, борбене једноседе, највише двоседе, намењене и наоружане првенствено за ваздушну борбу, чије основно наоружање претстављају чврсто уграђена ватрена оруђа која гађају само у правцу продужења осе авиона;

— бомбардере, борбене дво- и вишеседе, који су наоружани авио-бомбама (намењеним за дејство против циљева на земљи), као и покретним ватреним оруђима на окретницама (за одбрану од противника у ваздуху);

— извиђаче, који су намењени за извиђање из ваздуха, и

— јуришнике, који су намењени да непосредно учествују у борби са групама на земљи.

У зависности од специфичности примене, обе последње категорије авиона приближавају се по типу и наоружању негде више ловцима, а негде бомбардерима.

Авионско наоружање између два светска рата

У табелици бр. 1, у којој је показан развој главних категорија авиона у периоду између Првог и Другог светског рата, унете су типичне просечне особине авиона у наоружању великих ваздухопловстава.

Таблица бр. 1

Категорија авиона	1918	1936	1939
Ловци Брзина км/ч Практични врхунац у м Наоружање	180—200 7.000 2 x 7,7 мм	490 9—10.000 8 x 7,7 мм или 4 x 12,7 мм	530—570 9—10.000 4 x 12,7 мм или 2 x 20 мм
Лаки бомбардери Брзина у км/ч Практични врхунац у м	150 5.000	360—450 7—8.000	400—450 7—9.000
Лаки бомбардери Радиус дејства у км Носивост бомби у кг Наоружање	150 2—300 2 x 7,7 мм	400 5—750 4 x 7,7 мм	500—750 500—1.000 4 x 7,7 мм (8 x 12,7 мм)
Тешки бомбардери Брзина у км/ч Практични врхунац у м Радиус дејства у км Носивост бомби у кг Наоружање	125—130 4—5.000 250 5—600 4 x 7,7 мм	300 6—8.000 500 1.000 6—8 x 7,7 мм	300—380 6—8.000 1.000 1—2.000 6—8 x 7,7 мм до 4 x 12,7 мм

Развој авијације огледа се у непрекидном стремљењу за бољим летачким особинама. Од 1936 године стварају се типови авиона са којима се ушло у Други светски рат. Овај преломни период карактерише се победом слободно-носећег двомоторног једнокрилца, који је постао најчешћи тип ратног авиона, и општим увођењем висинских мотора са компресорима. За развојну линију нарочито је значајна непрестана трка за што већом брзином која се води између ловаца и бомбардера. Иако су неки лаки брзи бомбардери, који су се појавили, понекад готово достигали ловце, ипак је напредак

у градњи змаја и појачању моторно-погонске групе подједнако ишао у прилог ловцима и бомбардерима. При упоредном расту брзина значајно је да је разлика у брзини између ловаца и бомбардера остајала мала и стална, просечно 50—150 км/ч.

Развој бомбардерске авијације највише је био подложен утицају владајућих ваздухопловних доктрина. Тешки бомбардер био је израз дуетистичких гледишта. Велика Британија и Француска градиле су тешке двомоторне бомбардере, а Италија такве тромоторне авионе велике носивности. Пред почетак Другог светског рата постојао је општи захтев: пренети 2.000 кг бомби на 1.000 км даљине. Да би се постигла што већа носивост, што виши врхунац лета и што боље заштитно наоружање авиона, жртвовала се брзина. Британски „А. В. Витлеј“ и „Викерс Велингтон“ („А. W. Whitley“ и „Vickers Wellington“) били су типични претставници такве концепције. Они су били наоружани митраљезима 7,7 мм, смештеним по 4 у куполне окретнице на хидраулички погон. Доцнији британски тешки бомбардери грађени су за време Другог светског рата на основу исте замисли, четворомоторни „Short Stirling“, „Handley Page Halifax“ и „Avro Lancaster“ носили су 3,5 до 4 тоне бомби на исту удаљеност, а били су наоружани удвојеним и учетворострученим тешким митраљезима од 12,7 мм у окретницама на електро-хидраулички погон.

Према другим гледиштима није требало изграђивати тешке, већ брзе и продорне бомбардере. Под утицајем тих гледишта поред тешких произвели су се и брзи лаки бомбардери, носивости око 1.000 — 1.500 кг са брзином око 450 км/ч. Њихов типичан претставник био је „Бристол Бленхајм“ („Bristol-Blenheim“), а нарочито бомбардери-ловци — „Потез 63“ и „Bréguet 690“, који су уствари били више ловци него бомбардери.

Немци су сматрали бомбардерску авијацију као мањ за ломљење отпора испред наступајућих брзих јединица и као средство за изолацију бојишта. Због тога нису уопште развијали тешки бомбардер, већ само лак. „Do-17“, који је 1937 по брзини надмашио све сервиске ловачке авионе, имао је улогу да брзо удари, а затим да се брзо уклони. Међутим, топови бомбардера „Do-215“, „He-111“ и „Ju-88“, с којима је Немачка ушла у рат и ратовала, били су компромисна решења између поменуте основне замисли и потребе за већом носивошћу и радиусом дејства. Немачки бомбардери, замисљени као борбени вишеседи, а оптерећени као средњи бомбардери, били су одвише спори да би могли избећи борбу са противничким ловцима, а одвише слабо наоружани да би ову могли успешно водити. Одбранбено наоружање немачких бомбардера састојало се од појединачних лаких митраљеза 7,9 мм, распоређених тако да штите најопасније секторе.

У периоду пред рат, само совјетско и немачко ваздухопловство предвидело је потребу нарочитих типова авиона за тактичку сарадњу и непосредну подршку трупа на бојишту. Немци су имали познати „Stuka Ju-87“, који је обједињавао особине и наоружање јуришника и бомбардера-обрушивача. Овај тип није даље развијан у току рата иако је у почетку дао добре резултате, тако да је по особинама и наоружању толико заостао да се није могао примењивати чим су Немци почели губити превласт у ваздуху. У совјетском ваздухопловству развио се нарочит авион-јуришник са тешким на-

оружањем и оклопом за дејство са малих висина и нарочит бомбардер-обрушивач такве брзине, носивости и долета, да је био погодан за кратке и брзе интервенције у тактичкој и оперативној дубини. Пошто је почетак непријатељства затекао СССР у фази преоружања, општепознати претставници ових авиона — „Ил-2“ и „Пе-2“ — ушли су у наоружање тек 1942 године.

Недостатак посебног тактичког авиона Западни савезници решавали су прилагођавањем наоружања ловачких авиона за дејство против циљева на земљи, па су чак, у случају нужде, употребљавали и своје тешке бомбардерске групе за дејство против изразито тактичких циљева.

У погледу развојне линије ловаца мишљења нису била много подвојена. Од ловачког авиона захтевају се: већа брзина од ма кога другог типа авиона, велика моћ пењања и висок практични врхунац, добре маневарске особине уопште и њихово одржавање на предвиђеним висинама сукоба и, најзад (иако не последњи по важности), најефикасније наоружање. Пре рата се сматрало да се ове особине, уз изванредан компромис, могу постићи једним јединственим типом ловца, иако су већ појединачни типови за специјалне намене показивали правац диференцијације. Питање ловачког једноседла или вишеседла покретано је више пута и према предвиђању и самим ратним искуством решено је у корист једноседла. Једино се показало да је код ноћног ловца потребан и други члан посаде, али не ради дејства оружјем, као што се мислило пре рата, већ ради опслуживања сложених уређаја за везу и откривање противника.

Немци су развили своје ловце на тај начин што су давали предност што већој брзини, а донекле запостављали маневарску способност, способност пењања и истрајност. „Messerschmitt Me-109“, са својих 570 км/ч, био је најбољи ловац у почетку рата, а са 152,5 кг/м² такође је имао високо оптерећење по носећој површини. Његови енглески противници „Hawker Hurricane“ и „Supermarine Spitfire“, са 530, односно 560 км/ч, били су нешто спорији, али су због мањег оптерећења (115 кг/м²) били покретљивији и на већим висинама.

Развој ватреног наоружања за време Другог светског рата

У погледу ватреног наоружања противници су такође ишли разним путевима. Било је познато да повећање брзине авиона доводи до ограничења могућих сектора напада, захтева повећање борбене даљине и скраћује расположиво време за нишанско гађање. Све је то последица великих убрзања скопчаних са маневром пресретања или гоњења на великим брзинама. За време лета око сваког брзог авиона постоји сектор у облику просторне осмице у који гонилац не може да продре а да се не изложи претераним убрзањима, тако да се мора одрећи нишањења и ватреног дејства. Сектори успешног напада ограничавају се на малене углове положаја; у гоњењу или сусрету ватру треба отворати и прекидати с веће даљине, уз велику промену нишанског претицања. Ови услови (како је уосталом показало и искуство рата у Шпанији) захтевали су појачавање ватреног наоружања.

Ово се могло постићи на два разна начина, или њиховом комбинацијом.

Енглези су пошли путем повећања густине ватре, наоружавајући своје ловце са 8, а доцније и до 12 лаких 7,7 мм митраљеза. Требало је да се у кратком времену, које стоји на расположењу, непријатељ обаспе ватром велике густине из великог броја, макар и лаких оружја, да би се на тај начин отклонио утицај већег растурања на већим даљинама.

У другим ваздухопловствима, па и у немачком, пошло се ка повећању калибра оружја. Још 30-тих година, уместо митраљеза пушчаног калибра, уведен је такозвани тешки митраљез калибра 12,7 или 13,2 мм. Фирма Хиспано-Суиза израдила је први мотор-топ, у коме је топ лежао између редова цилиндара и гађао кроз шупљу осовину елисе и редуктора без потребе за синхронизацијом.

Немци су своје ловце „Me-109“ и „Focke-Wulf Fw-190“ наоружавали по једним топом 20 мм и два митраљеза 13,2 мм или са по два топа и два митраљеза означених калибара. Повећањем калибра постиже се већа борбена даљина и веће дејство поготка на циљу, али се тиме у исто време смањује брзина гађања, утолико више уколико се више жели да сачува већа почетна брзина. Код својих конструкција Немци су давали предност већој брзини гађања на рачун могућности постизања веће почетне брзине, а на циљу су очекивали јаче дејство од експлозивног дејства високобризантног експлозива (тетрил-толита) него од распрскавајућег дејства зрна (парчади). Такав избор наоружања био је правилан, јер је омогућавао правилан развој који је касније потврдило ратно искуство. Па ипак, у првој фази ваздушног рата над Енглеском, покретнији енглески ловци могли су успешно да искористе и своје слабије наоружање не само у борби ловца противу ловца, него и у борби против слабо заштићених и лако наоружаних немачких бомбардера. С друге стране, због кратке аутономије, немачки ловци нису могли да прате и штите своје бомбардере за време читавог пута.

Енглески стручњаци отворено признају да њихови ловци нису били довољно наоружани у почетку рата. Због тога су у току самог рата увели у наоружање топ „Hispano“ 20 мм. Међутим, пошто су придавали већу важност повећању борбене даљине, Енглези су усвојили модел топа са великом почетном брзином и зрном са малом количином експлозива, наравно на рачун брзине гађања. А да би задовољили принцип густине ватре, они су уградиле у авионе по 4 топа или по 2 топа и 4 митраљеза.

Доцније се и на Источном фронту показало да су, при приближно једнаком наоружању, надмоћнији они ловци који су покретнији. Тако су лаки „Јак-3“ омогућили совјетском ваздухопловству да избори превласт над фронтом, применом покришкинске тактике маневра по вертикали у борби са тежим немачким ловцима „Me-105“ и „Fw-190“.

Амерички ловци били су наоружани по принципу што веће густине ватре, тако да су имали по 6—8 митраљеза 12,7 мм. Пошто су имали велико поверење у јачину пробојног и експлозивног митраљеског зрна, Американци су појачали наоружање само оних ловаца који су били намењени за пратњу и заштиту бомбардера, на тај начин што су им давали по један топ („P-47 Thunderbolt“ 20 мм, „P-28 Lightning“ 23, или 37 мм.¹⁾

¹⁾ У табlici бр. 2 изнета су главна ватрена оруђа која су употребљена на ловцима у току рата.

Амерички тешки бомбардери типа „В-17“ („Летеће тврђаве“) и „В-24“ („Либератор“) били су врло отпорни захваљујући својој целометалној градњи и оклопу виталних делова. Сем тога, они су били јако наоружани митраљезима 12,7 мм, смештеним у окретницама којима се управљало електричним путем. Немачки ловци, који су били присиљени да се држе на борбеним даљинама између 800 до 1.000 м, могли су у једном налету да испалују своје рафале највише у току 3—4 секунде.

Таблица бр. 2

Тип оруђа	Калибар у мм	Тежина оруђа у кг	Почетна брзина у м/с	Брзина гађања у мет/мин	Тежина зрна у г
Browning (британски модел)	7,7	10,9	810	1.200	9,8
Rheinmetall-Borsig MG-17	7,92	12,7	740	1.100	12,8
U. S. Browning	12,7	23,5	760	850	48
Hispano МК-V (британски)	20	48	830	600	120
Mauser MG-151/20	20	44,5	790	680	152
Mauser MG-213/20 (пројекат)	20	75	1.000	1.200	210
Rheinmetall-Borsig МК-108	30	60	500	650	330
МК-114 (немачки)	55	107	1.000	180	1.800
Hispano МК-820 (британски)	20	—	800	900	—

Ефикасност овог ватреног наоружања може се сада лако утврдити на основу нађених немачких статистичких података са фотодокументацијом.

Статистика показује да је за обарање једног бомбардера под оваквим условима било потребно 50—60 погодака зрна калибра 13 мм или око 20 погодака зрна од 20 мм. Ако се узме да се може очекивати 2 поготка од 100 испаљених метака (тј. проценат који је искуством био проверен), онда је за обарање једног бомбардера требало испалити од 2.500 до 3.000 метака 13 мм или 1.000 метака 20 мм. Тако малу ефикасност наоружања Немци су веома скупо плаћали, јер су губили по једног ловца на сваки оборени бомбардер. Због тога се тражио начин како да се повећа ефикасност наоружања и вероватноћа погађања. Немци су наоружавали своје ловце пресретаче топовима до 30 и 55 мм, тако да се на тај начин смањило потребан број погодака на 7, односно на 1. То значи да је било потребно испалити 350, односно 50 метака да би се оборио један авион. Међутим, из података таблице бр. 2 може се видети да се потребна густина ватре у петосекундном рафалу може постићи тек са 12 оруђа од 20 мм, или са 7 оруђа од 30 мм, односно са 4 оруђа од 55 мм. Немци нису успели да до краја рата заврше своје конструкције топова чија би брзина гађања могла да задовољи горње захтеве (MG-213/С од 30 мм са брзином 1.100 метака/мин и бестрзајни МК-115 од 55 мм, са брзином 300 метака /мин, који је требало да испалује зрна тежине 1.540 грама).

Западни савезници који су били усмерени на борбу ловца против ловца, нису имали потребе за увођењем оруђа која би у исто време имала и

јако дејство и велику брзину гађања. Стога се пораст калибра код њих кре-тао сразмерно споро, тј. од 20 на 23 и 37 мм, тако да је и данас у британ-ском наоружању стандардно наоружање топ „Хиспано МК-820“ од 20 мм са брзином палбе од 900 мет/мин.

Све тежи услови за вођење борбе у ваздуху побудили су обе рату-јуће стране да конструишу такве нишане који би омогућили аутоматско узи-мање поправке претицања за покретни циљ. Ова поправка зависи не само од брзине и даљине циља, већ и од угла под којим се он креће, с обзиром на нишанску линију (угао положаја), а у мањој мери и од месног угла и ви-сине на којој се води борба. Без нишана са аутоматским рачунаром стрелац треба да процени почетне елементе и да, према приближним формулама, не-прекидно рачуна претицање. Савремени нишани, чија се нишанска ознака жи-роскопски стабилизује, дозвољава да се прати угловно измицање циља, тако да се на основу тог податка и датих почетних елемената аутоматски добија поправка. Без помоћи оваквог нишана вероватноћа погађања била би веома мала, нарочито под условима брзе промене међусобног положаја авиона.

И радар је био искоришћен за олакшање навођења и нишањења, а тиме и за повећање ефикасности ваздушног гађања. Ноћни ловци-пресретачи обеју ратујућих страна били су опремљени простим радарским уређајем који је дозвољавао откривање противника у предњем сектору. Пошто би ловац од стране командне централе са земље био доведен у близину непријатељске групе бомбардера, могао је да пређе на самонавођење кад би их ухватио у сопствени радар. Комбинација радара са поменутиим аутоматским нишаном дозвољавала је отварање ватре и са оних отстојања са којих ловац иначе у мраку не би могао да уочи противника. И бомбардери су користили сличан радар, који је откривао противника када би му се приближио у најопаснијем задњем сектору. Радар би тада давао сигнал узбуне, а дозвољавао је ниша-њење слично као и радар на ловцу. Поред тога, на авионима је постојао и уређај (радар) за разликовање сопствених од противничких авиона.

Ракетна зрна су се показала као веома просто и снажно оружје ави-она за дејство против циљева на бојишту, тако да су почев од 1941 године усвојена у свима ваздухопловствима. Захваљујући увођењу ракетног зрна, Британци и Американци су оспособили своје ловце за вршење улоге јури-шног авиона. Такви тзв. „ловци-бомбардери“, или „тактички ловци“, поред свог ватреног наоружања, носили су по две бомбе тежине до 150 кг (или од-говарајући број распрскавајућих или запаљивих авиобомби) и 4 до 8 ра-кетних зрна. Била су примењена ракетна зрна калибра 82 до 127 м/с, којима је ракетно пуњење давало допунску брзину од неких 150 до 200 мм и која су по снази дејства одговарала артиљерским зрнима једнаког калибра. На тај начин ракетни пројектили могли су да замене топове, који би били од-више тежки и гломазни за уграђивање на авионима и код којих би аутомат-ско дејство и ублажење трзаја претстављало озбиљан проблем. Међутим, но-сачи за лансирање ракета су прости и лаки, а велика густина ватре лако се постиже отпуштањем произвољних плотуна. Али, на овом степену развоја, ракетно наоружање имало је и недостатака, као: малу почетну брзину, ве-лико растурање у упоређењу са топовском ватром и мали број расположивих зрна. Ссим тога, било је потребно да се ракетна зрна, због својих размера

и стабилизаторских пераја, смештају испод крила, тако да су била изложена струјању ваздуха и на тај начин кварила аеродинамичке особине авиона. Међутим, и поред свих тих недостатака ракетно наоружање показало је и велике предности, тако да се примена ракетног принципа није ограничила само на просто зрно против циљева на земљи. Ако се на једној страни разматра потребно дејство зрна, а на другој потребна густина ватре у ваздушној борби, онда се долази до закључка да није рентабилно повећавати калибар авионског топа преко 37 мм. Јер, колико се добија на снажнијем дејству појединачног зрна, толико се губи на брзини паљбе и густини ватре. Ову несразмеру илуструје већ споменуто немачко искуство. Према томе, било је сасвим природно што су Немци пред крај рата допунили наоружање својих ловаца-пресретача ракетним зрнима намењеним за ваздушну борбу. Ова зрна, калибра 55 мм, под ознаком „R-4/M“, имала су велику брзину од 600 м/с, која је одговарала њиховој намени. Пресретачи су их носили у предњем делу

Таблица бр. 3

Подаци за	Топ 20 мм „Hispano Mk-V“	Топ 55 мм „Mk-112“ немачки	Батерија „R-4/M“ 55 мм
Тежина оруђа у кг	48	275	25
Тежина метка у кг	0,42	2,4	3,55
Тежина зрна у кг	0,12	1,5	2,65
Највећа брзина у м/с	900	650	600
Тежина експлозивног пуњења у кг	0,010	0,420	0,640
Брзина гађања метака/мин	650	300	500--600
Дужина оруђа у м	1,85	2,03	1,40
Залиха муниције комада	180	85	60
Сред. сила трзаја у кг	1.500	6.300	—
Подаци за	Четворну инсталацију са по 60 метака		
Укупна тежина у кг	295	1.580	940
Тежина секундног рафала у кг	4,95	29,5	106
Тежина експлозива у секундном рафалу у кг	0,43	8,40	34
Однос укупних тежина	31%	178%	100%
Однос густине ватре	13%	41%	100%
Пот. ебно погодака за обарање тешког бомбардера	20	1	1

У табели бр. 4 изнете су основне карактеристике познатих ракетних зрна која су примењена у Другом светском рату и која се сада налазе у наоружању великих ваздухопловстава.

група, у „батеријама“ до 48 комада, и примењивали тактику далеког напада на групу бомбардера помоћу рафала ракета и поновљених напада топовском ватром на одвојене и заостале бомбардере. Ракете „R-4/M“ и неке експерименталне ракете већег калибра употребљаване су само у неколико наврата пред сам свршетак рата, тако да се у том кратком периоду (фебруара-марта 1945 године) повећао однос оборених бомбардера према ловцима на 7,5 : 1. Однос главних карактеристика авионског топа и сразмерно несавршене ракете „R-4/M“ види се из таблице бр. 3, која је састављена према енглеским подацима. Нарочито је интересно упоређење тежина за инсталацију од по 4 топа или одговарајуће ракетне батерије изражене у процентима ракетног уређаја.

Таблица бр. 4

Проста ракетна зрна						
Тип и порекло	Калибар у мм	Дужина у цм	Укупна тежина у кг	Тежина распрсне главе у кг	Погонско пуњење у кг	Највећа брзина у м/с
R-4 M — немачко	55	—	3,55	0,64*)	—	600
3 инча — британско	76	—	—	12,4	—	200
5 инча — британско	127	—	—	12,4	—	250
3,5 инча AR — америчко	89	140	25	9	3,9	360
5 инча HVAR — америчко	127	193	63,5	20,4	10,9	420
„Tiny Tim“ — америчко	305	366	580	270	66	240
„Mighty Mouse“ — америчко	76	—	—	—	—	600
MX 904 — америчко	—	—	34	4,5*)	—	750
Oerlikon — швајцарско	80	—	10	7	3	700

*) Тежина чистог експлозива

Вођена ракетна зрна (бомбе)								
Тип и порекло	Распон крила у м	Дужина у м	Укупна тежина у кг	Тежина распрсне главе у кг	Погонско пуњење у кг	Време гоурења у сек.	Потисак у кг	Највећа брзина у м/с
HS 293 — немачко	2,90	3,50	785	500	68	12	600	145
„Firebird“ — америчко	1,20	3,00	—	—	—	—	—	~ 2 M
„Sparrow“ — америчко	—	—	127	—	—	—	—	850

Наоружање бомбардера за време Другог светског рата

О ватреном наоружању бомбардера већ смо говорили у вези са развратком наоружања ловаца. Ту је интересантно напоменути да су прве механизоване окретнице, унутар којих су били смештени по 4 лака или по 2 тешка митраљеза, биле остварене у Енглеској још давно пре рата, али да су биле уведене једино у британском и француском ваздухопловству. Немци су давали предност лако покретљивом појединачном оруђу, док су ваздухопловства других држава, ценећи предност тешког наоружања, а осећајући неповерење према механизацији, монтирала митраљезе 12,7 (па чак и топове 20 мм) на појединачне, често кинематички духовито решене лафете. У току ратног искуства победила је механизована окретница која, упркос убрзањима која се јављају у току маневра у борби, дозвољава потребну концентрацију оруђа и лакоћу покретања.

Амерички бомбардери „В-17“ и „В-24“, који су ступили у дејство 1943 године, а пред крај рата и „В-29“, били су наоружани потпуно електричним окретницама типа Маргин са 2 до 4 митраљеза 12,7 мм. Ова окретница постала је стандардна и у британском ваздухопловству, а као репна окретница често је носила и топове 20 мм. Код „Супертврђаве“ „В-29“ уведено је централизовано и појединачно управљање окретницама. 3 стрелца осматрају небо из нарочитих купола тако да могу управити једну или више од пет постојећих окретница према осмотреном противнику, чиме се постиже велика еластичност управљања и могућност јаке концентрације ватре.

У току рата савезнички бомбардери бацили су на Немачку преко 2,7 милиона тона бомби, а од тога 95% само у току јаке ваздушне офанзиве после јануара 1943 године. 99,9% тих бомби биле су нормалне фугасне авиобомбе великог калибра. И поред експериментисања и увођења разних посебних конструкција усавршенијих пројектила, ипак су нормалне фугасне бомбе, које су пуњене бризантним експлозивом, претежно примењене за бомбардовање објеката на фронту и у позадини. При тучењу индустријских постројења, саобраћајних чворишта и градова очекивало се најјаче дејство од детонационог притиска бомбе. Природно је да се давала предност великом калибру, пошто моћ рушења детонационим таласом расте са тежином експлозивног пуњења. Пре рата се сматрало да је за такву употребу најбоља бомба од 1.000 кг, али су се у току рата употребљавале стандардне бомбе тежине до 2.000 кг (block-busters). Теже бомбе од 5,4, па чак и од 9,1 тоне, употребљавале су се само против специјалних циљева. Тако, на пример, била је конструисана нарочита пробојна бомба, под именом „Grand Slam“, која је била намењена за тучење подморничких склоништа у Хамбургу и каналским лукама. И за друге специјалне циљеве конструисана су посебна оружја. Тако је за чувено рушење долине преграде Моehnedamm била израђена падобранска мина „Wallis“ од 2.000 кг.

Немачка противавионска одбрања и авиони пресретачи принудили су америчке бомбардере (који су претежно бомбардовали дању), као и енглеске бомбардере (који су претежно вршили ешелониране ноћне налете) да лете на висинама између 6.000 до 8.000 метара. За дневно бомбардовање са тако великих висина били су потребни много прецизнији бомбардерски нишани него пре рата. Комбинацијом жироскопског аутоматског нишана „Sperry“

(који је био познат пре рата) са аутоматским пилотом конструисан је чувени амерички нишан „Norden“. За ноћно бомбардовање Енглези су и даље употребљавали свој векторски нишан, али који је био усавршен аутоматским рачунаром, а осим тога примењивали су и врло успешне методе проналажења циљева и навођења бомбардера на њих. Иако су Немци и Енглези користили радар за навођење, ипак, радарски бомбардерски нишан није био довољно развијен за време рата.

Упустити се у опис разних специјалних оружја која је употребљавала бомбардерска авијација против нарочитих циљева, нарочито у поморско-ваздухопловном рату, одвело би нас далеко преко оквира овог чланка. Зато ћемо само напоменути да су сва експериментисања била усмерена, углавном, у правцу повећања прецизности, брзине и домета и појачања дејства бомбе на циљу. Тако су настали разни типови диригованих, ракетних, ракетно-планирајућих бомби и комбинованих ваздушно-подводних торпеда. Најпростији модели настали су од обичних бомби додатком ракетних убрзача и крила, затим уградњом аутопилота и уређаја за даљинско управљање, а у неким случајевима и радарског тражиоца циља. У погледу њиховог усавршавања нарочито су се истицали Немци, који су своју прву дириговану бомбу „1.400 FX“ и ракетно-планирајућу „HS-293“ успешно лансирани са бомбардера над Средоземним Морем све дотле док је трајало изненађење. А када су Савезници открили радио-код по којем су се бомбе управљале, престала је и њихова употреба. Циновске бомбе „Tall Boy“ и „Grand Slam“ такође су се наводиле на циљ помоћу радија. Американци су, нарочито на Пацифичком ратишту, употребљавали цео низ планирајућих (Glomb), ракетних и управљаних бомби („Gargoyle“ од 500 кг, „Gorgone“ од 100 кг).

Наоружање авијације после рата

Пред крај Другог светског рата појавили су се: на једној страни реактивни погонски мотор, који је изменио сав послератни развој ваздухопловства, а на другој, искоришћење енергије везане у атомском језгру, која ће можда преоријентисати не само ратну, већ и сву технику уопште и отворити нову епоху цивилизације.

Последице првог проналаска већ смо у стању да сагледамо; последице другог можемо само да наслутимо. Зато ћемо се ограничити само на приказ садашњег наоружања ваздушних флота света, тј. на наоружање које се већ карактерише прелазом на реактивни погон.

Немачки ловци-пресретачи, који су у борби против бомбардера први употребљавали нова ракетна зрна, такође су били први немачки авиони са новим погонским моторима, тј. мали чисто ракетни „Me-163“ и већи са млазном турбином „Me-262“. Готово у исто време у Енглеској су летели први „Gloster“-и са „Whittle“-овом млазном турбином.

У почетку се млазни погон примењивао само на ловачким авионима, тако да је ловачка авијација убрзо постигла дотле невиђено преимућство над осталим врстама. Брзина авиона са реактивним погоном нагло је скочила на 850 до 900 км/ч, тј. за 200 км/ч више од најбржег елисоклипног авиона при свршетку рата. Највећа висина пењања повећала се на 10 до 12.000 м уз

Таблица бр. 5

Типови ловачких авиона (сви млазни)	Намена	V max km/č	Vy m/min	H prakt. m	Наоружање		
					ва- трено	АВ	RZ
Messerschmitt Me-262	за пресретање	850		10.000	4-6x30	—	48x55
D.H. 100 Vampire F-B5	тактичка	870	1.300	14.000	4x20	2x226	8x127
Gloster Meteor MK-4	„	965		14.000	4x20	2x226	24x127
Republic F-84 E	„	980	1.400	13.700	6x12,7	910	8x127
SE Mistral	за пресретање	924	2.100	14.000	4x20	—	—
North American F-86E	„	1.130	1.500	16.000	6x12,7	—	24x70
MD-450 Ouragan	„	960	2.600	15.000	4x20	—	—
Mc Donnell F 2 H-2	„	950	2.700	15.000	4x20	—	—
MIG-15	„	1.160	?	15.000	2x20	—	—
JAK-25	„	1.200	?	?	?	—	—
Northrop F-89 A	вођни	975		12.000	6x20	—	?x70
Sveckbeed F-94	„	980		14.800	4x12,7	—	24x70
Republic XF-91	за пресретање	1.200 (?)	4.500	15.000	?	—	—

Типови бомбардера (млазни и елисоклипни)	Намена	G uk u kg	V max u km/č	H prakt. u m	D op u km	Наоружање	
						ва- трено	АВ kg
Douglas B-26 (EK)	такт.	17.000	600	8.500	2.800	6x12,7	4.000
Tupoljev Tu-2 (EK)	„	12.800	560	?	2.500	2x20 1x12,7	2.300
Boeing B-29 (EK)	сред.	61.000	560	10.000	7.500	13x12,7	9.000
Tupoljev Tu-70 (EK)	„	60.000	600	10.000	3.000	?	9.000
Avro Lincoln (EK)	„	37.200	460	6.700	5.700	4x12,7 2x20	5.000
Boeing B-47 (ML)	тешки	83.000	980	12.500	6.400	2x20	9.000
Convair B-36E (EK) (ML)	„	148.000	700	13.500	16.000	18x20	3.800
EE Canberra (ML)	лаки	18.500	960	13.000	3.200	?	?
Иљушин 16 (?) (ML)	сред.	40.800	830	?	2.000	4x20	2.500

G uk = укупна тежина у кг; V max km/č = максимална брзина у км на час; Vy m/min = брзина пењања у метрима за један минут; H prakt. = практични врхунац у метрима; D op = оперативни долет у км; АВ kg = нормално оптерећење бомбама у кг.

одговарајућу брзину самог пењања од 1.000 до 2.000 метара у минуто. Изгледало је да је ловац постао неприкосновени господар неба, ограничен једино врло кратким временом лета, које се код првих послератних типова избројавало у минутима и четвртинама часа. Огромна потрошња горива данас је сведена у прихватљиве границе, а додавањем резервоара на крилима (који су се, против очекивања, показали чак и аеродинамички повољни) постигнута су оперативна времена која се могу упоредити са временима истрајања у ваздуху елисоклипних авиона. Тиме се проширила могућност примене млазног погона и на друге врсте авијације. У току последњих година јављали су се лаки и средњи бомбардери, па чак и транспортни авиони са млазним турбинама. И најтежи бомбардер света, диновски „С-36“ од 150 тона опремљен је додатим млазним турбинама као „убрзачима“ при лету на његовој оперативној висини, која износи око 10.000 метара. Постоје већ пројекти и прототипови у испитивању који показују да се опет приближава време када ће се ловац морати да задовољи вишком брзине од којих 50, а највише 100 км/ч.

У табели бр. 5 изнет је преглед карактеристичних авиона на свршетку рата и авиона у садашњем наоружању великих ваздухопловстава. Поред ознаке типа, назначено је да ли је дотични авион на елисоклипни (ЕК) или млазни погон (МЛ). Нарочито треба учити да се савремени млазни бомбардери, по својим перформансама, нагло приближавају ловцима.

Видели смо да је у почетку прошлог рата успех у ваздушној борби у првом реду зависио од благовременог и поузданог навођења, затим од летачких особина и, најзад, од наоружања. Али пред крај рата, када су авиони постали већи и отпорнији, успех је све више зависио од наоружања, што се огледало у порасту калибра ватрених оруђа и примени просте ракете. Савремени скок брзина и повишење оперативних висина уствари нису унели никакве нове елементе, али су већ постојеће и познате толико заострили да захтевају нова решења.

Велики пораст брзина још више повећава тзв. „забраћену зону великих убрзања“ око авиона — циља, што повлачи за собом сужавање сектора могућег напада, већу даљину гађања и краће трајање рафала.

На поострење услова борбе у ваздуху знатан утицај има и велика брзина (доњи слојеви стратосфере) коју су освојили савремени бомбардери. Уколико нападачи лете на већој висини, пресретачима треба више времена да их пресретну или достигну. На пример, бомбардер „С-36“ предвиђен је да лети на 12.000 м са брзином 700 км/ч. Под претпоставком да га је радар открио на удаљености од 200 до 250 км, за пресретање ће преостати свега 17 до 20 минута. Пошто нема ниједног савременог ловца коме треба мање од 4 минута да се попне на ту висину (8 минута је добар просек), онда за узбуну и навођење преостаје 10, а у најбољем случају 16 минута.

На самој висини пресретања ловац има ограничене услове маневра. Његов дијапазон брзина сужен је због опадања густине ваздуха и температуре између брзине потребне за одржавање носивости која се повећава и између највеће допустиве која се смањује упоредо са брзином звука. Стога он мора избегавати маневре скопчане с великим преоптерећењем (оштре вираже) и оштра понирања. На висини од 12.000 м садањи просечан млазни ловац треба да се ограничи у својим маневрима на преоптерећење од око

2 г, чиме се везује да при брзини од 900 км/ч описује вираже радијуса око 3,7 км. Ако се такав пресретац приближава противнику из предњег сектора и опази га на удаљености од 2 км, па пређе у маневар за напад из задњег сектора, стићи ће га тек после 3 мин., а стигао би га и после 2 мин, да је помоћу радара успео да га опази на отстојању од 4 км. У самом нападу кривуља гоњења на борбеном отстојању око 1.000 м принуђава гониоца на претицање под преоптерећењем од 2 г. Ако гоњени врши одбранбени маневар под истим преоптерећењем, присилиће гониоца да пређе своје дозвољено преоптерећење и да се изложи опасности.

Физиолошке сметње отежавају борбу на великим висинама, а по мишљењу неких стручњака оне је чак и онемогућавају. Херметичка кабина је једино средство за отклањање опадања атмосферског притиска и недостатка потребног кисеоника за дисање на великим висинама, јер је, почев од око 12.000 м, немогуће одржати се у животу само кисеоником који се доводи из инхалатора. Атмосферски притисак је тако низак на висини од 16.500 м да сви гасови и водена пара излазе из ткива, док би на 19.000 м крв кључала на телесној температури од 37°C. На такозваним средњим висинама испод 10.000 м пилоти су досада практиковали да пре ступања у борбу изједначе притисак у кабини са спољашњим како би се сачували штетних последица наглог снижења притиска у случају непријатељског поготка кроз зидове кабине. Али, овај поступак не може се применити на великим висинама од око 12.000 м и вишим, а само један једини погодак кроз кабину био би смртоносан за посаду. Из истих разлога био би смртоносан и сваки скок са падобраном са те висине. Као противсредство могле би се замислити само солидне оклопне кабине и индивидуална ронилачка одела за чланове посаде.

Техника ваздухопловног наоружања није се још сасвим прилагодила овим новим околностима употребе авијације и условима борбе у ваздуху, нити је дошла до коначних решења. Чак ни борбена пракса још није показала реактивну авијацију под свим условима њене могуће употребе. Искуства сукоба у Кореји одговарају нам само на нека од истакнутих питања и то само толико колико да се по показаном стандардном наоружању и носивости могу стварати закључци о даљим смерницама развоја.

Ваздушне борбе између најмодернијих ловаца у редовном наоружању — совјетског „МИГ-15“ и америчког „F-86“ „Sabre“ одиграле су се на висинама између 6 и 7.000 метара, тј. далеко испод њиховог практичног врхунца лета. Успеси које су постигли авиони „F-84“ и „F-86“ показали су, како се каже у америчким билтенима, да маневарска способност авиона, густина ватре и савршенији аутоматски нишан имају одлучујуће преимућство. Амерички ловци, који имају нешто мању брзину, али су наоружани сразмерно великим бројем брзометних оруђа (6 × 12,7 мм), односе победу над нешто бржим и тежим „МИГ-15“ који су наоружани мањим бројем тежих оруђа (једно од 30 и два од 20 мм). С друге стране, појављује се све више података из којих се види да су млазни ловци отпорнији према погоцима него њихови елисоклипни претходници, тако да би брзину паљбе требало надокнадити снажнијим дејством зрна. Да Американци тако тумаче своје искуство могло би се закључити по томе што сви њихови нови типови ловаца (који треба да уђу у наоружање) имају предвиђене топове од 20 мм, док су до-

сада ова оруђа носили само ноћни ловци и морнарички пресретачи, намењени за борбу против бомбардера.

У прилог томе такође говори изјава америчког аса из Кореје, кап. Јаваре, да га је сваки оборени МИГ стајао 1.400 метака од 12,7 мм и да би радо мењао својих 6 митраљеза за 4 топа од 20 мм.

Тежња за снажнијим дејством и већом гуситном ватре такође се огледа у увођењу ракетних зрна за ваздушну борбу „Mighty Mouse“ на ловцима. То су ракете калибра 70 мм, брзине око 600 м/с, које се носе у батеријама у крилима, тако да им се склапају пераја стабилизатора. Ловци-пресретачи носе 1—2 батерије од по 24 ова зрна, а могу их испаливати појединачно или у плотунима.

Амерички ловци немају прилике да испитују своје наоружање у борби са непријатељским бомбардерима, али се амерички бомбардери често бране од снажног наоружања „МИГ“-ова. И бомбардери се бране ракетама. Према објављеним подацима они плотунски испалију мале ракете „Hughes MX-904“, тежине око 34 кг и брзине око 800 м/с, а појединачно надзвучни пројектил „Douglas Sparrow“, тежак око 130 кг, којим се управља помоћу радија.

Постављено питање: да ли ће се млазни ловци снаћи у улози јуришника, односно „ловца-бомбардера“ (како га Американци називају) потпуно је расветљено у корејском сукобу. Због мале истрајности авиона, велике брзине прелетања терена (која отежава уочавање циљева), потребних дугачких борбених налета и веома кратког расположивог времена за дејство ватром — постојала је извесна сумња. Стварно, у почетку сукоба, главни део садејства пао је на групе тешко наоружаних елисоклипних и елисотурбинских ловаца морнаричке јуришне авијације, које су своје искуство у потпомагању сувоземне војске стекле још за време рата против Јапана на Пацифику. У јавности је изгледало као да је млазни ловац непогодан за дејство против циљева на земљи све док се није сазнала изјава генерала Ванденберга да су тактичке групе ловаца „F-80“ и „F-84“ извршиле око 90% свих задатака непосредног садејства. Из објављених података може се закључити да је њихов успех био осигуран успешном организацијом тачног навођења и прецизног означавања циљева, јер авиони те врсте тешко откривају циљеве. Такође је требало да се густина ватре и могућност сасређеног дејства свим оружјима прилагоди кратког трајању борбеног налета. С друге стране, у прилог млазном ловцу-бомбардеру иде краће време од позива до долета на бојиште, мирнија платформа за гађање, разантније путање пројектила и краће излагање ватри одбране.

С обзиром на кратко трајање рафала, потребна је велика густина ватре да би се могао испалити онај број зрна који гарантује бар један погодак. Такође би било пожељно знатно веће пробојно и распрскавајуће дејство пројектила. Да би то постигли, Американци нису повећавали калибар и број топовских цеви, већ су појачавали ракетне батерије. Ловци-бомбардери носе батерије са око 24 ракетна зрна 127 мм, која се по два или три вешају на исту вођицу под крило. Ракетна зрна имају већу брзину од оних из Другог светског рата (HVAR = high-velocity aircraft rocket). Када се показало да ракете нису у стању да пробију оклоп кинеских тенкова, биле су појачане противтенковском главом од 165 мм са кумулативним пуњењем. Против от-

порних циљева на земљи употребљава се морнаричка ракетно-планирајућа бомба „Tiny Tim“, тежине око 600 кг, која, наводно, пробија оклоп дебљине 280 мм.

Ловци-бомбардери могу да носе још и по две авиобомбе до 450 кг или одговарајућу тежину распрсквајућих авиобомби у контејнерима.

Као нарочито успешно оружје често се помиње великокалибарска запалјива „Напалм“ авиобомба, која не претставља неку новост, сем по величини. Пошто је напуњена са преко 400 литара желатиниране нафте, која се запаљује и избацује помоћу фосфорне гранате, она ствара велико жариште пожара. При бурном горењу овако велике количине нафте потрошња кисеоника, наводно, тако је велика да се гуще жива створења у близини жаришта. „Напалм“ бомбе употребљене су против концентрација трупа, насељених места и тенкова.

Против мостова и других специјалних циљева са бомбардера су употребљаване радиоуправљане бомбе-планери „Tarzon“ од 4,5 т и нешто мања „VB-3“ „Razon“, које се према најновијим подацима већ замењују новим типовима, чије је управљање решено на савршенији начин.

Досада поменути ракетни и управљани пројектили само су појединачни и, како би се могло закључити према другим подацима, не увек репрезентативни претставници читавог низа нових оружја која се на ракетном принципу развијају у свим великим ваздухопловствима. У САД, Великој Британији, Француској, а вероватно и у СССР, успостављени су после рата посебни опитни центри за развијање и испитивање ракетних оружја и ултрабрзих авиона који треба да пређу брзину звука.

*

Према показаним тенденцијама треба очекивати да ће се у категорији ловачких авиона вршити даља диференцијација према посебним улогама.

Садашњу празнину, која се огледа у недостатку једног стварно способног пресретача на великим висинама, вероватно ће попунити типови ултрабрзих ракетних експерименталних авиона који су у испитивању у свим водећим земљама. Овакав пресретач морао би се одликовати, пре свега, ванредном моћи пењања, с тим да сачува добре маневарске особине и на великој висини. Он се не би смео ограничити само на топове, већ би морао да располаже снажним ракетним пројектиlima помоћу којих би могао да води борбу са великих отстојања.

Изгледа да садашњи универзални типови, који су предвиђени за рад на средњим и малим висинама, одговарају као ловци-пресретачи и ловци за заштиту сопствених снага. Њихово наоружање ће се допунити ракетама за ваздушну борбу калибра бар 50 мм и брзине као и топовска зрна, да би биле што ефикасније. Ракете ће, вероватно, имати радарски тражилац циља за самонавођење, али би упаљач са дејством при пролазу био користан само код већег калибра. Ракетне батерије ће, свакако, нестати у унутрашњости крила или трупа, јер је заиста чудно што се тако дуго трпело да авиони, на којима се поравнава глава сваке заковице, носе под крилима праве тарабе од ракета које штрче.

И поред снажног развоја ракетног наоружања не напушта се усавршавање ватреног наоружања, иако изгледа да не треба очекивати даљи по-

раст калибра. Тако је швајцарска творница Oerlikon преузела већ поменути пројекат немачког топа MG 213/с и пустила у производњу два усавршена модела: топ 206 RK од 20 мм са почетном брзином зрна од 1.000 м/с и брзином паљбе од 1.600 до 1.800 метака/мин и топ 302 RK од 30 мм са почетном брзином од 1.100 м/с и брзином паљбе од 1.200 метака/мин.

Ловци-бомбардери појачаваће своје наоружање пре већим бројем и калибром ракета него топовима. Можда ће прелаз на двомоторну и двоседну варијанту овог типа авиона дати могућност веће концентрације ватрене моћи, бољег осматрања и поузданијег одржавања везе, као што је то — истина под другим околностима рада — постигнуто код ноћног ловца.

Код свих врста ловачких авиона опрема за навигацију, везу и навођење непрекидно се усавршава, јер се све више увиђа да пилот-ловац може да изврши свој главни борбени задатак само ако буде потпуно растерећен бриге око оријентације, ако има перфектну везу и буде наведен на циљ тако да се избегну сви дангубни и заморни маневри.

Иако по мишљењу неких стратега појава атомског оружја јако сужава примену тешке бомбардерске авијације, у свима ваздухопловствима и даље се граде тешки бомбардери, а најтежи баш у САД. Истина, најновији типови, који треба да лете већом брзином (и које сензационална штампа назива „атомским бомбардерима“), ограничавају се на 80—90 тона. Међутим, с њима се врше опити бомбардовања обичним бомбама при великим брзинама, при чему се указала потреба да се отвори за бомбе, начин вешања бомби и њихов облик прилагоде тим брзинама. За тешке и средње бомбардере обична фугасна авиобомба претставља стандардно и масовно наоружање, које ће се, због своје једноставности у производњи и експлоатацији, јевтиноће и поузданости, заменити другим специјалним оружјем само онда ако то услови и природа циља заиста захтевају. Лаки тактички бомбардери чешће дејствују против циљева који су погодни за употребу ракетно-планирајућих бомби или ракетних зрна. Тако се њихово наоружање све више приближава наоружању јуришника.

Примећује се јака тежња за стандардизацијом и смањењем броја типова и калибара авиобомби. Тако је на потстрек Штаба ваздушних сила САД, у свим ваздухопловствима земаља Североатлантског пакта проведена стандардизација на свега четири типа авиобомби: разорне бомбе снажног дејства од 5 тона и од 3.000 фунти (1.500 кг) и разорне бомбе за општу намену од 750 фунти (340 кг) и бомбе нарочито повољног облика намењене за употребу са ловаца-бомбардера од 1.000 фунти (450 кг).

Велики бомбардери користе сва достигнућа електроничне опреме за навигацију, навођење и нишански поступак. За тактичке бомбардере, као и за ловце, требало би обезбедити што ширу помоћ у указивању и навођењу на циљ са земље, а нишански поступак аутоматизовати у оним границама које су спојиве са поузданом експлоатацијом.

Тешки и средњи бомбардери употпуњавају своју одбрану ракетама. Чак се предвиђа да се на бомбардерима који треба да дејствују на великим висинама замене топовске окретнице окретницама на којима се налазе ракетне батерије („В-36“). Пошто се лаки бомбардери по својим особинама све више приближавају ловцима-бомбардерима, они ће у борби све више користити сличну тактику и слична средства.

РЕМИЛИТАРИЗАЦИЈА ЗАПАДНЕ И ИСТОЧНЕ НЕМАЧКЕ

Питање ремилитаризације Западне Немачке и њенога доприноса у одбрани Западне Европе постало је у последње време једно од најактуелнијих војно-политичких питања у свету. Немачка са својим људским и индустријским потенцијалом, као и својим географским положајем, претставља пространу територију на којој се укрштају интереси два супротна блока, како у погледу политичког, тако и економског утицаја.

У моменту избијања корејске кризе Источна и Западна Немачка претстављале су две засебне државе са посебним владама и посебном економском структуром. Истина, обе су владе, као и њихови парламенти, с времена на време, из било којих, а већином тактичких разлога, покретале питање јединства Немачке. Међутим, у постојећим међународним односима то није могло зауставити њихово све дубље међусобно раздвајање, акамоли довести до њиховог практичног сједињења.

Због постојања јаких снага у Источној Немачкој и формирања тамошње тзв. „Народне полиције“, а нарочито после разоткривања суштине совјетске политике приликом корејског сукоба, питање положаја Западне Немачке у Западној Европи постало је веома важно и актуелно у војном, политичком и економском погледу. Због тога је Аденауер, канцелар Западне Немачке, још у августу 1950 године поднео свој меморандум западним силама, у коме је указао на војне припреме Источне Немачке, тражио гаранције и заштиту од евентуалног напада са Истока и појачање окупационих снага у Западној Немачкој на 10 америчких оклопних дивизија, као и формирање сопствене полиције која би била јака као и „Народна полиција“ у Источној Немачкој.

Због актуелности одбране Западне Европе и удела Западне Немачке у томе, у септембру 1950 године дошло је до Њујоршке конференције министара спољних послова западних велесила и претставника држава Атлантског пакта на којој није нађен начин за решење тога питања, иако мисао о наоружању Западне Немачке у принципу није одбачена. Наоружању Западне Немачке највише се одупирала француска делегација, те је коначна одлука по том питању одложена за следећи Бриселски састанак.

Међутим, у циљу укључења Западне Немачке у западно-европски одбранбени систем, на Њујоршкој конференцији донете су важне одлуке, као,

на пример, о обустављању демилитаризације, о ревизији окупационог статута, измени режима забрањених и ограничених индустрија, о формирању полицијских снага од 30.000 људи итд. Осим тога, донета је и начелна одлука о појачању окупационих снага у Западној Немачкој.

САД (које су још на Њујоршкој конференцији желеле да се питање наоружање Западне Немачке у начелу позитивно реши) веровале су да ће на Бриселској конференцији, због погоршања ситуације у Кореји, моћи лакше да продру са својим гледиштем. Међутим, на Бриселској конференцији, због предлога Совјетског Савеза да се одржи конференција Савета министара спољних послова, Савет Атлантског пакта усвојио је само принцип учешћа Немачке у одбрани Западне Европе, с тим да се за спровођење тог принципа претходно консултује влада Западне Немачке. Осим тога, дозвољено је Западној Немачкој да оснује Министарство спољних послова и да измени дипломатске претставнике са пријатељским државама.

У смислу закључака ове две конференције влада Западне Немачке признала је предратне дугове, као и оне који су настали у вези помоћи почев од 1945 године па даље. Она је наименовала и делегацију за преговоре са западним велесилама на челу са Теодором Бланком и бившим генералима Шпајделом (за време рата начелник штаба немачке команде за Француску) и Хојцигером (пред крај рата начелник оперативног одељења сувоземне војске — ОКН) као војним саветницима.

Уствари, ниједна од немачких политичких партија није се у начелу изјаснила против ремилитаризације, али су Социјалдемократска и националистичке партије биле против спровођења ремилитаризације онако како су то желеле САД и Аденауерова влада. Док се Аденауерова влада са Хришћанско-демократском партијом исувише поводила за политиком САД и тиме губила утицај у масама, докле је Социјалдемократска партија, на челу са Шумахером, за спровођење наоружања још од почетка поставила као услов потпуну самосталност и равноправност Западне Немачке и укидање окупације. На тај начин, она је ојачала, јер је добила већину на изборима за парламенте у неколико покрајина Западне Немачке.

Социјалдемократска партија, која је за време стварања Аденауерове владе била спремна да уђе у коалицију, сада је могла и да уцењује, тим пре што је својом привидном паролом против ремилитаризације погодила расположење народних маса и ојачала свој утицај и што су САД настојале да дође до тзв. „Велике коалиције“, обећавајући испуњење услова, који су били постављени као цена за ремилитаризацију. Пре свега, Социјалдемократска партија тражила је спровођење нових избора (јер се надала да ће још више ојачати), не пристајући да се образује добровољачки контингент немачке војске, у коме би се могли окупити бивши милитаристи, али се заузимала за интернационалну армију, уколико и друге нације не би имале својих националних армија. Осим тога, она је тражила гаранцију да Немачка неће поново постати ратно попрштена, које треба да се надмоћнијим снагама и наоружањем са Запада пренесе на подручје источног нападача.

Комунистичка партија Западне Немачке, као оружје политике Совјетског Савеза, који по сваку цену жели да онемогући укључење људског и индустријског потенцијала Западне Немачке у Западни блок, оштро на-

ступа против ремилитаризације, служећи се при томе лажним мирољубивим паролама и неискреном бригом за будућност немачког народа.

Бивши немачки виши војни руководиоци, генерали Гудеријан, Борк, Халдер и др. свесни су значаја Немачке за одбрану Европе и својих искустава у борби против Руса. А да би се озбиљније активирали у раду на ремилитаризацији, постављају следеће услове: признање немачког војника као часног војника, укидање дифамације, ревизију нирнбершких пресуда, уколико се не ради о чисто криминалним делима, и пружање помоћи бившим војницима. Они се не слажу да се немачки генералштаб и командни кадар искључе из учешћа у будућој одбрани Западне Европе, поготову када се ради о рату против Руса. Они даље захтевају да се успостави јединствена и демократска Немачка са властитом армијом која би била равноправна са осталим армијама чланица Атлантског пакта, а противе се решавању проблема наоружања Западне Немачке на парче (преко полиције итд.). Иако се не слажу са Аденауеровом владом зато што по њиховом мишљењу не води довољно рачуна о условима под којима немачки народ може примити ремилитаризацију, они је ипак користе као средство преко кога ће почети ремилитаризација, коју ће они, као бивши војници, спровести до краја. С друге стране, такав став бивших војних руководилаца изазвао је код политичких партија бојазан да будућа армија опет може да постане држава у држави. На страни бивших виших војних руководилаца налази се и маса бивших официра и војника који су, преко разних својих организација, успели да очувају међусобну солидарност, а и немачку војну традицију. Међутим, немачке народне масе изјасниле су се против ремилитаризације, зато што баш оне и данас највише осећају горка искушења из Другог светског рата. Због тога ни разна национална удружења и политичке партије немају неке веће подршке код њих, већ се ослањају углавном на бивше нацисте. А све политичке партије (сем оних под утицајем совјетске политике), свака на свој начин, стрпљиво воде борбу за придобијање народних маса за ремилитаризацију, искоришћавајући при томе питање поновног наоружања за своје политичке циљеве.

Неоспорно је да немачко јавно мишљење попушта захтевима за пријем наоружања, било под притиском светске ситуације, било ради тога што су широки слојеви спремни да бране своју независност и што су свесни да одбрана од напада са Истока умногоме зависи од њих самих. На формирање таквог јавног мишљења утицали су и захтеви Социјалдемократске партије за потпуну равноправност Западне Немачке, затим тежње 9 милиона избеглица из источних делова бившег немачког Рајха, које су спремне да се боре за повратак на своја огњишта, као и бивши немачки војни кругови који су, нарочито после корејске кризе, почели да публикују немачко ратно искуство из Другог светског рата, чиме буде војничке традиције немачког народа и подижу његов национални понос.

У смислу одлука Бриселске конференције, у јануару 1951 године, почели су у Петербургу код Бона преговори по питању наоружања Западне Немачке између делегације великих сила и одређене делегације Бонске владе. Међутим, на самом почетку преговора дошло је до размимоилажења како између делегата великих сила, тако и у самој немачкој делегацији. Претставници западних великих сила, предложили су „борбену групу“ као основну

фактичку здружену јединицу, састава девет пешадиских, два тенковска и један пионирски батаљон, са ПАО, ПТ и извиђачким јединицама, борбеном и извиђачком авијацијом.

Делегати Бонске владе, базирајући свој предлог на искуствима из Другог светског рата, тражили су стварање 12 дивизија по 20.000 људи са немачком командом и инсистирали да дивизија буде састава: девет моторизованих пешадиских батаљона, три артиљериска дивизиона, два батаљона средњих тенкова, један пионирски, ПА и ПТ дивизион и једна мотоциклистичка чета.

Због међусобног размимоилажења и очекивања резултата конференције заменика министара спољних послова четири велике силе, дошло је до конкретних закључака тек почетком јуна 1951 године, када су разговори поново оживели и када су претставници западних сила у принципу пристали на немачке предлоге, углавном због тога што су изгледи на одржавање конференције Савета министара спољних послова спали на минимум.

На свом путу по Европи генерал Ајзенхауер изјаснио се за стварање армије Западне Немачке од 300.000 људи (с тим да се сваке године регрутује по 100.000 људи и да први контингент буде састављен од добровољаца, а остала два на бази опште војне обавезе). Он подржава немачки захтев за равноправношћу као услов за поновно наоружање.

Чим су западне велике силе са Бонском владом започеле акцију за поновно наоружање Западне Немачке, Совјетски Савез је, у циљу ометања те акције, предузео широку дипломатску делатност за јединство Немачке, прво на Прашкој конференцији министара спољних послова источних земаља, а касније и предлогом за сазивање конференције четири велике силе. У том циљу, а под притиском Совјета, претседник Источнонемачке владе, Гротевол, у децембру 1950 године поднео је (и против воље Јединствене социјалистичке партије Источне Немачке) канцелару Аденауеру предлог за образовање конституционалног савета за читаву Немачку са задатком формирања привремене владе. Аденауер је у незваничном одговору одбио Гротеволов предлог, остајући на свом ранијем предлогу о одржавању општих, непосредних и тајних избора под заједничком контролом.

Непосредно пред почетак конференције заменика министара спољних послова и после Гротеволовог предлога парламент Источне Немачке упутио је исти предлог парламенту Западне Немачке.

*

Главна активност совјетске пропаганде у Западној Немачкој усмерена је на парализовање Социјалдемократске партије у Западној Немачкој, где је у том циљу организована тзв. Социјалдемократска опозиција (у коју је, поред осталих, ушао и бивши нацистички генерал Ремер, који је учествовао у угушивању завере против Хитлера 20 јула 1944 године). Ова опозиција тражи спољнополитичку и војну неутралност уједињене Немачке, забрану сваке војне службе за немачке грађане, изборе за свенемачку уставотворну скупштину на паритетној бази и закључење мировног уговора што пре.

Источна пропаганда организовала је и такозвани „Покрет за референдум против ремилитаризације и закључивање мировног уговора у 1951 години“, који је Бонска влада забранила.

Један од јачих ослонаца источне пропаганде у Западној Немачкој је и „Социјалистичка државна партија“, на челу са нацистом Др. Дорлсом и већ поменути бившим генералом Ремером. У предизборној кампањи маја 1951 године Дорлс је изјавио да у потпуности усваја принципе источне пропаганде и да би био спреман да помогне Русима ако би ушли у Западну Немачку.

У циљу борбе против наоружања Западне Немачке у фебруару 1951 године организовано је заседање „Светског савета мира“ у Берлину, а у марту 1951 „Европска радничка конференција“.

Иако су народне масе са одобравањем прихватиле мере Бонске владе против Социјалистичке државне партије, оне се, ипак, нису сложиле са забраном референдума, пошто су против ремилитаризације.

Мере које совјетске окупационе власти, које се спроводе у циљу политичког и економског развоја Источне Немачке, имају за циљ стварање сателитске државе по узору на остале информбироовске земље, које ће претстављати део совјетског блока у економском и политичком погледу, као и војну базу за даљу експанзију према Западу.

За спровођење такве своје политике совјетске су власти још 1946 године образовале такозвану „Јединствену социјалистичку партију Немачке“, у коју су се последњих година, нарочито на ниже положаје, увукли малограђански елементи, који су спремни на беспрекорну послушност, док су се стари чланови Комунистичке партије Немачке углавном пасивизирали. Совјетске власти су задржале као резерву и неке грађанске партије, које заједно са Јединственом социјалистичком партијом Немачке чине „Национални фронт“ и које су потребне совјетској политици ради утицаја на истоимене партије Западне Немачке.

Од свих грађанских партија совјетске власти се највише ослањају на „Националну демократску партију Немачке“, као претставника једног дела крупне буржоазије са добрим везама у нацистичким круговима Западне Немачке.

Проглас трећег заседања и источнонемачког „Националног конгреса за јединство Немачке“ поклапа се са улогом, коју су совјетске окупационе власти одредиле грађанским партијама. У том погледу у новоосновани „Национални фронт“ позивају се и бивши нацисти, уколико нису осуђивани као ратни злочинци, који су уочи избора за „Национални конгрес“ добили право гласа. Према цркви совјетске власти имају попустљив став.

Совјетске власти у Источној Немачкој спровеле су још 1945 године аграрну реформу која је обухватила сва имања (сем црквених) изнад 100 х и извршиле национализацију индустрије и конфискацију имовине ратних злочинаца. Организована су такозвана народна предузећа (Volkseigene Betriebe) и совјетска акционарска друштва. Ова друштва обухватају 103 најзначајнија предузећа, која је требало демонтирати, али су их совјетске власти „великодушно“ оставиле у Немачкој. На ова предузећа отпада трећина целокупне производње Источне Немачке, док на 3.400 народних предузећа долази само

око 50% целокупне производње. Совјетска акционарска друштва претстављају основ источнонемачке ратне производње и у њима се производе делови за тенкове, средства за везу, муниција и експлозив.

Према подацима Бонске владе, совјетске власти су до краја 1950 године на рачун репарација наплатиле 10,7 милијарди долара (од чега је требало подмирити и репарациона потраживања Пољске) и тиме прекорачиле дозвољену суму за 700 милиона долара. Међутим, оне још увек одузимају добар део источнонемачке продукције. Према подацима Бонске владе окупациони трошкови Источне Немачке до краја 1950 године износили су 9 милијарди марака (ту нису урачунати трошкови које сnose поједине покрајинске владе из својих буџета).

Национализацијом претежног дела предузећа омогућен је прелаз на планску привреду, тако да је двогодишњи план за 1949 и 1950 годину, и поред недостатака сировина, ратних разарања и демонтаже, спроведен са знатно премашеним планираним квотама у угљу и челику. 1951 године почео се спроводити петогодишњи план са тежиштем на развоју тешке индустрије.

У складу са општом политиком Совјетског Савеза стоји и његова политика у односу на ремилитаризацију Источне Немачке. Још у заробљеништву око „Националног комитета Немачке“ у Совјетском Савезу припремана је гарнитура бивших немачких виших војних руководиоца, од којих данас неки заузимају високе положаје у политичком или управном апарату.

Чим је завршена денацификација, 1948 године, совјетске власти почеле су да формирају полициске јединице по касарнама од поузданих пограничних полицајаца и цивилних лица припадника Јединствене социјалистичке партије и Слободне немачке омладине. Ускоро после тога спроведена је акција врбовања за полицију и руднике урана, тако да је ради страха врбованих лица акција бар донекле успела. После чишћења полиције (која је добила назив „народна полиција“ — „Volkspolizei“) од свих сумњивих елемената, у лето 1949 године, поново је преко масовних организација спроведена широка акција врбовања под паролем „патриотизма, јединства Немачке и против ремилитаризације Западне Немачке“.

1950 године у Источној Немачкој већ је било формирано 47 самосталних једнородних батаљона (33 пешадиска, 5 тенковских, 2 за везу и 1 пионирски батаљон и 6 артиљерских дивизиона), као и 21 војнополициска школа (од којих 10 пешадиских и две за виши командни кадар). Батаљони су имали по 4 чете, а поред команданта и политичког комесара у сваком се налазио и по један совјетски официр као саветник.

Војна настава у „народној полицији“ спроводи се од 1949 године, када је из Совјетског Савеза враћен велики број бивших официра који су укључени у „народну полицију“ углавном као наставници, а и као командни кадар. Већи број од ових официра заузео је и руководеће положаје.

И поред школовања нових официра у полициским школама, у Источној Немачкој и војним академијама у Совјетском Савезу (где се досада школовало око 300 официра војне полиције) око 50% целокупног данашњег командног кадра отпада на бивше официре. По завршетку наставног периода, у новембру 1950 године, када су спроведени испити и када је око 70% питомаца из школа произведено у чин официра, а око 60% припадника бата-

љона у чин подофицира, извршена је и реорганизација војне полиције и из једнородних батаљона створене су здружене тактичке јединице јачине пукова од око 2.400 људи. Ове јединице способне су да самостално решавају тактичке задатке и да се без нарочите реорганизације обједине под командом вишег штаба. Пукови имају три пешадиска батаљона, артиљериски дивизион, тенковску, извиђачку и пионирску чету, чету за везу, ПТ, ПА и минобацачку батерију. Новоосноване јединице (досада око 24) нису потпуно попуњене људством, тако да се њихово бројно стање креће од 1.300 до 1.500 људи, од чега око једне трећине отпада на командни кадар. Бројно стање свих јединица, заједно са поморском (јачине 4—5.000 људи) и ваздушном полицијом, износи око 50—55.000 људи, тј. нешто мање него у 1950 години (ради отпуштања једног дела старијих годишта, а и ради тога да даље јачање „народне полиције“ не би било у раскораку са мировном акцијом совјетске дипломатије).

За руковођење војном полицијом у Источној Немачкој 1949 године формирана је „Главна управа за обуку“, која је потчињена влади, али главна реч припада совјетском саветнику и генералу Петраковском. У пролеће 1951 године, ради конспирације, у јединице је уведен систем војних пошта.

После завршетка разговора заменика министара спољних послова, када су изгледи на одржавање конференције четворице спали на минимум, питање наоружања Западне Немачке опет долази у први план. Велика Британија и Француска, које су у ишчекивању конференције министара спољних послова одуговлачиле раније преговоре, морале су да приступе преговорима. То су искористиле Сједињене Америчке Државе које су појачале своју дипломатску активност, а тако исто и влада у Бону. На убрзавање разговора Сједињене Америчке Државе потстакнули су и резултати избора у Француској, на којима Комунистичка партија Француске није претрпела пораз који би условио да Француска може постати главни носилац европске одбране.

9 јула 1951 године укинута је ратно стање са Немачком (без прејудирања окупационог статута и одлука, које може да донесе само мировни уговор), тако да су створени предуслови за увлачење Западне Немачке у Атлантски пакт.

Иако су били против ремилитаризације Западне Немачке, да не би остали усамљени, Французи су у преговорима о Европској армији (по тзв. Плевеновом плану) у Паризу припремили платформу за конференцију министара спољних послова западних великих сила у Вашингтону у септембру 1951 године и пристали да и Западна Немачка са 20 дивизија учествује у Армији Западне Европе.

После објављивања комуника Вашингтонске конференције о нацрту измене окупационог статута за Западну Немачку, као и о потреби њеног укључења у Атлантски пакт, изгледало је да ће се питање ремилитаризације одвијати брзим темпом. То је проузроковало унапред припремљену поновну совјетску акцију против укључивања Западне Немачке у Западни блок. Претседник Источнонемачке владе, Ото Гротевол, у свом говору пред парламентом 15 септембра поново је понудио влади Западне Немачке разговоре за припремање избора за општенемачки парламент, али овога пута није тражио

паритет. Уједно је влада Источне Немачке предузела и низ корака у циљу ублаживања односа са Западном Немачком (амнестија 20.000 притвореника, без тешкоћа склопљен је трговински споразум са Западном Немачком, који се раније сматрао као нерешив проблем).

Претседник Западнонемачке владе Аденауер одбио је Гротеволов предлог као неозбиљан пропагандни гест, али га је касније примио због притиска опозиције и народних маса и због тога што су и западне велике силе биле заинтересоване за вођење преговора између Источне и Западне Немачке, да би виделе колико су Совјети спремни да попуштају у циљу спречавања укључења Западне Немачке у Атлантски пакт. С друге стране, и у западним дипломатским круговима влада мишљење да је и овај Гротеволов предлог само тактички потез совјетске дипломатије да би се видело колико су западне силе спремне за преговоре и да ће Совјетски Савез поднети прави предлог тек онда када питање ремилитаризације и суверенитета Западне Немачке буде готово за потписивање. Није искључено да ће Совјети поставити и захтев за сазивање конференције велике четворице.

Тешко је рећи како ће се свршити дипломатски бој за Немачку, али је сигурно да питање мира у много чему зависи баш од правилног решења тог питања.

ИЗ ИСТОРИЈЕ РАТНЕ ВЕШТИНЕ

Пуковник ВЛАДИМИР ПОПОВИЋ

Пуковник КОСТА ЈАШМАК

ТАКТИКА АРТИЉЕРИЈЕ У СРПСКОЈ И БИВШОЈ ЈУГОСЛОВЕНСКОЈ ВОЈСЦИ

а) У српској војсци

У свом развоју Србија је имала два изразита раздобља. До 1878 године била је вазална држава са ограниченим државно-правним функцијама, примитивна и искључиво пастирско-ратарска. Оваква њена друштвено-економска структура и однос према Турској имали су одраза и на њено наоружање и војну моћ. Стога се у том периоду и не може говорити о њеној војсци, поготову о артиљерији која се састојала од малог броја бронзаних топова, којима је, додуше, извојевала своју самосталност, али за чију употребу још нису постојала нека утврђена тактичка начела, која би се могла разматрати у оквиру ове теме.

У периоду после 1878 године у Србији су се одиграле велике промене друштвено-политичког и економског карактера. То је, природно, имало свога одраза и на њену војску, која се постепено, али све боље организовала и оформљавала и коју, после релативно кратког времена, видимо у ратовима 1912, 1913 и 1914—1918 године као моћан фактор на Балкану, иако је и тада била малобројна и млада.

Упоредо са јачањем државе, јачала је и њена војска чији се развој одвијао у складу са циљевима и улогом коју је имала српска држава на Балкану. По угледу на велике војске и у Србији су формиран класични родови војске — пешадија, коњица, артиљерија и инжењерија са својим видовима, а касније балонство и авијација. Већ у почетку XX века српска војска је имала своју потпуно оформљену тактику изражену у правилима („Ратна служба“ од 1912 године). Кроз та правила провејавала је њена доктрина, која није била копија ничије доктрине, иако је резултирала из искустава великих сила, прилагођених постојећим условима који су у то доба постојали у Србији.

Артиљерија је имала важну улогу и убрајана је у главне родове војске. Колика је важност у то време придавана артиљерији у српској војсци види се из њеног бројног односа према пешадији, што није случај само у српској, већ и у осталим великим европским војскама. До рата 1914 године у Немачкој је на 1.000 људи долазило 5,76 артиљериских оруба, у Русији 3,65, у Италији 3,50, у Аустро-Угарској 3,43, у Француској 3,30, а у Србији 3 оруба.

Ако се има у виду да у Србији у то доба није било војне индустрије и да је у том погледу била потпуно зависна од увоза из иностранства, онда се може уочити да је ондашње државно и војно руководство правилно оценило значај и улогу артиљерије.

Колика је важност придавана артиљерији, види се и по томе што је и прва војна школа носила назив „Артиљериска школа“ која се касније претворила у „Војну академију“.

У току Првог светског рата однос артиљерских оруђа расте у корист артиљерије, тако да је у завршној фази рата на батаљон од 400 људи долазило око 9,5 оруђа, што је била последица стагнације на фронту и потребе за концентрацијом средстава за извршење пробоја дуго организованих положаја.

Артиљерија српске војске делила се само на видове: пољску, брдску, хаубичку и коњичку, а друге поделе није било, што одговара тадањој историској епоси и развоју технике. Интересантно је да се потреба за ПА артиљеријом појавила још у почетку Првог светског рата, када је из пољског топа оборен први авион на територији Србије, 30 септембра 1915 године. Међутим, тада се сматрало да је хаубица са шрапнелом најповољније ПА оруђе с обзиром на њену криву путању, а занемаривана је почетна брзина за гађање оваквих циљева, гађање пењућим краком путање и употреба темпирних граната.

Артиљерске јединице биле су формиране углавном у батерије, дивизионе и пукове. Батерија је била основна ватрена јединица, дивизион тактичка, а пук тактичко-административна. Формациски састав батерије, дивизиона и пука углавном је одговарао данашњем саставу, с тим што су се за вучу користили само коњи и волови и што су телефон, сигнална средства, релеји и курири били основно средство за везу пошто радиосредства у то време нису примењивана у артиљерији.

Да бисмо што боље схватили улогу артиљерије у српској војсци, као и мишљење које је у то доба владало по тактици артиљерије, размотрићемо сваки вид посебно.

Пољска артиљерија састојала се од брзометних топова 75 мм, „Шнајдер“ М. 07, са дометом на перкусију 6.320, а темпирно 6.000 м и теориском брзином гађања 25 метака у минуто. Батеријски борбени комплет био је 1.320 метака, од којих 1.160 шрапнела и 160 разорних граната.

У нападу пољска артиљерија имала је задатак да штити и потпомаже развој и наступање пешадије, а у одбрани да сломи нападача и обезбеди активно дејство браниоца.

Ова артиљерија нормално је дејствовала са заклоњених ВП, али је, према ситуацији, често примењивано и непосредно гађање, нарочито у оним случајевима када је била нужна брза интервенција артиљерије (при гоњењу, извлачењу из борбе, одбијању јуриша, итд.). Она је била намењена првенствено за дејство против пешадије, а изузетно и против непријатељске артиљерије.

Брдска артиљерија састојала се из брдских топова 70 мм, „Шнајдер“ М. 07, са дометом на перкусију и темпирно 5.170 м и брзином гађања од 20 метака у минуто. Батеријски борбени комплет износио је 960 метака, од којих 830 шрапнела и 130 разорних граната.

Задачи, намена и начин дејства брдске артиљерије били су исти као и пољске, с тим што је брдска артиљерија по својим техничким особинама била првенствено намењена за дејство на брдском и планинском земљишту.

Хаубичка артиљерија састојала се из хаубица и мерзера. Хаубице су биле система „Шнајдер“, калибра 120 мм, М. 97 (спорометна) и М. 10 (брзометна), и 150 мм, М. 10. Брзометне хаубице уведене су у наоружање пред сам Балкански рат, тако да су први пут употребљене 1912 и 1913 године при опсади Једрена, у саставу II српске армије. У хаубичку артиљерију улазили су и мерзери 150 мм, „Шнајдер“ М. 97.

Основни задаци хаубичке артиљерије били су контрабатирање и рушење, као и подршка пешадије до почетка јуриша. Она је редовно дејствовала са дубоко заклоњених ВП. На тај начин била је заштићена од дејства пољске артиљерије, али није била способна за гађање покретних циљева.

Интересантно је да се у овом периоду вршила извесна преоријентација по питању употребе хаубичке артиљерије. Њени дотадашњи задаци — контрабатирање и рушење фортификациских објеката сталног типа — проширују се и на тучење непријатељске живе силе као најважнијег фактора у борби.

Коњичка артиљерија (састава као и пољска) била је намењена за праћење великих коњичких јединица, а изузетно се придавала и коњичкој бригади (до 1 батерије).

Ради лаког праћења променљивог тока коњичке борбе (јуриша), коњичка артиљерија је нормално дејствовала са откривених ВП. Када је у борби трпела од

дејства непријатељске артиљерије, која је успела да се благовремено развије за борбу, онда је користила полузаклоњене ВП, а заклоњене само у случајевима када је коњица водила борбу пешке.

Док је пољска артиљерија располагала шрапнелом и разорном гранатом, дотле се код хаубичке артиљерије појављује и обична граната као треће артиљериско зрно у употреби. Пада у очи да је однос између шрапнела и гранате код свих видова артиљерије био у корист шрапнела, који је чинио основу борбеног комплета. То је била последица тадањег гледања на питање употребе артиљерије. У основи, артиљерија је била намењена за дејство на незаклоњене или плитко заклоњене циљеве, а њено дејство разорном гранатом — како се у једном извору наводи — „за рушење пограничних блокхауза, например: аустро-угарске одбранбене касарне у Босни и Херцеговини и турске пограничне карауле“. Обична граната није имала ширу примену због слабе разорне моћи, већ је, углавном, употребљавана за изналажење отстојања (коректуру).

У току Првог светског рата овакво гледање претрпело је знатније промене, особито у периоду борби на Солунском фронту. Однос гранате и шрапнела знатно се мењао у корист гранате, што је последица постојања јако утврђених положаја и потребе за лакшим руковањем ватром.

Организација артиљерије у борби била је овако изведена:

Дивизије првог позива имале су као своју органску артиљерију по један пољски артиљериски пук, а дивизије другог позива по један пољски артиљериски дивизион. Ван органских састава дивизија постојали су пукови хаубичке и брдске артиљерије, који су били на расположењу Врховне команде.

У борби, артиљерија се делила на контра-батерије (првенствено хаубичке, а само делом пољске) и пешадиске батерије. Контра-батерије биле су намењене за борбу са непријатељском артиљеријом, а пешадиске батерије за тучење непријатељске пешадије. У пешадиске батерије редовно су улазиле јединице пољске и брдске артиљерије. У нападу, са почетком јуриша, оне су делом придаване јединицама првог борбеног реда (првог ешелона), претварајући се на тај начин у пратеће батерије.

У постојећим изворима нема довољно података из којих би се могло видети како је било организовано командовање артиљеријом у борби. Али, судећи по начину употребе артиљерије у борби, може се доћи до закључка да је командовање било сасређено, а у нападу са почетком јуриша, када су се образовале пратеће батерије са задатком да непосредно прате пешадију, оно је нужно морало да буде подељено.

Употреба артиљерије била је у рукама команданта дивизије (одреда). Он јој је одређивао ВП, задатке које треба да постигне и њену снагу у вези са осталим родовима војске. Употреба ватре била је у рукама команданта артиљерије (артиљериског пука), који је у складу са добијеним задатком делио своју артиљерију на јединице које ће одмах ступити у борбу, које ће бити у осматрању и на оне које ће бити у очекивању. Одређивао је положај и циљеве дивизиона у одређеним рејонима, обавештавајући своје потчињене о општој ситуацији. У току борбе, према ситуацији, мењао је првобитну улогу или поделу зона, појачавао ватру дејством јединица у очекивању, сасређивао ватру на циљеве које је добијао од главног (општевојног) команданта. Једном речју, како се у једном извору наводи, командант артиљерије „администрује, организује и командује издалека“. Дакле, командантом артиљерије у дивизији сматран је командант артиљериског пука, док је референт артиљерије, који је био предвиђен формацијом дивизије, имао улогу снабдевања јединица потребама по артиљериско-техничкој грани.

Управа ватром била је у рукама команданта дивизиона, који је према добијеном задатку одређивао место и улоге батеријама и делио циљеве, ако су се ови већ појавили. А ако је био у осматрању, онда је делио улоге и зону осматрања, тако да су батерије у том случају биле самосталне у раду, чиме их је задржавао ради давања улоге или циљева тек онда када се они буду појавили. Он је утицао на извршење гађања само у случају када би приметно да циљ није правилно схваћен од командира батерије или онда ако би био примењен нецелисходан начин гађања.

Треба истаћи да артиљерија, ни у нападу ни у одбрани, није одмах употребљавана у целини, већ је према потреби по деловима увођена у борбу. То је била

последица тежње за економијом снага, пошто је она била једно од руководећих начела. Но, и поред тога, вођено је рачуна да не дође до почесног увођења снага у борбу (види „Ратну службу“ од 1912 године, тач. 787).

Руковање ватром припадало је командиру батерије. Он је изводио коректуру и групно гађање саобразно циљу, својој улози и приликама.

Употреба артиљерије у нападу

Напад се делио на: уводну борбу (постојала је уводна борба при нападу на непријатеља који је раније заузео положај и уводна борба у сусрету), развој главнине, припремну борбу и јуриш.

Уводну борбу, и у једном и у другом случају, водила је претходница подржана претходничком артиљеријом, која се развијала на ширем фронту и дејствовала са закљоњених ВП, са тенденцијом да се бранилац обмане у погледу јачине артиљерије. У ову сврху употребљаване су још и тзв. „батерије мамац“. Део артиљерије из главнине издвајан је и благовремено упућиван за ојачање дејства претходничке артиљерије.

За време развоја главнине, целокупна артиљерија, или један њен део, налазила се на ВП спремна да отвори ватру. Рејони њених ВП били су на 2,5 до 3 км од браниоцевог положаја, са тежњом да што дуже дејствују без промене положаја.

У припремној борби (наступању), када би се нападачева пешадија приближила на даљину браниоцевог успешног дејства (око 1 км), бранилац је био принуђен да покаже циљеве, у првом реду артиљерију, тако да је нападач имао услова за контрабатирање, а потом да на устањени ватрени отсек сасреди ватру целокупне артиљерије (то је био момент за увођење у борбу и оног дела артиљерије који дотада не би био ангажован).

Потпомагање пешадије артиљериском ватром у јуришу било је предвиђено до најближих отстојања. Артиљериска ватра је преносена тек у оном тренутку када би разликовање трупа постало немогуће. Сматрало се да је боље ако пешадија претрпи неке мале губитке од сопствене артиљерије, него да бранилац на њу оспе сву своју ватру, од које би претрпела несравњено веће губитке. После преноса ватре на позадину положаја (резерве), артиљерија је брижљиво осматрала земљиште у дубини браниоцевог положаја и била спремна да својом ватром спречи његове евентуалне противнападе.

У даљем току јуриша, подршка пешадије вршена је начелно пратећим батеријама, које су брзо истурале напред и заједно са пешадијом излазиле на заузети положај. Ове батерије имале су задатак да у случају успеха учествују у гоњењу ватром или у одбијању противнапада, а у случају неуспеха да се и жртвују за сопствену пешадију, јер се сматрало „да је боље губити топове него битку“.

Из овако постављених задатака и учешћа артиљерије у нападу може се закључити да није било артиљерије у данашњем смислу речи. За време јуриша артиљерија је пружала јачу и одлучнију помоћ својим пуним учешћем. Међутим, у подршци јуриша артиљерија је извршавала своје задатке помоћу пратећих батерија, које су одмах придаване јединицама првог борбеног реда (првог ешелона) и дејством остатка артиљерије по непријатељским резервама ради спречавања извршења противнапада. О планској подршци, у данашњем смислу, такође није било речи.

Ако посматрамо сам напад, видећемо да и он има своје специфично обележје. Развој јединица није се вршио на полазном положају за напад, већ у покрету са тзв. „полазних тачака за напад“, које се налазе на отстојању 2—3 км од непријатеља. После краћег задржавања за време борбе претходнице (уводне борбе), ради извиђања и издавања заповести, напад се сливао у општи покрет у коме се вршио и развој јединица, а завршавало се протеривањем непријатеља са његовог положаја. Под овим условима није могао бити друкчији ни артиљериски напад, односно учешће артиљерије у нападу.

По нашем мишљењу, такав начин извођења напада постојао је због тога што је у то доба вођен рат покретног карактера у коме утврђивање није имало неку ширу примену, тако да су и сами положаји били пљиви. Чим је касније измењен карактер Првог светског рата, тј. чим се са покретног прешло на позициско ратовање,

неминовно је дошло до коренитих промена и у начину вођења борбе. Пробој Солунског фронта извршен је уз масовно учешће артиљерије и рововаца (минобацача), после артприпреме која је трајала шест часова. Али, при томе, не треба изгубити из вида да тада, сем пушака и артиљерије, није било аутоматског и другог наоружања, или га је било у врло малим количинама (на један пешадиски пук једно митраљеско одељење). Врста и важност циљева, поред слабијег фортификационог уређења, били су основни чиниоци који су наметали овако једноставан начин употребе артиљерије.

Употреба артиљерије у одбрани

Неизвесност о правцу напада непријатеља био је разлог што се знатан део артиљерије држао „у очекивању“. Уколико се више испољавао напад непријатеља, утолико је више и артиљерија ступала у борбу. На овај начин избегавана је не само погрешна употреба артиљерије, већ и мењање положаја у самом почетку борбе. Поседање положаја вршило се групно, али не располажемо тачним подацима о каквим се то групама радило — вероватно о груписању по улози артиљерије у борби (контра-батерије и пешадиске батерије).

Дејство артиљерије у одбрани отпочињало је одмах после почетка дејства нападачеве артиљерије. У борбу су прво ступале контра-батерије које су се дотле већ налазиле на својим ВП у осматрању, док су пешадиске батерије (које до момента употребе нису морале бити на својим ВП) ступале у дејство тек онда када би нападачева пешадија почела да се развија за борбу.

Првенствени задатак артиљерије у одбрани био је савлађивање нападачеве артиљерије. Али, ако је ова била надмоћнија, ватра је прекидана, послуга се заклањала, или се чак вршило и повлачење у тзв. „очекивање“. Са развојем непријатељске пешадије вршило се ново груписање и подела улога, с тим што је највећи број батерија одређиван за пешадиске батерије, а само најнужнији за контрабатирање. У моменту блиског наступања (вероватно за време јуриша — блиске борбе), батерије су, ради бољег дејства, излазиле чак и на топографски гребен. Бочном дејству артиљерије придавана је особита пажња.

Артиљерија је имала значајну улогу у потпомагању противнапада. Највећи број пешадиских батерија отварао је „смиртоносну“ ватру на нападачеву пешадију, а ватра контра-батерија била је поглавито управљена на непријатељске пратеће и пешадиске батерије, као најопасније за јединице које су вршиле противнапад.

Употреба артиљерије у гоњењу и отступању

Основни начин дејства артиљерије у гоњењу био је непосредно гађање. Из одредаба тачке 866 „Ратне службе“ од 1912 године („Сваки способан топ управити на отступајућег непријатеља“) јасно се види колико је велики значај придаван артиљериској ватри и учешћу артиљерије у гоњењу. Осим тога, поклањана је посебна пажња снабдевању муницијом, као важном чиниоцу за правилно извршење гоњења.

У отступању је дејство артиљерије било двојачко с обзиром на два вида отступања. При благовременом отступању део артиљерије остајао је на старим положајима ради дејства на непријатеља који би евентуално предузео напад, док је други део одлазио на унапред одређене прихватне ВП. Карактеристика дејства артиљерије у принудном отступању огледа се из следеће правилске одредбе: „изгубити топове јер ни преступ ни срамота када је у питању спас пешадије“.

Овде ћемо још укратко изнети како је еволуирала тактика српске војске у периоду од њеног устројавања па до краја Првог светског рата. Пре свега, с обзиром на опште гледање у то доба на однос човека и технике уопште, а посебно у Србији, као индустријски заосталој земљи, у српској војсци придаван је велики значај човеку. Но не само то. Пошто су српски сељак и грађанин, по својим физичким и моралним особинама, као и ратничким квалитетима стеченим кроз дугогодишњу борбу за слободу, претстављали одличне борце, природно је што је у Србији била дата знатна превага човеку над техником. Али, то, ипак, не значи да је техника занемаривана, јер је у поменутом раздобљу направљен велики скок, што се може најбоље видети из напред изнетог примера о односу артиљерије према пешадији.

Наведена тактичка начела (уопште, као и за тактику артиљерије), са којима је Србија ушла у рат 1912 године, нису сматрана као устаљене и непроменљиве чињенице. Напротив, она су до краја Првог светског рата претрпела знатне измене не само под утицајем богатих искустава саме српске војске, већ и под утицајем искустава савезничких војска. Овде ћемо навести један карактеристичан пример из кога се види колико се много полагао на искуства стечена у рату, колико су брзо усвајана и преношена на јединице и уношена у одговарајуће тактичке поступке. Командант трупа нових области прикупио је и средио искуства која су стечена у борбама на Северном фронту (тј. у Србији) и преко своје наредбе Ђ.О.бр. 10584 од 31 октобра 1915 године доставио их потчињеним командантима на коришћење. Ту је изнета не само нападна тактика непријатеља (Немаца), већ су дата и упутства за промену дотадашње тактике. Командантима је препоручено да се користе немачком нападном тактиком кад год им је то могуће, а дато им је и низ упутстава у погледу одбранбене тактике коју треба да примене према Немцима и Бугарима. Наиме, дотадашње јако поседање војничких ивица и ћурика од стране пешадије замењено је постављањем главне снаге пешадије на задњем нагибу, док су војничке ивице и предњи нагиби поседани ретким стрељачким стројем, стражарским одељењима и објавницама, уз примену лажних немаскираних стрељачких заклона. На основу стечених искустава извршена је коренита промена и по питању артиљерије, која је дотада груписана на правцу главног удара непријатеља, док је после тога издата инструкција о постављању артиљерије на крилима ради унакрсног дејства на непријатеља који би успео да се уклони у одбрану организовану по новим начелима.

Из напред наведеног јасно се види да је у српској војсци правилно схваћено да је рат најбоља школа, да правила нису ни савршена ни вечна и да у рату стечена искуства треба брзо применити, одбацујући застареле одредбе.

б) У бившој југословенској војсци

После 1918 године српска војска и Југословенска добровољачка дивизија послужиле су као језгро за формирање бивше југословенске војске. Разуме се да је и ова војска у почетку задржала тактику српске војске, која се касније мењала првенствено под утицајем француске, а пред Други светски рат и под утицајем италијанске и немачке тактике.

Доктрина бивше југословенске војске била је одраз тадашњег друштвено-економског и подтичког стања. Иако је та доктрина била изражена у званичним војним правилима и прописима, а нарочито у „Општој ратној служби“ од 1922 и 1937 године, ипак је у пракси, при васпитавању кадрова и народа, владала збрка која је у потпуности одговарала променљивој и недоследној политици владајуће класе.

Пре но што пређемо на излагање тактичких начела за употребу артиљерије, сматрамо да је потребно разјаснити извесна питања опште тактике како би доцније наша излагања била јаснија.

Док је у српској војсци претежно разматран и вођен покретан (маневарски) рат, дотле је у Првом светском рату, у новим условима, дошло и до позиског (рововског) рата са новим обележјем и особинама. Због тога је у бившој југословенској војсци постојала пољска (маневарска) и рововска војна. Таква подела задржала се све до капитулације, и поред корених промена које су настале услед масовног увођења нових борбених средстава (тенкова и авијације) који су се одликовали великом покретљивошћу и маневарском способношћу, преносећи те одлике и на армију као целину.

Међутим, не треба изједначавати термине тадашње поделе са терминима који су данас у употреби (позициона и маневарска одбрана).

У бившој југословенској војсци сматрало се да је пољска (маневарска) војна нормалан начин ратовања (у коме је јасно изражена надмоћност једне стране, тако да су покретљивост и маневарске главне одлике), док је рововска војна изузетан начин ратовања (у коме је недовољно изражена надмоћност, тако да су прикопчањост за земљиште и одсуство маневра њене главне одлике).

У даљем излагању размотрићемо само тактику артиљерије у пољској војни, која је сматрана нормалним начином ратовања.

Артиљерија је сматрана као један од главних родова војске и главни претставник ватре на којој је војска заснивала своје материјално и морално дејство. Она је имала општи задатак „да у заједници са пешадијом, а уз садејство са осталим родовима војске, извојује победу“. Она је чинила скелет борбеног поретка и у заједници са пешадијом примала, углавном, сву тежину борбе. Њен задатак у нападу био је да припреми сам напад и да потпомаже кретање и удар пешадије, а у одбрани да омета нападачеве припреме (противприпрема) и потпомаже пешадију у одбијању непријатељског напада и извршењу браничевих нападних радњи.

Из општих задатака може се јасно уочити повећана улога артиљерије у борби, која се јавља као последица њеног бројног омасовљења и квалитативног побољшања. Њено учешће у припреми напада, односно у противприпреми, показује да су већ настале битне промене у тактици артиљерије у саврећњу са тактиком српске војске. Поред осталог, то је настало и због повећања броја и врсте циљева које треба тући да би се пешадији омогућило успешно дејство, као и због тога што су положаји били све дубљи и организованији, тако да се артиљерија морала све јаче да ангажује.

Бројно повећање и квалитативно побољшање артиљериског материјала изазвало је нову и детаљнију поделу, која је извршена по балистичким особинама, по моћи дејства и покретљивости, по тактичкој намени, по начину транспортовања и по општем задатку у борби. Пошто та подела, углавном, одговара савременој подели, нећемо се упуштати у неке детаље, само ћемо детаљније размотрити поделу артиљерије по општем задатку у борби, јер је то од интереса за нашу тему.

По општем задатку у борби артиљерија се делила на органску и придату артиљерију и општу артиљериску резерву.

Органску артиљерију чиниле су дивизијска и армиска артиљерија, тј. артиљерија која се налазила у органском саставу дивизија, односно армија. Као што се види, није било говора о пуковској артиљерији иако је и она постојала, јер је сваки пешадиски пук имао чету пратећих оруђа од пешадиских топова 37 мм и минобацача 81 мм. У батаљону није било артиљерије.

Дивизијску артиљерију сачињавали су 1—2 артиљериска пука. У ову артиљерију улазили су пољски топови 75—80 мм, брдски топови 65—75 мм и пољске и брдске хаубице 100 мм, зависно од типа дивизије. Основни задатак дивизијске артиљерије био је потпомагање и заштита пешадије. Она је по потреби привремено ојачавана деловима армиске артиљерије, артиљериским јединицама из дивизија у резерви или из оних дивизија које дејствују на мање важним правцима.

За извршење задатака дивизијска артиљерија делила се на артиљерију за непосредно потпомагање, артиљерију за посредно потпомагање и пратећу артиљерију.

Артиљерија за непосредно потпомагање образовала је: групе, односно колонску артиљерију у нападу; групе, односно отсечну артиљерију у одбрани; претходничку артиљерију у наступању; заштитничку артиљерију у отступању; побочничку артиљерију у бочном маршу и претстражну артиљерију за време становања.

Артиљерија за посредно потпомагање образовала је главнину артиљерије у нападу и одбрани и главнинску артиљерију за време марша или становања.

У пратећу артиљерију улазиле су поједине батерије или водови, или чак и поједина оруђа придата батаљонима првог борбеног реда (прве линије) у нападу и одбрани, затим оруђа са специјалном улогом у борби и за борбу против борних кола (ПТ оруђа) и део претходничке, заштитничке, побочничке и претстражне артиљерије који је придат деловима за обезбеђење (предњој, задњој и бочној трупи) и артиљерија у извиђачко-заштитничким одредима.

Као што се види, и овде има доста разлике у односу на артиљерију српске војске. То најречитије говори да је постигнут велики напредак не само по питању улоге артиљерије у борби, већ и у погледу самог артиљериског материјала. Поред тога, добром анализом ових питања могли бисмо наћи доста сличности и са савременим гледиштима, а уколико и постоје извесне разлике, оне су свакако последица даљег напретка артиљерије у Другом светском рату, нарочито због увођења батаљонске и пуковске артиљерије и масовне употребе специјалне ПТ артиљерије и оруђа за непосредно гађање.

Наведена подела артиљерије произашла је из нове поделе задатака, која није одговарала ранијој подели артиљерије. Та нова подела задатака углавном је овако

изгледала: артиљерија за непосредно потпомагање имала је задатак да туче циљеве који су непосредно ометали рад пешадије (непријатељски предњи делови, препреке, истакнута оруђа, митраљеска гнезда, итд.); артиљерија за посредно потпомагање имала је да дејствује на циљеве који су посредно или тек доцније могли да утичу на рад пешадије (непријатељска артиљерија, резерве, места прикупљања, саобраћај, штабови, осматрачнице, итд.), а пратећа артиљерија имала је задатак да туче изненадне и блиске циљеве.

Армиску артиљерију обично су сачињавали: један пук тешке артиљерије (далекометни топови 105 мм и хаубице 150 и 155 мм), један ПА дивизион СПАА, једна мерничка чета и једна рефлекторска чета за земаљско осветљавање. Њен је основни задатак био да дејствује за рачун и у оквиру задатка сопствене армије. Он је обухватао посредно потпомагање, односно контрабатирање и даљна и специјална гађања, као и допуну и ојачавање дејства дивизијске артиљерије. По потреби, армиска артиљерија ојачавана је деловима из састава опште артиљериске резерве, одузимањем артиљерије из дивизија на мање важним правцима, или деловима армиске артиљерије других армија које у том моменту нису имале потребе за целокупном својом артиљеријом. За извршење задатака у борби армиска артиљерија делила се на део за контрабатирање, односно ојачавање дејства дивизијске артиљерије и део намењен за даљна и специјална гађања, односно главнина армиске артиљерије.

Део за контрабатирање и ојачавање дејства дивизијске артиљерије делио се на онолико група колико је било дивизија у првој линији (ешелону) армиског борбеног поретка. Главнина армиске артиљерије образовала је посебну групу и дејствовала пред фронтом армије као целине, начелно под командом једног команданта.

Пада у очи да је армиска артиљерија, с обзиром на задатке и постојање мерничке чете (батерије звучног и оптичког извиђања), формациски била оспособљена за успешно вођење борбе са непријатељском артиљеријом на већим даљинама. Дивизијска артиљерија није имала ових органа зато што је вршила контрабатирање на блиској дубини и што се користила земаљским осматрачницама и осматрањем из артиљериског авиона и балона.

По нашем мишљењу, у то доба било је неправилно ојачавање армиске артиљерије дивизијском артиљеријом (из дивизије на мање важним правцима), јер су у састав дивизијске артиљерије долазила оруђа 75, 80 и 100 мм, која по својим особинама нису могла одговорити задацима постављеним армиској артиљерији, док би њихова употреба била целисходнија ако би се придавала дивизијама прве линије (ешелона).

*

Организација командовања артиљеријом имала је за циљ да осигура њену најбољу и најцелисходнију употребу у борби, да обезбеди потребну сагласност и узајамност у раду између ње и осталих родова војске и да омогући лако и сигурно командовање.

На организацију командовања утицали су: величина јединице и јачина артиљерије, вид и начин борбе, карактер земљишта, ширина фронта, прегледност, услови везе и осматрања. Пошто се сматрало да су наведени фактори подложни променама, није била дата једна устаљена форма организације командовања, већ је остављено да га старешине посебно решавају према датим условима. У то време постојале су следеће организацијске форме командовања: у дивизији и армији — сасређено, делимично подељено и потпуно подељено командовање, а у армији, за армиску артиљерију, сасређено и подељено командовање.

Код сасређеног командовања артиљерија се делила на артиљерију за непосредно потпомагање, артиљерију за посредно потпомагање и на пратећу артиљерију. Сва ова артиљерија, сем пратеће, налазила се у рукама трупног команданта, који је њоме командовао преко команданата артиљерије. Артиљерија за непосредно потпомагање налазила се само у вези са пешадиским командантом кога помаже и морала је удовољити његовим захтевима уколико они нису излазили из оквира добивених задатака од трупног команданта.

Разлике између сасређеног и делимично подељеног командовања састојала се у томе, што је пратећу артиљерију одређивао пешадиски командант од додељене му артиљерије, а артиљерија за непосредно потпомагање била је у рукама пешадиског команданта и образовала је колонску, односно отсечну артиљерију, док је трупном команданту на непосредном располагању остала главнина артиљерије. Команданту артиљерије било је остављено право да према ситуацији може употребити колонску, односно отсечну артиљерију за концентрације ватре или да јој одреди евентуалне зоне дејства.

Код потпуно подељеног командовања сва је артиљерија подељена на колоне и отсеке и њоме командују пешадиски команданти по начелима за командовање дивизијском артиљеријом, уколико су се могла применити. У рукама трупног команданта није остало ништа. Међутим, овакав начин командовања био је изузетан и сматран је као израз крајње нужде.

Као што видимо, по питању командовања постојала је велика еластичност и могућност најцелисходније употребе артиљерије. Иако је трећи начин истакнут као израз крајње нужде, он се у суштини сводио на примену једне од првих двеју форми, јер је садржао групе за посредно и непосредно потпомагање, само је искључивао улогу трупног команданта у току борбе у тренутној ватреној интервенцији за рачун целине.

Командовање артиљеријом сматрано је релативним појмом, јер се мењало како у погледу обима, тако и суштине према командном степену на који се односило. Командовање артиљеријом обухватало је употребу артиљерије, употребу ватре, управу ватром и руковање ватром.

Употреба артиљерије била је у рукама трупног команданта. Он јој је одређивао циљ борбе и давао средства, а у оквиру овога и задатак и улогу, вршио је њену поделу и груписање, одређивао јој положаје и време почетка дејства. У току борбе мењао је улогу, додељивао јој нове задатке и вршио ново груписање.

У духу намера трупног команданта и ситуације, командант артиљерије састављао је и предлагао план за употребу своје артиљерије.

Употреба ватре, која је била у рукама команданта артиљерије, састојала се у подели улога и задатака потчињеним артиљериским јединицама у оквиру додељеног задатка и у одређивању положаја и зона дејства свакој од њих. У току борбе командант артиљерије пратио је развој ситуације на бојишту и подешавао јачину ватре вршећи концентрације према ситуацији и жељама трупног команданта. Поред тога, командант артиљерије у армији усклађивао је дејство дивизијских артиљерија. При употреби ватре водило се рачуна: о економији снага, која је налагала да се ангажовање артиљерије и подела ватре врши према важности циљева, с тим да се слободан део задржи за маневар као ватрена резерва, затим о густини ватре, тако да се ватра не растура, већ да се циљеви туку одговарајућом ватром у сагласности са њиховом важношћу; о томе да ватрени маневар буде својевремен и у складу са маневром који се тога момента врши покретом, и, најзад, о широкој примени концентрација ватре по времену и простору.

За управу ватром био је надлежан командант групе (дивизиона). Он је одређивао положаје, улоге, задатке и зоне дејства потчињеним батеријама. У мањим здруженим одредима управа и употреба ватре била је у рукама једног лица, тј. најстаријег артиљериског старешине.

Командант групе одређивао је нормалну и евентуалну зону свакој батерији и тактички је управљао ватром својих батерија.

У току борбе командант групе осматрао је циљеве, давао упутства о употреби зрна и упаљача, наређивао отварање, прекид, брзину и густину ватре и регулисао утрошак муниције. Он је пратио ситуацију и утицао на рад командира батерије, ако не би био у складу са задатком и борбеном ситуацијом.

При управи ватре водило се рачуна: о економији снага, тј. о ангажовању само онолико батерија колико је то важност циља захтевала; о економији ватре, тј. да се постигнути успех батерије одржава дејством потребног броја оруђа, а да се остатак оруђа држи на расположењу, и о сталности задатка, тј. да се често и без стварне потребе не мењају улога и задатак батерија.

Ватром је руководио командир батерије, који је био технички извршилац гађања. Он је вршио осматрање лично или преко осматрача са земаљских осматрачница, балона или авиона, бирао врсту зрна и одређивао вид и начин гађања.

При руковању ватром водило се рачуна да вид и начин гађања буду у складу са тактичком ситуацијом и да гађање буде својевремено, када то тактичка ситуација налаже.

Батерија је могла да дејствује скупно и по водовима, било да продужи дејство једним водом на фронту целе батерије, или да поједини водови добију независне задатке, када би излазили из састава батерије.

Из оваквих улога артиљерије морала је произаћи и одговарајућа улога команданта артиљерије. Наиме, подела артиљерије по задацима изазвала је потребу за једним новим лисем са одговарајућим штабом који ће објединити дејство артиљерије (различитих артиљерских јединица са различитим улогама) и обезбедити њено пуно учешће у току целе борбе. Поред тога, трупни командант добио је свога помоћника који му је много олакшао рад на припреми и вођењу борбе, тако да је артиљерија много правилније и потпуније употребљавана.

Улога артиљерије у нападу и одбрани

Напад је обухватао спрему решења, решење и довршетак борбе. Поред ове три фазе напада, постојала је и уводна борба (која је сматрана као део прве фазе, тј. спреме решења) коју су, уствари, водиле претходнице од остварења првог додира са браниоцем до овлађивања полазним положајем за напад.

Прва фаза — спрема решења — обухватала је период од поласка пешадије са полазног положаја до избијања и заузимања јуришног положаја.

Друга фаза — решење — обухватала је период од поласка са јуришног положаја до дефинитивног овлађивања браниоцевим главним положајем (чија је дубина обично износила око 1.200 м).

Ако је напад успео, онда је трећа фаза — довршетак борбе — обухватала период од заузимања главног до овлађивања прихватног положаја (који се налазило позади главног на 2 — 4 км). Интересантно је напоменути да се под трећом фазом подразумевало гоњење ватром и борбеним поретком, јер је гоњење, у данашњем смислу речи, отпочињало образовањем гоњећих колона. То при успелом нападу; а ако пак, овај није успео, онда се под трећом фазом подразумевало извлачење из борбе до момента образовања колона за отступање, у чему ће се, како је сматрано, успети по преласку дотадашњег полазног положаја.

Борбени поредак, чију је основу чинила пешадија, делио се по дубини на први и други борбени ред. Други борбени ред имао је назив општа резерва — код пука и виших јединица, а почесна резерва — код нижих јединица. По ширини, борбени поредак се делио на нападне колоне (у оквиру дивизија и јачих здружених одреда), док су ниже јединице добијале своје нападне зоне.

Начелно је било предвиђено да се напад изводи подилажењем (било да је непријатељ раније посео положај, било да се врши у сусретној борби).

У уводној борби учествовала је претходничка артиљерија, по потреби потпомогнута и делом главнинске и далекометне артиљерије. Обично се ова артиљерија развијала на ширем фронту, са задатком „да не дозволи да пешадија потпадне под непријатељску артиљерску ватру, а да она не буде у могућности да је узме у заштиту“. Претходничка артиљерија имала је задатак да туче првенствено истурене непријатељске делове, аутоматска оруђа и ослоне тачке које су спречавале даљи покрет, а тек у другом реду и непријатељску артиљерију. Дејство претходничке артиљерије било је брзо, благовремено, снажно и непрекидно. Од артиљерских старешина тражене су: умешност, одлучност и брзина у раду са способношћу за брзо и лако улажење у ситуацију. Основни задатак — неутралисање — извођен је кратким и снажним концентрацијама ватре, које су се по потреби могле и понављати.

Претходничка артиљерија се, по потреби, још у току приближавања кретала по деловима и у скоковима од отсека до отсека, постављајући се у очекујући положај или у осматрање. На сличан начин су наступали и хаубичка 100 мм и далекометна

оруђа 105 мм када су се налазила у саставу претходничке артиљерије, с тим што су стално остајала у саставу позадњег дела.

С обзиром на природу циљева и тешкоћу осматрања у уводној борби, придавана је посебна пажња вези између артиљерије и пешадије. Зато се прибегавало и придавању оруђа или водова појединим батаљонима као пратећа артиљерија. Ово је решавао командант претходнице.

После развоја целокупне артиљерије, претходничка артиљерија завршавала је своју првобитну улогу и најчешће примала улогу артиљерије за непосредно потпомагање.

Што се тиче рада претходничке артиљерије, по нашем мишљењу, поред изнетог, треба подвући још два момента. Прво, и поред тога што је претходничка артиљерија првенствено поседала положаје непосредно поред пута, да би брзо пружила потребну подршку претходници, ипак су предузимане и потребне мере предострожности (као, например, покрет артиљерије у скоковима) када би претходница ушла у зону евентуалног дејства непријатељске артиљерије. Тако претерана и непотребна опреза, вероватно као последица француске тактике оног доба, могла је само да кочи покрет претходнице.

Друго, недостајале су мере и задаци за ПТО претходничке артиљерије.

Даљи рад на организацији и извођењу напада углавном се одвијао на следећи начин. На основу прикупљених података и личног осматрања, трупни (општевојни) командант доносио је одлуку и утврђивао план за њено извршење. Командант артиљерије, који се налазио заједно са трупним командантом, давао је потребне податке и подносио у главним цртама предлоге по питању употребе артиљерије. На основу тих података и предлога могла се издати заповест трупног команданта, а командант артиљерије приступити изради плана за употребу артиљерије. Како ондашња правила кажу: „... Ова два команданта раде упоредо и једновремено обавештавајући се узајамно“.

Развој главнине за напад, према ситуацији, вршио се непосредно из маршевске колоне или пошто се главнина претходно прикупи у припремни (очекујући) положај. Нападне трупе заузимале су дефинитиван распоред на полозном положају за напад, а до тога времена и артиљерија је била дужна да заузме дефинитиван распоред за напад.

Груписање артиљерије вршено је у зависности од примењеног начина командовања.

Код сасређеног командовања у оквиру дивизије артиљерија се делила на пратећу артиљерију (која је придавана нападним колонама у јачини вода до батерије), групе за непосредно потпомагање (јачине један до два дивизиона, према броју нападних колона и важности њиховог задатка) и главнину артиљерије (јачине два дивизиона до једног артиљерског пука). У оквиру армије, поред ових група, образована је армска артиљерска група од армиске артиљерије и ојачања. Ова група дејствовала је скупно или се према потреби (шири фронт) делила на две или више група, од којих је једна била најјача за дејство на главном правцу напада, док су друге биле осетно слабије. Ако је армска артиљерија располагала оруђима са великим дометом, онда се предвиђало и образовање засебне групе за дејство на јако удаљене непријатељске батерије или друге удаљене циљеве.

Код делимично подељеног командовања, артиљерија се делила на колонску артиљерију (артиљерију за непосредно потпомагање) и главнину артиљерије од онолико група за посредно потпомагање колико је било нападних колона. Груписање армиске артиљерије било је као код сасређеног командовања.

Према томе, разлика између сасређеног и делимично подељеног командовања уствари се састојала у томе, што је код делимично подељеног командовања колонска артиљерија била непосредно под командом команданта колоне (пука), који је од придате му артиљерије одређивао један део као пратећу артиљерију.

Код потпуно подељеног командовања дивизијске и армиске групе нису постојале, већ је груписање вршено у оквиру колона, али на један од прва два начина, тј. предвиђан је део артиљерије за непосредно и део за посредно потпомагање.

Дубљом анализом оваквог начина груписања артиљерије дошли бисмо до закључка да су ондашња гледишта по својој суштини приближно иста као и савремена, с тим да разлика, уколико постоји, потиче из формалних разлога, односно због

различитих термина и јачине појединих група. Али, ако бисмо разматрали тадашња гледања по питању груписања и густине артиљерије у рововској (позициској) војни, онда би се још јасније потврдиле наше горње констатације. Наиме, у рововској војни груписање артиљерије вршено је по изнетим начелима за сасређено командовање, а органска артиљерија редовно је ојачавана ради успешного извршења задатка. То се види из тач. 866 „Ратне службе артиљерије“ од 1929 године, која изводно гласи: „... У случају да дивизије прве линије за извршење напада буду појачане целокупном дивизијском артиљеријом које дивизије из друге линије, командовање артиљеријом у нападу, без обзира на старешинство, врши командант артиљерије оне дивизије, која је у првој линији“. Са друге стране, у артиљериском журналу Совјетске армије, бр. 9 од 1946 године, видимо да се и после завршетка Другог светског рата води дискусија по питању услова формирања, потребног састава и командовања дивизијском артиљериском групом, као „важном и актуелном питању“, иако је то питање било успешно решено у правилима бивше југословенске војске. Разлика је само у томе, што је главнина дивизијске артиљерије, која одговара данашњем ДАГ-у- по ред осталих задатака, имала и контрабутирање.

Учеће артиљерије у нападу одвијало се по унапред израђеном плану за употребу артиљерије. Садржај и обимност плана зависио је од расположивог времена и услова под којима се вршила припрема напада. На основу плана издана је најпре усмена, а затим и писмена заповест. Заповест је по садржини била умногоме слична садашњој заповести, само се разликовала по својој специфичној форми. Заповест није обухватала ПТО, нити је за то израђиван посебан план.

Иако артиљериски напад, по својој структури у данашњем смислу речи, није постојао, ипак не значи да артиљерија није узимала активног учешћа у нападу.

Артприпрема напада у рововској војни редовно је извођена и трајала је од неколико часова до неколико дана. У покретној (маневарској) војни, зависно од услова, артприпрема се могла изводити или не. Због тога што се придавала велика важност изненађењу, напад се често вршио без артприпреме. Постојање и трајање артприпреме одређивао је трупни командант.

У артприпреми артиљерија је имала задатак да руши одбранбене организације, уништава или неутралише активна средства одбране, као и да ломи и троши живу снагу браниоца.

У извођењу артприпреме учествовала је целокупна артиљерија, осим пратеће артиљерије која је отпочињала своје дејство тек онда када би се довољно приближила непријатељском одбранбеном положају, тј. онда када се појаве погодни циљеви браниоца.

У почетку, артиљерија је првенствено тукла браниочева артиљерију, а касније, уколико се пешадија више приближавала јуришном положају и уколико је бранилац откривао више циљева на главном положају, утолико је ватра артиљерије за непосредно потпомагање (група, односно колонске артиљерије) све више сасређивана на тачке које су кочиле покрет пешадије. То значи да је јачина ватре артиљерије постепено расла, тако да је избијањем пешадије на јуришни положај достизала највећу жестину, нарочито по оним тачкама главног непријатељског положаја на које је био упућен главни напад. То је у исто време и последњи период артприпреме напада у коме је и пешадија, која је избила на јуришни положај, ватром из својих средстава вршила припрему јуриша. У овом периоду ватра артиљерије за непосредно потпомагање била је ојачавана дејством дела главнине дивизијске артиљерије, која је имала задатак да доврши ломљење браниоца, поколеба његову живу снагу и поруши заостале препреке, концентришући своју ватру на оне тачке на које ће се вршити јуриш.

На дати знак за јуриш артиљерија је отпочињала потпомагање напада (подршку јуриша), преносећи ватру са тачака које је дотле тукла у њихову позадину или непосредну близину ради њиховог изоловања.

Не може се рећи да је постојао неки оформљени метод потпомагања напада, сем у рововској војни или после дужег застоја на једном месту, где је било предвиђено потпомагање методом ПЗГ или ватреног ваљка (који су по својој структури, а особито по намени, одговарали ватреном валу). У покретној војни потпомагање напада вршено је концентрацијама ватре (КВ) на тражење пешадије или на иницијативу самих артиљериских старешина. Због тога је поклањана велика пажња осма-

трању и вези са пешадијом, јер је само на тај начин могло да се обезбеди сагласно дејство артиљерије и пешадије.

Задатак артиљериског потпомагања био је да се издвоје и изолују поједини делови положаја и ослоних тачака живе силе и ватрених средстава у њима и да се туку непријатељска артиљерија и резерве.

Пратећа артиљерија следила је за пешадијом и потпомагала њен јуриш са најближих отстојања, тукући митраљеска гњезда и ослоне тачке на којима се бранилац још држао и давао отпор.

Део колонске артиљерије, односно артиљерије за непосредно потпомагање, требало је да буде спреман да по заповести или по сопственој иницијативи промени положај и прије пешадији ради потпомагања њеног даљег надирања и чишћења положаја. Поред тога, ова артиљерија је вршила заштиту крила и бокова од евентуалног противнапада и ватром гонила одступајућег непријатеља. То је у исто време био момент за промену начина командовања — ако је оно било сасређено. Ови делови артиљерије препотчињавани су командантима нападних колона и на тај се начин прелазило на делимично подељено командовање.

Из овога излази да је препотчињавање артиљерије вршено још у почетној фази јуриша, што потпуно одговара методу потпомагања напада, који је искључивао даљу успешну употребу артиљерије под условима сасређеног командовања.

Остатак артиљерије за непосредно потпомагање и главнина дивизијске артиљерије потпомагали су даље продирање пешадије са дотадањих положаја. Главнина дивизијске артиљерије вршила је заштитна гађања, померајући своју ватру постепено, тј. по мери напредовања пешадије.

Армиска артиљерија продужавала је контрабатирање и даља специјална гађања.

Ако су у нападу учествовала и борна кола (тенкови), онда је посвећивана већа пажња неутралисању или слабењу непријатељске артиљериске ватре и уништавању непријатељских ПТ оруђа. Ово последње вршила је специјално одређена артиљерија за потпомагање борних кола у току самог њиховог покрета.

Артиљериско потпомагање напада вршило се све до потпуног овлађивања непријатељским положајем (закључно са артположајем), када се прелазило у гоњење. На случај неуспеха, прелазило се у извлачење из борбе и одступање.

*

Као што се види, учешће артиљерије у нападу делило се на артприпрему и на артпотпомагање напада. Артобезбеђење борбе по дубини, као посебан део, није био предвиђен, већ је обухваћен у потпомагању напада. Основни принципи рада артиљерије умногоме одговарају савременим. Без сумње, било је извесних разлика, али не суштинских. На пример, иако је била друкчија структура артприпреме, она је била таква због много већег удаљења полазног положаја за напад него што је данас и због тога што су и артиљериски положаји били на много већем удаљењу. Препотчињавање се приступало много раније него данас, са циљем да се пешадији пружи што непосреднија помоћ, а то је изискивало усвојени метод потпомагања напада. Гоњењу се много раније приступало, а самим тим није се осећала потреба за посебним артобезбеђењем борбе по дубини, свакако због тога што су ондашњи положаји били много ближи. Међутим, изгледа нам да у својој основи те разлике потичу отуда што је тада покретни (маневарски) рат сматран као нормалан, док су у правилима бивше југословенске војске за рововски (позицијски) рат биле предвиђене одредбе које се, углавном, поклапају са садашњим гледиштима за употребу артиљерије.

Иако је био предвиђен напад тенковима и његова подршка артиљеријом, ипак се није разматрала ПТ одбрана у току напада.

Начела за употребу оруђа за непосредно гађање углавном одговарају савременим, с тим што је велика удаљеност полазног положаја изискивала посебан начин њихове употребе.

Употреба артиљерије у одбрани

Према постављеном циљу одбрана је могла да буде отсудна и за добитак у времену. У отсудној одбрани тежило се решењу, тј. стварање услова за прелазак у напад ради коначног уништења непријатеља, док се у одбрани за добитак у времену, како јој само име каже, није тежило за отсудношћу, већ за добитком у времену. И од једне и од друге тражило се да буду живање, упорне и активне, а не пасивне. Основни елементи одбране били су: ватра, земљиште и маневар.

Дивизије и јачи одреди распоређивали су своје основне снаге на главном положају на коме је требало сломити непријатеља и створити услове за прелазак у сопствени напад. На главном положају пукови првог борбеног реда добијали су своје отсеке за одбрану.

Испред главног положаја, на удаљењу 2 — 4 км, организован је претстражни положај, који су посedale претстраже. Испред претстражног положаја, на удаљењу 4—6 км, поседан је малим деловима, изврстан број истакнутих тачака, а позади главног положаја, на удаљењу 2—4 км, уређиван је прихватни положај који су посedale јединице другог борбеног реда (резерве).

Борбени поредак био је исти као и у нападу, с тим што су нападним колонама у нападу одговарали отсеци у одбрани и што су фронтони били шири. Подела и груписање, као и начин командовања артиљеријом у одбрани, били су исти као и у нападу.

Артиљерија из састава посаде истакнутих тачака (по својој намени и улози скоро у потпуности одговара савременим предњим одредима) имала је задатак да на што већим даљинама натерује непријатеља на развој, да успорава његово кретање и ствара могућност за извињање. На истакнуту тачку одређивани су: одељење, вод или батерија лако покретљиве артиљерије (обично брдска оруђа). Ова артиљерија ојачавана је по потреби дејством дела артиљерије са претстражног и главног положаја, што јој је, као и посади истакнутих тачака, служило као заштита при извлачењу.

Артиљерија је придавана само јачим претстражама, јер су слабије претстраже подржаване ватром артиљерије са главног положаја. Јачина претстражне артиљерије износила је $\frac{1}{10}$ — $\frac{1}{4}$ целокупне артиљерије. Њена улога и задаци били су слични улози и задацима артиљерије на истакнутим тачкама, а залагање могло је да буде мање или веће, почев од извињања и развијања непријатеља, па до борбе за давање јачег отпора. И у претстражну артиљерију одређивана је покретљивија, обично пољска артиљерија.

Задатак одбране је био да се сломи напад непријатеља на главном положају. Због тога је највећи део артиљерије постављен на овом положају или позади њега. При њеном распореду тежило се да сва артиљерија може учествовати у одбрани главне борбене линије (предњег краја одбране), да један њен део буде у могућности да потпоможе одбрану претстражног положаја и да се делом артиљерије може тући и унутрашњост самог положаја. С обзиром на све ово, као и на калибре са којима се располагало и тежњу да одбрана буде што живања, што мањи губици и што лакше снабдевање муницијом, артиљерија је ешелонирана по дубини закључно са прихватним положајем.

Праћења артиљерија постављала се што ближе главној борбеној линији, обично на отсеку јединице којој је била придата.

На вероватним правцима за употребу нападачевих борних кола, поред специјалних ПТ оруђа, издвајан је и потребан број артиљерских оруђа за борбу са тенковима и постављан по оруђима и водовима. Ова оруђа била су непосредно потчињена команданту артиљерије који је састављао план за њихову употребу.

Праћења артиљерија у одбрани имала је задатак да уздужном ватром туче поједине делове положаја, да туче борна кола и мртве углове, да одбија јуриш, учествује у остварењу блиске запречне ватре и дејствује на непријатеља и његова ватрена средства ако би успео да упадне у положај.

Артиљерија за непосредно потпомагање пешадије, односно отсечна артиљерија, начелно је постављена на отсеку који је бранила, а делом се могла поставити и на суседном отсеку ради косог и бочног дејства. Међутим, томе се ређе прибегавало због тешкоћа у одржавању везе са тим одвојеним делом у току борбе. Ар-

тиљерија за непосредно потпомагање имала је основни задатак да туче непријатељску пешадију. Она је учествовала и у остварењу запречне ватре.

Главнина артиљерије постављена је у централни положај са циљем да дејствује пред фронтом целе јединице или њеног највећег дела. Она је имала задатак да ојачава дејство артиљерије за непосредно потпомагање, а делом да дејствује против непријатељске артиљерије, ојачавајући на тај начин дејство артиљерије.

Артиљерија постављена је на један од већ поменутих начина у груписању артиљерије. Њен задатак био је да дејствује против непријатељске артиљерије и других удаљених циљева, вршећи даљна запречна и узнемиравајућа гађања. По потреби, она је делом ојачавала дејство дивизијске артиљерије.

У артиљеријској противприпреми у одбрани учествовала је целокупна артиљерија, сем оне са специјалним задацима. Задатак противприпреме био је да се нападач растроји још на свом полазном положају, са циљем да се онемогући, одложи или омете извршење његовог напада.

У току извођења одбране браниочева артиљерија тежила је да избори и очува ватрену надмоћност. Ако се у томе не би успело, онда је артиљерија чувана за отсудни момент, у коме је нападачева пешадија била најизложенија.

У извођењу нападах радњи у одбрани (противнапада, који је предузиман пре но што би нападач упао у главни положај и повратни напад, који је имао циљ да поврати изгубљени положај или његов део) учествовала је сва артиљерија или само један њен део, зависно од њиховог обима. Противнападу, односно повратном нападу, претходила је кратка, али снажна артприпрема, а у току њиховог извршења артиљерија је својом ватром штитила крила или бокове своје пешадије, а делом продужавала дејство против непријатељске артиљерије. У току ове артиљеријске артиљерије је првенствено тукла нападачеву пешадију, нарочито њена аутоматска оруђа, а потом артиљерију која је својом запречном ватром штитила своју пешадију на заузетом положају. Ако нападача радња не би успела, онда би браниочева артиљерија својом снажном запречном ватром штитила пешадију која је на достигнутој линији задржавана ради очувања постигнутог успеха.

Држање артиљерије у резерви није препоручивано. Једино је било предвиђено да се привремено може задржати део артиљерије у резерви у одбрани на широком фронту (у одбрани речних и приморских фронтова и у одбрани на планинском земљишту), ради брзе интервенције на отсеку где би се за то указала потреба.

Употреба ПА артиљерије била је у рукама команданта армије и изузетно је придавана дивизијама које су самостално дејствовале са нарочито важним задатком.

И по питању тактике артиљерије у одбрани може се уочити да се тадашња начела ближе савременим, са врло малим изузецима. Њено пуно учешће и најцелисходнија употреба били су предвиђени у свим фазама одбране, само што питања ПТО, иако је решавано, није било довољно разрађено, а у пракси скоро и занемаривано.

*

Исправност тактике артиљерије српске војске — за своје доба — потврђена је у ратној пракси, када је артиљерија, као моћни чинилац, допринела сјајним победама српске војске над многобројним и много боље опремљеним непријатељем. Тактика артиљерије бивше југословенске војске, сем појединих усамљених примера, није имала прилике да нађе своју потврду у рату. Но, без обзира на то, посматрајући начела у којима је артиљерија обучавана, сматрамо да многа од њих имају пуну вредност и данас. Ако бисмо ишли даље кроз литературу, особито ону пред Други светски рат, онда бисмо могли наћи таквих гледишта која умногоме допуњују правилске одредбе и која још више приближавају постојећа начела савременим. Неоспорно је да је у пракси било и вучења уназад. Али, ипак, у тактици артиљерије тога доба позитивна је детаљна и свестрана обрада употребе артиљерије у маневарским условима рата, имајући у виду скромна средства, и то тим пре што умногоме одговара тактици која и данас може да нађе доста велику примену код нас. Због тога проучавање и усвајање њених позитивних начела, којих има доста, може у знатној мери да допринесе свестранијем образовању нашег старешинског кадра.

ТАКТИЧКО-ТЕХНИЧКЕ НОВИНЕ

Новине у швајцарском наоружању

На аеромитингу у Дибендорфу (Швајцарска), одржаном 3 септембра ове године, позната фабрика „Оерликон“ из Цириха, показала је читаву серију нових оруђа и разних справа, највећим делом из наоружања ваздухопловства и против-авионске артиљерије.

Ту су показане најновије врсте **ракета за наоружање ловачких авиона** (сл. 1); ракете имају калибар 8 см, а тежину 10 кгр. Пуштене са земље, ове ракете постижу брзину од 700 м/сек што је за ракете веома велика брзина, када се има у виду да америчке ракете од 5 цолова, употребљене у Кореји, имају брзину од свега 420 м/сек.

Сл. 1 — Ракете 8 см за наоружање ловачких авиона

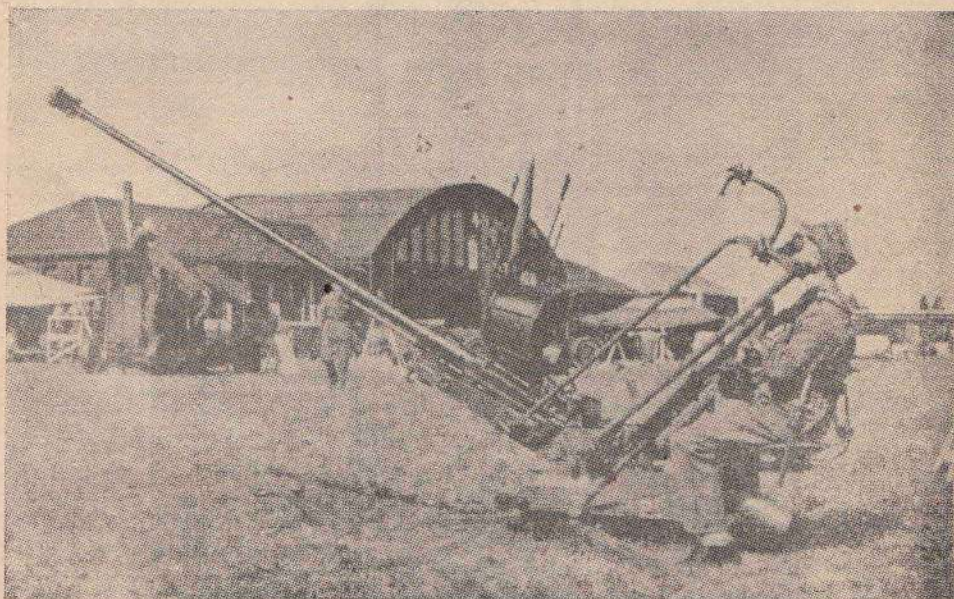
Ако се ракета испаљује са авиона, брзина се увећава за брзину авиона. Стабилизација ракете у лету постигнута је помоћу четири водећа крилца, која су нешто већа него обично. Тачност погађања ових ракета је већа од свих досада постојећих. Врх ракете може бити обичан или кумулативан, који пробија челичну плочу од 25 см дебљине.

Ракете се носе на авиону под крилима. Опаљивање ракета врши се електричним путем, и то: по једна или салвама по 2 или 4 ракете. При опаљивању салви ракете полазе са временском разликом од 0,1 сек да се не би ометале у лету. Ловци типа „Mustang“ могу да носе по 24 овакве ракете чиме им је ватрена моћ јако повећана.

За вежбе постоји егзерцирна ракета калибра 5 см (на сл. 1 најмања ракета).

Интересантно је да се „Оерликон-Ракете“ могу употребити не само у авијацији, већ и код пешадије као и код тенкова. Нарочито су ефикасне против тенкова. У овом циљу фабрика је конструисала један лак противтенковски бацач.

Од противавионских оруба фабрика је приказала 3 различита модела калибра 20 мм. Сл. 2 показује модел „6 ПА“ који има брзину гађања од 1.000 метака у минути. Почетна брзина зрна је 1.130 м/сек. За овако велику почетну брзину цев је морала бити дуга скоро 2 м. Дугачко трзање избегнуто је гасном кочицом на устима цеви. Пуњење се врши помоћу оквира у виду добоша који садржи по 60 метака и који се може испалити продужном ватром за нешто мање од 4 секунде. Оруђе је тешко 330 кг и вози се на специјалној двоколици.

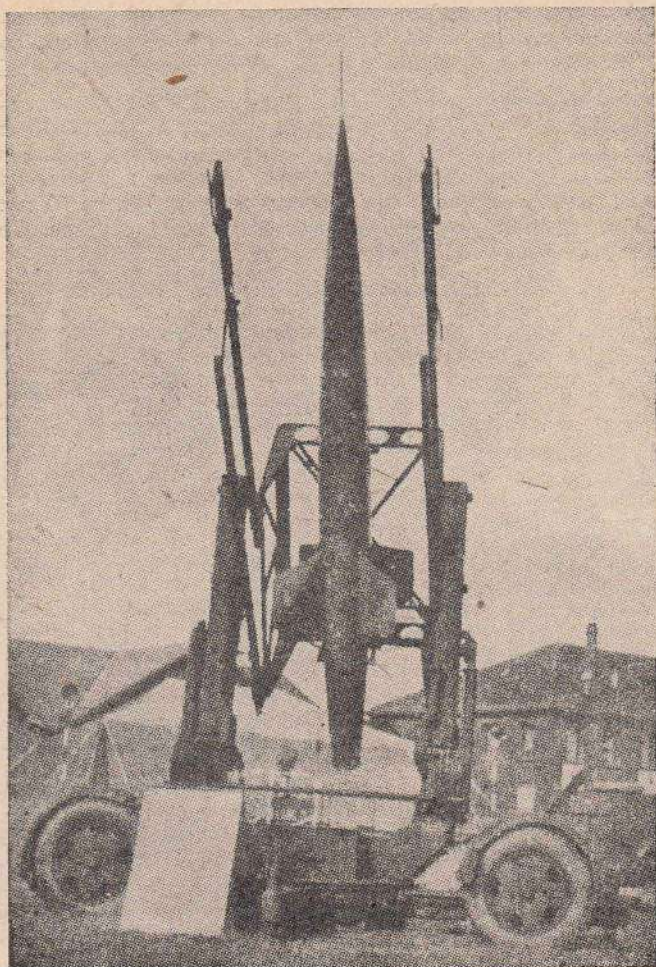
Сл. 2 — ПА топ 20 мм „Оерликон“

Највећу сензацију на изложби изазвала је противавионска ракета (сл. 3) са својим радаром за навођење. Тело ракете има 5 м дужине са 4 мала крилца на задњем делу.

Као код ракетних авиона са највећим брзинама, на врху ракете налази се штап — антена која служи за навођење. Пуштање ракете врши се са специјалног постоља, сличног топовском постољу на точковима.

По испалењу ракете ступа у дејство радар за навођење, који непрестано зрачи у правцу циља (непријатељског авиона). На овај начин, отклоњен је сваки утицај кретања циља, који је досада јако отежавао погађање.

Ма да се још не располаже тачним подацима докле се стигло са развојем ракетног наоружања, ипак се све више наилази на мишљење да ће ракета бити нај-ефикасније оруђе будућности за борбу против бомбардера на великим висинама.

Сл. 3 — ПА ракета у положају за дејство

(Neue Zürcher Zeitung, 5.9.1951, Zürich)

Лифт за рањенике

За утовар и истовар рањеника при транспортовању ваздушним путем конструисала је фирма „Douglas Aircraft Company“ специјалан електрични лифт. Фабрикација овог лифта већ је отпочела за потребе ратног ваздухопловства САД.

Цео лифт не прелази 70 кгр тежине; лако се склапа у авиону; може да прими два рањеника или терет до 250 кгр.

Лифт се показао као врло практичан. Рањеници за време утовара и истовара остају у лежећем ставу. За једно дизање потребно је свега 15 секунди.

(Military Review, August 1951)

Сл. 4

Нови француски тенк „АМХ 13“

После многобројних дискусија у иностраној штампи и разним војним часописима по питању најбољег тенка сутрашњице и најефикасније противтенковске одбране, појавио се у Француској лаки тенк „АМХ 13“ (сл. 4).

Тенк је тежак 13 тона и може да развија брзину до 70 км/час по друму. Прекретљивост ван путева такође је врло добра: тенк савлађује нагибе преко 40% и ровове од 2 м ширине. Низак и спретан по конструкцији, тенк се лако прилагођава земљишним угибима, тако да се врло тешко уочава на бојишту. Наоружан је топом 75 мм који има врло велику почетну брзину и пробојну моћ. Оруђе је смештено у куполи која омогућава гађање у кругу од 360° са великим депресионим угловима, те се може дејствовати и на циљеве у непосредној близини. Посада има само 3 човека.

Према писању швајцарског листа „Gazette de Lausanne“ од 7 октобра 1951 године, швајцарска скупштина одобрила је кредит у износу од 400 милиона швајцарских франака за ново наоружање својих тенковских јединица. Одлука је пала да се у Француској одмах наручи 200 оваквих тенкова зашто ће бити потребна сума од 100 милиона швајцарских франака. У коментару се каже да је за швајцарске специфичне услове много боље набавити 200 оваквих тенкова, који су изванредно средство и за борбу против тенкова свих типова, него, на пример, 50 тенкова од 40 — 50 тона тежине, који би се за исту суму могли набавити.

(Neue Zürcher Zeitung, 11 oktober 1951, Zürich)

Универзално мазиво за све температуре

У Армији САД пронађено је ново мазиво за све врсте возила и артиљерију које се може употребити на свакој температури како у жарком појасу, тако и на Северном Полу.

Ово ново универзално мазиво упростиће снабдевање Армије мазивом уопште, јер је досад постојало шест врста разних мазива.

Стандардизовање ратне опреме

Канада, Велика Британија и САД усвојиле су досада преко 400 предмета задједничке ратне опреме. Од артиљерских оруђа досада су стандардизовани топови 75 мм и хаубице 240 мм, као и електрични уређаји и све врсте погонског материјала.

Стандардизовање треба да обухвати, према званичним изјавама Министарства рата САД, и наоружање земаља чланица Северноатлантског пакта.

(Military Review, August 1951)

Пластични оклопи за борце будућности

Разни оклопи и војнички шлемови ускоро ће бити испробани у Кореји. Према досадашњим подацима могло би се закључити да ће будући борци имати, као некада средњевековни ритери, оклопе који ће бити од пластичне најлон-месе. Овакав оклоп био би тежак од 2—6 кг и штитио би борца од свих пушчаних зрна, као и од мањих парчади распределих граната.

Ова нова оклопна одела доделиће се у првом реду носиоцима рањеника који су, услед изложености јакој пешадиској ватри, досада трпели велике губитке. По неким мишљењима, ова одела неће доћи у обзир за пешадију, јер би јако стежавала њено кретање, већ само за позеће јединице и болничаре. Међутим, за шлем влада велико интересовање и, по свему судећи, он је много бољи од свих досадашњих шлемова.

(Tribune de Lausanne, 19.9.1951)

Нове снаге Јужне Кореје

Јужна Кореја затражила је од САД потребну опрему за 10 нових дивизија. Сматра се да Јужна Кореја има око пола милиона регрута на обуци, као и да би могла, према новом закону, да позове у војску још око два милиона бораца.

(Military Review, August 1951)

Нови совјетски ловац „Лела-156“

Совјетско ваздухопловство добиће ускоро нови тип ловачког апарата са реактивним погоном, „Лела-156“. Овај апарат има брзину преко 1.000 км/ч. Сериска производња је отпочела. „Лела-156“ је, уствари, побољшани немачки ловац „Ме-262“, који има два мотора и стреласти крила која са трупом чине угао од 35°.

(AFP, Лондон, 21.8.1951)

Нов британски бомбардер на реактивни погон „Sort SA/4“

Британска ваздухопловна индустрија израдила је нов четворомоторни бомбардер са реактивним мотором. Његов званични назив је „Sort SA/4“. Пробни летови извршени су у Северној Ирској. Авион има распон крила од 33 м, а дуг је 31 м. Располаже са 4 реактивна мотора Роле-Ројс „Евон“ од којих сваки развија 2.925 коњских снага статичког потиска.

(AFP, Лондон, 3.9.1951)

Нови амерички оклопни аутомобил

Америчка војна индустрија припрема сериску производњу новог оклопног аутомобила који ће имати посаду од 12 људи. Нови оклопни аутомобил предвиђа се за дејство у заједници са тенковима. Оклоп је толико јак да штити посаду од ватре лаког пешадиског наоружања и парчади граната. Кола су на гусеницама и омогућавају савлађивање сваког терена који савлађују и тенкови. Овај аутомобил наоружан је топом 50 мм, а има просечну брзину 50 км/ч.

(Reuter — Чикаго, 20.8.51)

Ракетни хеликоптер

Институт за поморска проучавања у САД објавио је 23 октобра 1951 године да је израђен хеликоптер за једно лице на ракетни погон. Хеликоптер је тежак око 50 кг, а има брзину већу од свих досадашњих хеликоптера.

Предност новог хеликоптера, поред осталог, је и у томе, што ће моћи да се спушта и на теже приступачна места на планинском земљишту где то досадашњи хеликоптер није могао.

(AFP, 23.10.51)

Гумени простирач за спавање у Армији САД

У ратну опрему америчког војника, између осталог, уводи се и специјални гумени простирач за спавање на земљи. Простирач је у виду лаког јастука од најлона, који се напумпа ваздухом у моменту употребе. Дужина простирача износи 76 инча (193 см), ширина 27 инча (68 см), а дебљина 3 инча (7,6 см). Простирач се показао веома практичан, јер омогућава борцу да се одмара и у рову, а штити га од влаге и хладноће.

(Military Review, September 1951)

Оружане снаге сателита СССР

Док се ваздухопловне и поморске снаге сателитских земаља сматрају безначајним, долге се придаје велики значај њиховим копненим снагама чије се бројно стање цени на око два милиона војника. Према писању америчког часописа „Military Review“ од септембра 1951, рачуна се да сателитске земље имају под оружјем, и то: Пољска — 450.000, Чехословачка — 250.000, Мађарска — 180.000, Румунија — 280.000, Бугарска — 180.000, Албанија — 60.000, што укупно чини 1.400.000 војника.

Поред тога, у јединицама унутрашње безбедности, које су такође потпуно војнички обучене и опремљене, има, и то: Пољска — 200.000, Чехословачка — 150.000, Мађарска — 120.000, Румунија — 150.000, Бугарска — 100.000, Албанија — 20.000, тј. свега: 740.000 војника.

(Military Review, September 1951)

Транспортна авијација у служби инжењерије

Пребацивање инжењерске опреме и комплетних делова мостова ваздушним путем на одређено место за подизање моста постало је честа пракса у операцијама Америчке армије у Кореји, што се види из следећих примера:

— После изненадног искривања трупа код Инчона, предвиђени понтонски мост за форсирање реке Хан код Сеула није могао да се искрца у пристаништу Инчон, јер је у то време владала осека. Међутим, потреба за мостом била је хитна. Зато је пребацивање мостовског материјала извршено из Јапана транспортним авионима и у одређеном часу мост је омогућио прелаз реке Хан. Одмах затим пребачено је из Јапана још 600 тона мостовског материјала на аеродром Кимпо код Сеула за израду других мостова.

— За време повлачења морнаричке дивизије, децембра 1950 године, после напада Кинеза код водојаке Чанзи у Северној Кореји, дивизија је располагала само једним slabим путем према Хамхунгу, где су бродови очекивали њено пристизање. Севернокорејске снаге биле су порушиле једини мост преко широке водојаке, те је повлачење снага било немогуће.

У оваквој ситуацији, једино могуће решење било је пребацивање мостовског материјала ваздушним путем и његово спуштање падобранима на место подизања моста, пошто у близини није било аеродрома. Транспортни авиони успели су да пребаце комплетан челични понтонски мост „Бејли“ и да спусте све његове делове без квара иако су поједини били тешки око 900 кг. Одмах после спуштања мостовског материјала, инжењерци морнаричке дивизије подигли су мост преко кога су прошли тенкови, камиони и трупе морнаричке дивизије чиме је избегнуто окружење од стране севернокорејских снага.

Поред тога, није редак случај да су транспортним авионима преношени генератори од 3 тоне, ваљци од 8,5 тона за израду путева и друга инжењерска опрема и тешке машине неопходне за извођење техничких радова. Ово пребацивање инжењерске опреме врше транспортни авиони „С-119“, на којима је усавршен контролни пилот за „спуштање“, што омогућава да се лако искрцавају ципови, камиони, хаубице 155 мм, булдожери и друге тешке машине и оруђа.

(The Military Engineer, May — June, 1951, U.S.A.)

Маневар у Западној Немачкој

Од 3—10 октобра извршиле су америчке јединице, које се налазе у Немачкој, највећи маневар у послератном времену. Маневар је имао за циљ, поред увежбавања трупа и командног састава, да покаже Европи да су америчке јединице спремне за све евентуалности, као и да испроба борбену готовост јединица које се већ дуго налазе у Немачкој и Трсту, а исто тако да испроба борбене групе, тенкове, артиљерију, ваздухопловство, понтонире и јединице речне флотиле.

У овом маневру учествовале су, углавном, америчке јединице са једним француским армиским корпусом и једним британским артиљерским пуком. Укупно бројно стање трупа износило је око 160.000 људи.

Маневар се одиграо у области Франкфурт—Манхајм—Касел, или тачније, у области Рајна—Мајна—Некар, а у присуству генерала Ајзенхауера и начелника генералштаба америчке војске, генерала Колинса.

Маневром је руководио командант америчких снага у Европи, генерал Томас Хенди. Командант 7 америчке армије, генерал Мантон Еди, командовао је снагама чији је задатак био да одбаце противника који је нападао са истока и југа.

Маневар се одвијао у три фазе: напад непријатеља који је надмоћнији и на земљи и у ваздуху; противнапад Савезника и уништење непријатељског ваздухопловства; и победничка противофанзива јединица одређених да бране Европу.

По претпоставци, непријатељ је долазио са истока и од Франкфурта. Он је још у самом почетку сукоба успео да продре у америчку зону на ширини фронта од 150 км и одбацио је окупационе трупе све до Рајне. Сви важнији градови, као Франкфурт и други, сматрани су као евакуисани.

Одбачене окупационе снаге, појачане француским јединицама, кренуле су тада у противнапад и одбациле нападача иза његових полазних положаја.

Маневар је завршен анализом рада пред великим бројем виших официра свих нација — чланица Атлантског пакта, рачунајући ту и Грчку и Турску.

Анализа маневра била је пропраћена објашњењима на повећаној и осветљеној карти. Присутни су показали живо интересовање за изведени маневар у коме се много водило рачуна о стеченим искуствима у Кореји. Француски генерал Жијен, командант атлантских снага Средњег европског сектора, подвукао је да није било тешкоћа у сарадњи између Француза и Американца, јер су они навикли једни на друге, борећи се раме уз раме у прошлом рату. „Неопходно је да научимо да се заједно боримо и да имамо исте методе борбе“, рекао је генерал Жијен у свом излагању. Према његовим речима, идеја маневра је добро замишљена, јер је маневар приближила стварности, предвиђајући повлачење, противнапад и враћање изгубљене територије. Таква би била и стварност, ако дође до сукоба у Европи. Даље је генерал Жијен рекао да не треба бити сувише оптимиста у погледу времена које би нападач оставио браниоцу за његово прикупљање. Нападач ће бити јачи и у људству и у материјалу, а о томе треба водити рачуна. Да би се прешло у офанзиву, треба нарочито мислити о проблему река који је врло важан у Средњој Европи.

(Gazette de Lausanne, 14 octobre 1951)

Ханс Шпајдел: О ИНВАЗИЈИ У ФРАНЦУСКОЈ 1944 ГОДИНЕ¹⁾

Немачки војни писац Ернст Јингер тврди да десант у Француској 1944 године са борбама које су му следовале до пробоја обалског фронта претставља једну од прекретница Другог светског рата и, „**можда, најзначајнију**“ (Подвукао М.З.). Јасно је да се и тај догађај, као и порази пред Москвом, Стаљинградом, па и Ел Аламејном, итд., могу сматрати неком прекретницом. Али је теже разумети зашто би се овај догађај, који се одиграо када је немачки пораз био очигледан, могао убрајати у најзначајније.

Не бисмо се ни освртали на ово мишљење да га не деле и многи немачки бивши руководиоци, па и добар део њиховог народа. Око инвазије исплеле су се код Немаца многобројне легенде, увукла се многа погрешна схватања, постоје и противуречни искази и оцене најпозванијих руководилаца. Све нас ово утолико више чуди што су догађаји о инвазији с противничке стране врло рано, свестрано и објективно описани и објављени.

Поставља се питање: шта је проузроковало овај став и овакве појаве око инвазије? До правилног одговора једино се може доћи ако се зна шта су Немци се очекивали од неуспеха инвазије, на основу чега су рачунали да ће до тога доћи и које су напоре улагали да би инвазију осујетили, као и како су се према њиховом гледању одвијали догађаји и, најзад, који су субјективни и објективни чиниоци довели до њиховог неуспеха. Не би било тешко одговорити на све то, када би постојала и са немачке стране нека службена или бар ауторитативна приватна обрада ове војне, као што је случај код Англо-Американаца. Али, тога нема, нити се то може ускоро очекивати. Постоје многобројни, по-

јединачни описи, општи прегледи, оцене и, већином, лична оправдања, што све, како изнесе немачки критичари, недовољно расветљава стварност, па шта више често уноси и пометње и омета правилно схватање. Тек 1949 године појавило се прво и друго, а 1950 године и треће издање књиге под насловом „Инвазија 1944“ од немачког генерал-лајтнанта, др. Ханса Шпајдела, бившег начелника штаба групе армије „Б“, којом су командовали редом Ромел, Клуге па Модел. Будући на овом положају генерал Шпајдел могао је да има потпун преглед над општом ситуацијом на Западном фронту и био је упознат са свима догађајима пре и у току инвазије. Свестрана општа и војно-научна култура, високо цењења у миру и опробана у рату на тешким положајима и у критичним ситуацијама, задржавање на положају начелника штаба групе армије „Б“ и после смењивања њена два команданта, доказује да је генерал Шпајдел био дорастао у овој тешкој дужности, са које је смењен тек под трећим командантом, када су га открили као учесника у завери против Хитлера. Шпајдел је, природно, зато и сматран као један од најпозванијих да с немачке стране учествује у историском утврђивању објективне стварности о инвазији. Зато је његова књига наишла на велико интересовање и, углавном, ретко повољну критику код Немаца. Сам писац је књигу обележио „прилогом за упознавање судбине Ромела и Рајха“ и вели да је изнео само оно, што је доживео и од тог запамтио, са врло оскудним ослоном на документарне изворе. Истиче да је тежио да прикаже ток догађаја, опише „реалне контуре“ руководиоца, изложи стварне чињенице и мишљења само уколико могу, пре но што се користе, да се већ данас провере. Књига, по нашем мишљењу, ни по чему не може да буде нека историја инвазије, иако је таквом сматрају неки немачки писци, већ само грађа за њу. Шпајделу се, пре може признати

¹⁾ »Invasion 1944, eine Beitrag zu Rommels und des Reiches Schicksals« von Hans Speidel, Rainer Wunderlich Verlag, Hermann Leins, Tübingen und Stuttgart, 1950.

да је у овој својој књизи дао досада најисцрпнији и најповезанији приказ политичких и војних догађаја који су се одиграли код Немаца за време инвазије. Он је открио у чему се састоји проблематика која се створила око ових збивања и на тај начин олакшао нам да дођемо до претставе и сопственог суда о самој инвазији. Том приликом Шпајдел је изнео многе непознате или слабо познате чињенице и схватања од великог значаја за тачну оцену и правилне закључке о тактичко-оперативним радњама при инвазији, нарочито у погледу одбране. То је за нас, свакако, корисније него његове чисто историске констатације, које се односе на субјективне чињенице и специјалне немачке прилике, јер је за нас важније да знамо која су схватања и извршења довела до немачког неуспеха него ко је за то крив. У историским излагањима Шпајдела уочићемо разноликост, па и супротне приказе реалних чињеница од стране истакнутих ауторитета, са којима су они морали бити тачно упознати. Намеће се, дакле, опрезност те се свима овим раним, послератним публикацијама, без обзира од кога потичу, мора прилазити са крајњом критичношћу и обазривошћу не само у погледу њихових оцена, него и самих приказа догађаја. То је нарочито данас неопходно, када са свију страна избија наклоност да се историска збивања што више искористе за акутне политичке намере.²⁾

²⁾ Занимљив је овај пример. Добро је познато и документовано да је Хитлер од 15 маја до 22 јуна одложио напад на СССР због Југославије. Најкомпетентнији немачки руководиоци, као и Черчил, истакли су огромну корист коју су наши народи својим ратом придонели општим савезничким интересима. Али, познати енглески писац Лидел Харт изнео је у својој књизи »Defence of the West«, 1950 године, мишљење да би до овог одлагања дошло и због стања руских путева у то време. Генерал Гудеријан, који је баш највише имао да се носи са овим путевима, а чије се стање, услед задоцнелог отапања снега, није битно изменило ни у јуну, већ остало исто какво је било у мају, констатује ово временско померање као негативан утицај и нигде не напомиње да би се од првобитног плана отпустило због стања путева. У недокументовану поставку Лидел Харта одмах је искористио чак и злокобни Д. Цветковић као једно оправдање за приступање тројном пакту (»International Affairs« — окт. 1951, стр. 467).

Књига Шпајдела је ретко концизно писана, зато је и поред свега 200 страница веома садржајна. Главне су јој теме инвазија, зачетак и развој завере на Западном фронту и живот и рад Ромела. Но, Шпајдел често прелази и по тематички и времену овај оквир, уколико му је потребно да боље расветли главне теме. Добија се утисак да је тежио да буде историски тачан и објективан. Али, према свему овом што је у књизи изложено као приговор Ромелу, Шпајдел је заузео очигледно улогу браниоца и нигде се није уздигао ни до благонаклоног, а камо ли непристрасног критичара. Није ни чудо, јер му је био најближи сарадник, а његов занос према „најпопуларнијем немачком генералу“ и пијетет према његовој трагичној смрти делила је и већина других, па и иностраних писаца, а и цео немачки народ. И у тој чињеници лежи, по нашем мишљењу, један део проблематике, која се створила код Немаца око инвазије. Књигу, ипак, треба да проучи свако ко жели свестрано да упозна ову највећу обалску операцију, а нарочито ако сарађује на извођењу тактичко-оперативних закључака из ње. Не располажемо простором за њен подробији приказ и анализу и изложићемо само најважнија историска и војно-научна питања, и то првенствено она којима се допуњује, објашњава или исправља оно, што смо о инвазији, на основу других публикација, могли да сазнамо.

На формирање унутрашње политичке ситуације у Немачкој у времену инвазије Шпајдел истиче да су биле од највећег утицаја одлуке савезника у Казабланци, Каиру и Техерану. Одлука донета у Казабланци, по којој ће се од Немачке тражити безусловна капитулација, ојачала је решеност народа да продужи рат, отежала рад оних који су радили против Хитлера и рата, и тако допринела његовом продужењу. Одлука Черчила, Рузвелта и Чан Кај Шека донета у Каиру, по којој би се савезничка офанзива на Немачку извела преко Балкана, а тиме једновремено и Црвена армија изоловала од Средње Европе, сматрана је предзнаком размимоилажења и почетком распада непријатељског савеза. Хитлер је чак веровао да ће се Енглеска услед „моралне исцрпљености“ скрхати, те да ће бити довољан само један његов удар „чудотворним оружјем“, па да се и коначно сломи англосаксонски отпор. А одлука донета у Техерану само месец дана доцније, по којој се усвојио Стајнов предлог и одустало од велике операције преко Бал-

кана и решила офанзива кроз Француску — у срце Немачке, убила је код свих реалних Немаца сваку наду не само у победу, него и на ма какав реми-завршетак рата под Хитлером. Противници и завереници су добили нови потстрек за свој рад. Хитлер и његови људи, напротив, нису довољно озбиљно схватили овај политички преокрет, што се одrazilо свакако и на њихове војне противмере према инвазији. Још 1 априла 1944 године, у немачкој Врховној команди сумњало се, према Шпајделу, да ће уопште и доћи до ње. Ромел је, напротив, очекивао инвазију увек и сматрао је одлучујућом за исход рата.

О општем стању немачке војске, па и снага на Западном фронту, доста смо тачно упознати из досадањих публикација, нарочито из књиге генерала Ајзенхауера „Од инвазије до победе“. Али, иоле тачна слика и довољно солидан ослонац за оцену тактичког и оперативног рада на немачкој страни, добиће се засада само тако ако се то допуни извесним индикацијама Шпајдела. Тек тада се може видети организација немачког командовања на Западном фронту, која заиста није одговарала ни признатим начелима ратоводства, ни специјалним условима ситуације, па ни здравом разуму“. Зато је већ у њој лежао важан услов за немачки неуспех. Хитлер је унео поспаност, антагонизам, неспоразум и хаос у командне односе и то баш тамо где су сарадња и јединственост управљања били неопходни за успех тако сложене одбране. Команданту Западног фронта, маршалу Рундштету, биле су потчињене само сувоzemне снаге, и то: група армија „Б“ на делу од Холандије до ушћа Лоаре, под командом Ромела; група армија „Г“ од Лоаре до шпанске границе и француска обала на Средоземљу, под командом Бласковица; трупе војних заповедника Француске, Белгије и Холандије биле су му потчињене само у војном погледу, док су у политичком стајале под СС органима, а у економском под Врховним командом. Команда морнаричке групе „Запад“ и Трећа ваздушна армија, чије су јединице биле одређене за одбрану од инвазије, биле су потчињене непосредно Централној поморској управи, односно Герингу. Рундштет и Ромел били су „само делимично обавештавани о намерама за њихову употребу, па и то већином доцкан“, каже Шпајдел. Најапсурднији однос владао је у погледу утврђивања, које је било потпуно препуштено организацији „Тот“, која је добијала наре-

ђења од Хитлера, министра за муницију и наоружање и Врховне команде, али их није могла добити ни од Рундштета, ни од Ромела, на чијем су се фронту изводили радови. Како су код војске, морнарице и организације „Тот“ владала супротна гледишта о обалској одбрани, а ми бисмо рекли и међу врховима војске, а сама изградња била препуштена инжењерима без тактичке и стратешке спреме, то су се и у планирању и у изградњи Атлантског бедема указале невероватне појаве. При томе, радови су се морали изводити према фантастичним захтевима Хитлера, „највећег фортификатора свих времена“, како је сам себе волео да назива. Атлантски бедем био је, према оном што је о њему Гебелсова пропаганда још од 1942 године трубила, само блеф. Претстављао је линиско утврђивање саме обале у виду отпорних тачака разне јачине. Најјаче су били изграђени они отсеси на којима се претпостављао десант (Каналска обала, ушће Сене, северни рт Котантена, британска острва, Бвест, Лоријан), док је, например, обала Калвадоса до доласка Ромела, била скоро неутврђена, јер је морнарица овде сматрала десант немогућим услед коралних спрудова испред обале. Ромел је, међутим, по пријему команде, у многоме употпунио систем утврђења, користећи и посадне трупе за убрзање радова. На важнијим местима Ромел је изградио утврђени положаји дубине 3 — 5 км и појачао препреке на обали. Више пута тражио је од Хитлера да му се препусту утврђивање на свом сектору, али је био одбијен. Добио је неки специјални „задатак од фирера“ да проучава стање одбране и мера за обједињавање радова, али је о томе имао само непосредно да подноси предлоге Хитлеру и Врховној команди. Сам није могао ништа наређивати, ни он ни Рундштет. Па и у погледу тенковских јединица, командовање је било довољно јасно. Око 10 тенковских дивизија било је предвиђено за Западни фронт, од којих је 4 дивизије одређено за Ромела, 3 за групу армија „Г“, а 3 су сачињавале резерву Врховне команде (око ове поделе и намене, као што ће се доцније видети, водила се велика борба). Постојао је „генерал тенковских трупа, Запад“ у Паризу (генерал Гајер фон Швевенбург, данас у Ирској војсци), који је руководио целокупном наставом и био предвиђен за команданта обједињених тенковских јединица на Западном фронту. Да би слика била потпунија, наводимо да је постојала и Пе-

тенова Француска, потчињена директно Рибентропу и да су СС органи водили непосредно политички надзор и над трупима Западног фронта. Има још једна чињеница, коју Шпајдел не истиче, а која сваком читаоцу указује на ненормалне командне одnose. Наиме, тада се и сам Ромел могао непосредно да обраћа Врховној команди и лично Хитлеру, иако је његов непосредни претпостављени био Рундштет.

За цео Атлантски бедем који је износио преко 4.000 км било је предвиђено око 60 „посадних“ пешадских дивизија (без коња), попуњених старим годиштима, недовољно обученим, и претежно застарелим старешинским кадром. Ромел је више пута упозоравао Врховну команду и Хитлера на опасност ако се са оваквим трупима прими борба са непријатељем првокласног квалитета, како га је Ромел ценио на основу свог искуства. На све то Хитлер је стално указивао на задатак Западног фронта, према коме се од његовог војника тражило само да зна „у својој тврђави да погине“, а за то му није потребна никаква покретљивост. Од ових дивизија Ромелу је, за сектор од око 2.000 км, било потчињено: у Петнаестој армији (северно од Сене) 17, у Седмој армији (јужно од Сене) 13 и код заповедника Холандије 3 пешадске дивизије. За потоње разматрање важно је да се зна, да је у Петнаестој армији било 8 у првој, а 9 у другој линији, а у Седмој армији 8 у првој и 5 у другој линији. Ни стање тенковских јединица није било много боље. Њихову вредност Шпајдел своди на свега 30% вредности тенковских дивизија из 1940/41 године. (Подвукао М. З.)

Стање поморских снага на Западном фронту било је још горе. Оне су се састојале из неколико рорача, 10—15 торпедних и неколико флотила брзих чамаца, неколико чистача мина и патролних чамаца. Око 40 подморница требало је, у случају инвазије, да исплови са обале Атлантског бедема, док их је, међутим, испловило свега 6. Већ 29 јуна поморске снаге на Атлантику спале су на 1 торпедни и 12 брзих чамаца и 8 подморница. Најбедније је стање ипак било код ваздухопловства. Од неких 500 апарата на целом Западном фронту могло је у времену инвазије да стартује свега 90 бомбардера и 70 ловаца. Ромел је, вели Шпајдел, пре инвазије неуморно, и писмено и усмено, упозоравао Хитлера на значај борбе у све три димензије, указујући на своје искуство у Африци. Једном приликом Ромел му је чак рекао: „Требало би бар у петој ратној го-

дини да је врховном руководству јасно да је ваздухопловство у садејству са војском постало одлучујући фактор, не само у бици, већ и за рат“. Но, сва та упозорења остала су без последица. Хитлер га је тешко новим оружјем, од кога Ромел није очекивао много.

Иако је Ромелу било изричито забрањено да одржава ма какву спољну обавештајну службу и наређено да се ослања само на достављена обавештења претпостављених команди, он је, ипак, потајно настојао да дође до што исцрпнијих података о непријатељу и општој сопственој ситуацији. На основу искуства у Африци и праћења догађаја у Италији, Ромел је имао високо мишљење о англосаксонским руководницима, војницима и њиховој техници. Његове претпоставке о инвазији биле су, углавном, правилне, сем две крупне грешке на које указује и Шпајдел, а то су: није рачунао на употребу вештачких лука и преценио је снаге које је непријатељ био прикупио у Енглеској за почетак инвазије (ценио је на 75 дивизија). Те грешке, колико нам је познато, учиниле су и претпостављене му команде. Прва грешка га је ометала у правилном закључку о месту десанта, друга га је могла подржавати у мишљењу, да ће после првог, уследити и други десант. Почетак десанта Врховна команда предвиђала је са сигурношћу за 18 мај, па када се то није обистинило, морнаричка група „Запад“ предвиђала га је тек у августу. Ромел је, после 18 маја, очекивао десант сваког дана. У априлу 1944 године Ромел је претпостављао као највероватније области за десант: између Соме и Сене са наслоном на луке Абевил и Хавр, обалу Калвадос и полуострво Котантен са Шербуром, претпостављајући да је од животног интереса за нападача да што пре дође до одговарајуће природне луке. Од почетка маја, Ромел је мало рачунао са десантом на Каналском фронту, где га је очекивао Хитлер; изгледао му је невероватан и у Бретањи, а сумњао је да ће уследити у Белгији и на ушћу Шелде, на што је Врховна команда указивала. Инвазију с обе стране Жиронде потпуно је одбацивао, ону у Средоземљу сматрао могућом, али секундарном. Веровао је да ће се десант извршити једновремено или у временским размацима у више таквих области, које се могу лако оперативно повезати. Рачунао је, природно, и са демонстративним подухватима. „Обалски отсек између Соме и Залива Сен-Мало сматрао је нарочито угроженим“, тврди Шпајдел. (Подвукао М.

3.) Гудеријан износи, напротив, у својим мемоарима:*) „Уз то је дошло да је Ромел, бар у времену доје посете, имао неко предубеђење да ће Енглези и Американци извршити десант вероватно северно од Соме, одбациујући сваку другу могућност. . . . Та посета била је у априлу 1944 године, тачан дан није наведен, а изложена мишљења Ромела односила би се на почетак маја 1944 године. Није, наравно, могуће да је у то време и Ромел могао изменити своје мишљење. Али, ако знамо да су за десант северно од Соме били и Врховна команда, и Рундштет, и ако размотримо распоред Седме и Петнаесте армије и имамо у виду да су од 4 тенковске дивизије, које су биле потчињене Ромелу, 2 биле северно, а 2 јужно од Сене још 6 јуна 1944 године, онда је тешко порећи да и Ромел није у велико нагињао мишљењу о могућности десанта северно од Соме. Шпајдел је 15 априла 1944 године први пут дошао у службени контакт са Ромелом. Поставља се питање да ли није и под утицајем овог признатог оперативца и генералштапца дошло код Ромела до овог скретања? Било да до инвазије дође северно или јужно од Сене, њен први оперативни циљ морао је, према Ромелу, бити да се што пре и из оперативних, политичких и психолошких разлога заузме област Париза за даље наступање према Немачкој. Овде се под „северно од Сене“ могло мислити само на отсек до Соме, јер при десанту на Каналској обали, у Белгији или на ушћу Шелде, такав оперативни циљ се свакако не би императивно наметао, пошто би и ове области могле послужити као оперативне базе за наступање баш у најосетљивије области Немачке.

Свакако да су најзначајнији подаци о тактичким и оперативним гледиштима Ромела и његових претпостављених по питању инвазије која је тада претстојала. Али баш о томе постоје непотпуне и противуречне изјаве важних учесника, па ни Шпајдел није успео да нам их тачно и убедљиво осветли. Овде се морамо и према њему веома критички односити, пошто је више тежио да одбрани Ромела од могућих приговора него да нам каже праву стварност. Зато морамо поћи од задатка, који је Хитлер поставио за Западни фронт. Према Шпајделу, задатак је гласио да се отсудна битка има да прими на Атлантском

бедему и одбрана води дуж обале као главне одбранбене линије, која се мора одржати по сваку цену. Непријатељски покушаји инвазије имају да се осујете пре и за време искрцавања, а снаге, које би успеле да се искрцају на појединим местима, имају да се униште аутоматским противударима. Свака оперативна слобода била је забрањена за Западни фронт, свака стопа земљишта имала је отсудно да се брани. Било је забрањено да се врше какве оперативне студије, које би се односиле на дејства у унутрашњости Француске под претпоставком да би непријатељу десант успео. 1 априла 1944 године, приликом одласка на дужност начелника штаба групе армија „Б“, Шпајдел је тражио од Хитлера и Врховне команде оперативно упутство за руковођење операцијама. Ови су га одбили, истичући да се и за Рундштета и Ромела ради само о крутој одбрани обале и да оперативна слобода не долази уопште у обзир. Износећи ово, Шпајдел сасвим узгред напомиње да му је још речено: „Ако запрети опасност од инвазије, предвиђено је благовремено привођење даљих првокласних тенковских снага, нових ловачких авиона, поморских јединица, нарочито подморница и осталог специјалног оружја за одмазду“. (Подвучао М. З.) Писац не налази за потребно да нам ма на који начин документује овако важну изјаву или бар објасни од кога је потекла и уколико би јој се могло веровати с обзиром на опште стање ових јединица и средстава.

Ромелу је, вели Шпајдел, било на основу искуства у Италији јасно да ће противник пребродити класичну кризу од 3 дана после десанта, ако се из основа не побољша однос немачких снага према нападачу, пре свега у ваздуху и на мору. Иако је био одлучио да се стриктно придржава Хитлеровог наређења о крутој одбрани обале, Ромел је ипак разматрао како би, у случају да у томе не успе, најбоље могао да неутралише даље непријатељске оперативне тежње. „Претпостављајући при томе довољне тенковске резерве око Париза, како је то Хитлер обећао“, Ромел је проучавао следеће претпоставке: а) ако успе десант између Сене и Лоаре, изискивао би повијање и држање фронта на Сени и напад јужно од Сене са истока и југа; б) десант између Соме и Сене условљавао би да се нападач заустави на линији Амијен — Вернон и на Цази, а да се потом предузме противнапад између река; в) ако би десант успео северно од Соме, наметао би кон-

*) »Erinnerungen eines Soldaten« von Heinz Guderian; Bei Kurt Vowinkel, Heidelberg, 1951.

траофанзиву с југа на север; г) ако би десант успео јужно од Лоаре и на Средоземљу, требало би напустити Јужну Француску, организovati одбрану на Лоари и извести удар са простора Јура — колено Лоаре; и најзад, д) једновремени десанти јужно од Сене и на Средоземљу условљавајући би немачку одбрану на линији Сена — Јона — Бургундски Канал и контраофанзиву са простора Трoa — Дижон — Лангр — Сен-Дизије. Пошто је инвазија била успела, Ромел је на конференцији 17 и 29 јуна изнео Хитлеру ове своје оперативне замисли, али је био оштро одбијен и већ 2 јула доша је Фирерова строга заповест: „Сваки непријатељски покушај пробоја мора се спречити жилавим држањем земљишта; свако скраћивање фронта, као и свака слободна операција, забрањује се“. Шпајдел мисли да би успех инвазије био много отежан да се Хитлер одлучно за оперативно решење, какво му је Ромел предлагао. Пред сам пробој код Авранша, Ромел се коначно одлучио да и против воље Хитлера пређе из саме битке на маневарски начин извођења свога задатка, али, пошто је био 17 јула рањен, до тога није ни дошло. Но, сва ова „оперативна разматрања“ нису, по нашем мишљењу, могла имати икаквог практичног значаја, ако се тачно није знало да ли ће се моћи рачунати на „довољне тенковске резерве око Париза“. А како је ствар са њима стајала, видимо из одељка, који носи наслов „Питање оперативних резерва“. Према Шпајделу, оне су износиле у почетку свега 6 тенковских дивизија са једном командом корпуса и њих је Рундштет мислио да употреби „оперативно у духу старе школе“, без обзира на најновија искуства са Источног фронта и из Средоземља. Рундштет је предлагао концентрацију ових малих резерви у простору јужно и источно од Париза, одакле би при успелом десанту, а према датим приликама, предузеле офанзивну операцију. Шпајдел мисли да би овакав план био целесходан само под условом, када би немачке морнарнице и ваздухопловне снаге биле „бар донекле дорасле непријатељским“. Шпајдел тврди да је било немогуће да се обезбеди потребно време за припреме и извршење овако намераване операције, и рачуна да би се у развученим и веома слабо поселнутим обалским фронтима до тог времена створиле тако велике бреше да би снаге офанзивне операције остале без крилих наслона, што би непријатељу пружио могућности за концентричне нападе. Из тих разлога Ромел је

тражио да се више тенковских дивизија постави одмах ближе местима очекиваног десанта с тим да дивизије буду увежбане за брзе интервенције и рокадне покрете. Без тога Ромел је сматрао да је немогуће спречити веће локалне продоре на обалском фронту. Он је тражио најмање 5 тенковских дивизија за такве задатке, док је, изгледа, постојао неки други противни предлог, не вели се чији, да би за ту улогу „ватрогасаца“ биле довољне једна или две дивизије. (О броју, распореду и потчињености тенковских дивизија Шпајдел је недовољно јасан и неодређен, те се о томе тек из цитираних књиге Гудеријана могу добити тачнији подаци). На некој конференцији, опет се не вели када и где, Ромел је изјавио: „Ко не буде у првој фази десанта непосредно уз непријатеља, тај више неће доћи при датој огромној надмоћности непријатеља у ваздуху ни до каквог резултата. Ако нам при нашем задатку не успе да савезнике задржимо на мору или за првих 48 сати не одбацимо с копна, инвазија је успела, и рат је при немању оперативних резерви и тоталном искључењу наше ратне морнарице и ваздухопловства, изгубљен“. Шпајдел ватрено брани овај начин употребе тенковских дивизија искуствима од Салерни и Нетуна, тежио је да се тзв. резерва Врховне команде благовремено, плански и скупо uvede у битку, и убеђује нас да је баш Ромелу теško пало да се одлучи за овакву чисто тактичку употребу тенковских јединица, јер је баш он у Африци дао очигледне примере оперативног вођства модерних тенковских састава. Сасвим узгредно, Шпајдел износи: „Такође, и из политичких разлога изгледало је маршалу Ромелу целесходно да има при руци поуздане тенковске јединице због могућих идућих догађаја“. (Подвукао М. З). Као неки рефрен Шпајдел и овде додаје да је Ромел у више махова тражио да се, поред додељених снага, држе у приправности издвојене оперативне резерве — око 6—8 тенковских и 5—7 моторизованих дивизија, обједињених под командом генерала тенковских трупа „Запад“ у простору Париза и источно, како је то Хитлер обећавао Шпајделу 1 априла 1944 године. Ове су снаге биле стварно оперативна резерва, која би се после успешне инвазије употребила за слободне операције и која би Немцима осигурала иницијативу. Сем тога, вели Шпајдел, Ромел је предложио рекогносцирање и изградњу одбранбених линија у унутрашњости Француске, при чему је првенствено мислио на ону на Сени

и Јони. Опет нам писац не каже кад је то било. Према његовом мишљењу, Рундштет је одмах после свестране измене мисли у својој схватању и предлогу Ромела. Ни генерал Гудеријан, ни Гајер, нису ставили никакве примедбе противу намере да се овако употребе тенковске дивизије, кад им је у мају 1944 године Ромел изложио задатак за Западни фронт. Гудеријан је био обећао да ће се код Хитлера заложити да се одмах приведе на Западни фронт јака тенковска оперативна група. Шпајдел закључује овај најважнији одељак са тврђењем да је Хитлер главни кривац, јер је обећавао снаге које није могао имати, ако није хтео радикално да скрати Источни фронт, а нашо се није никако могао да одлучи. Даље, Шпајдел налази да је развој догађаја дао за право Ромелу, јер је при непријатељској ваздухопловној надмоћности и еластичној употреби ваздухопловних снага било искључено благовремено привођење тенковских дивизија из унутрашњости Француске и њихово скупоно увођење у борбу. Искуство је показало да су овакве снаге пре доласка на фронт у Нормандији биле разбијене. Напротив, вели, да је било више тенковских јединица ближе фронту, како је Ромел предлагао, њихово залагање у прва три критична дана створило би битно измењене услове за одбрану. Поред овога, подаци Шпајдела не слажу се и по другим важним питањима које је изнео Гудеријан у својој књизи „Успомене једног војника“ на стр. 297 — 303.* Напомињемо одмах да Гудеријан има најбоље мишљење о Ромелу и убрта га у војсковође „високих способности“. У истој мери, као и Шпајдел, признаје му велике личне заслуге за унапређење утврђења Атлантског бедема, увиђа инфериорност снага Западног фронта, нарочито у ваздуху и морнарици и осуђује Врховну команду што није потчињила такв оперативне резерве и „групу армија „Б“ потпуно Рундштету“ (Подвукао М. З.) У фебруару 1944 године, дошао је у својству генералног инспектора тенковских трупа у Француску код Рундштета. Разматрајући ситуацију Рундштет, Гудеријан и Гајер слагали су се у томе да треба прикупити довољну резерву тенковских и моторизованих дивизија тако далеко од Атлантског бедема, да може одмах, чим се установи фронт инвазије, ноћним покретима да се помери у просторије подесне за предузимање противудара. Вративши се у Врховну команду, Гудеријан се информисао о задатку Западног фронта и стању резерви

и нашао је да су тенковске дивизије растурене и већином сувише приковане уз обалу, што би могло спречити да се користе у оперативном смислу при извршењу противудара на разним местима. Зато је предложио Хитлеру друкчији распоред, на што му је овај одговорио: „Изабрани распоред заснива се на предлозима маршала Ромела. Не могу преко његове главе, који тамо командује, наређивати нешто сасвим друго, а да га претходно не саслушам. Идите још једанпут у Француску и говорите још једанпут о томе са Ромелом“. У априлу Гудеријан је отишао код Рундштета, поново размотрио распоред резерви и са Гајером се кренуо до Ромела, кога је тада први пут видео. Убрзо је приметио да је овај претерано импресиониран огромном надмоћношћу западних непријатеља, нарочито у ваздуху, а и својим доживљајима у Средоземљу. Искључивао је могућност покрета великих тела ноћу, и веома отсечно и темпераментно одбио је предлог Гудеријана за мобилнију употребу и удаљеније постављање тенковских дивизија од обале. Пошто није успео код Ромела, поново се залагао код Хитлера и Рундштета за свој став, али све је било узалуд. Гудеријан износи том приликом још и ово: „Мени је било тада јасно да се Западном фронту неће моћи доделити никакве друге тенковске или моторизоване дивизије, сем оних које је већ имао. Само су могле при отпочињању инвазије бити враћене две СС дивизије, 9 и 10, које су биле у пролеће „позајмљене“ Источном фронту. Према томе, ја нисам ни Ромелу могао ништа више обећавати... У свим тим питањима подударала су се гледишта Ромела са Хитлеровим, иако из разних мотива. Хитлер је остао војник рововског рата 1914—18 и није никада схватио маневарску војну. Ромел није држао да се она може применити услед непријатељске надмоћности у ваздуху“ (Подвукао М. З.). Зато га није чудило да је Хитлер одбацио и његово и Рундштетово мишљење за оперативну употребу моторизованих јединица и закључио да би „одбрана од инвазије била битно олакшана да су Хитлер и Врховна команда усвојили предлог генерала Гајера и генералног инспектора тенковских трупа“ (Подвукао М. З.).

Овакве неподударности у приказивању чињеница могле би се утврдити и између Шпајдела и других немачких писаца, на пример, Гајера, Рундштета, Блуменритца, па и у изјавама нирнбершких осуђеника. Али то рашчишћавање можемо мирне ду-

ше препустити немачким историчарима. За нас су најважнији крајњи закључци Гудеријана и Шпајдела, односно Ромела о употреби резерви у једном рату, у коме једна страна располаже апсолутном надмоћношћу у ваздуху. Одговор, који би се по овом питању установио, свакако би олакшао и онај још значајнији, на какав начин ратоводства, уопште, треба бранилац да се ослања, ако се нађе у истом односу снага. Скроз супротна гледишта ова два најпознатија команданта немачких тенковских јединица указује на сву тешкоћу правилног решења овог проблема. При оцени и коришћењу њихових супротних закључака не би се смели заборављати услови под којима су стицали своја политичка искуства. Гудеријан и Ромел изводили су ретко смеле и успешне офанзивне операције са тенковским јединицама под заштитом свог надмоћнијег ваздухопловства, али само Ромел и под мање ефикасном заштитом и, најзад, требало је да их изводи и без икакве заштите, а под огромним притиском непријатељских ваздухопловних снага, веома еластично и уместно употребљеним. Због ове историјске недовољне расветљености, аналитичар ових супротних закључака, мораће, према нашем мишљењу, разматрати у разним претпоставкама и варијантама, например, случај да се одбрана имала водити тачно по задатку Хитлера, тј. само круто око обале и да се могло при томе рачунати само са 4—5 тенковских дивизија; затим, случај под истом претпоставком, али да се могло рачунати и са свих 10 тенковских дивизија; па, најзад, и случај да је за таква задатак било приведено још 6—8 тенковских и 7—8 моторизованих дивизија, како их је Хитлер обећавао. Тек после тога требало би размотрити операције под претпоставком да се својевољно или насилно отступило од круте обалске одбране и прешло на оперативно решење задатка, а са варијантама расположивих снага, како је напред речено, у што ми не можемо овде улазити, јер бисмо тиме прешли оквир овога рада.

У опису самог извршења инвазије, Шпајдел је залазио и у тактичке детаље које не бисмо могли пратити без подробијег познавања нападачевог рада и наслона на скице, што ће нам бити, углавном, ускоро омогућено поменутом књигом генерала Ајзенхауера. Зато ћемо изнети само крупније податке, који су од значаја, а мање познати. Уочи десанта, 5 јуна у 22.00 часа, у Петнаестој армији ухваћена

је непријатељска депеша о почетку десанта, те су трупе прешле у стање приправности. Дакле, до апсолутног изненађења Немаца није дошло, како се обично мисли, бар по тврђењу Шпајдела. Већ 7 јуна Ромел је предложио померање пешадских дивизија Петнаесте армије, првенствено из резерве, ноћним маршевима у простор јужно од Сене, јер му је претходно било забрањено да сме и једну своју дивизију, без овог одобрења, да помера. Овај предлог био је одбијен, а тек половином јула, када је већ било доцкан, одобрен је. Према Шпајделу, Ромел је већ првих дана сматрао други десант невероватним и тражио је да се смање посаде на Каналској обали; да се већи део дивизија повуче из Бретање, да се евакуишу британска острва код Шербурга и приведу из Јужне Француске 4 тенковске дивизије на инвазиони фронт. Сви су ови предлози одбијени или сувише доцкан одобрани, јер је Врховна команда, око 6 недеља после инвазије, ишчекивала други десант, првенствено на Каналском фронту. Услед све теже ситуације и сталних неспоразума са Врховном командом, Рундштет и Ромел су упорно тражили да Хитлер лично дође на фронт. И он је дошао са Јодлом 17 јуна у Марзивал, неких 120 км северо-источно од Париза. Рундштет је препустио Ромелу да изнесе ситуацију и овај је изложио ток дотадашњих борби и бранио трупе од неправедне оптужбе да се нису храбро бориле и претсказивао је даље непријатељске намере: пробој са просторије Кан — Бајо и са полуострва Котантена у правцу Париза са помоћном операцијом преко Авранша у циљу изоловања Бретање. Тражио је да се одустане од захтева да се бране изолована места као неке тврђаве, на што је било утрошено око 200.000 војника; захтевао је употребу V-оружја према местима искрцавања и, на крају, изрично тражио да се тежи да се што пре дође до мира. Хитлер је одбио скоро све предлоге. Предлог да се напусти Шербург одбио је с мотивацијом да је „његово држање пресудно за исход рата“, а због захтева да се тражи мир, укорио је строго Ромела „да се не брине за ток рата него за свој фронт инвазије“. Јодл је тешио утучене маршале обећањима о новим јединицама војске, морнарице и ваздухопловства, на значујући шта више и тачно време када ће приспети. На крају, Хитлер је говорио још о масовној производњи авиона на млазни погон, о све већој употреби V-оружја, које ће ускоро довести до слома Ен-

глеске; о стабилној ситуацији на Источном фронту и на Југоисточном ратишту. Од свега тога ни Рундштет ни Ромел нису много очекивали и у томе се нису ни преварили. Пошто се стање и на Западном и на Источном фронту јако погоршавало, Хитлер је 29 јуна оба маршала позвао на конференцију у Берхтесгаден. Маршали су захтевали да се на основу опште ситуације тражи мир. Хитлер је опет почео да фантазира о „чудотворном оружју“ које ће створити „чудотворну прекретницу рата“ и довести до „тоталне победе“. Два дана после овог састанка, Рундштет је смењен са положаја и њега је наследио маршал Клуге, који је претходно дуже времена напајан оптимизмом у Врховној команди. По доласку, строго је критиковао досадашњи рад и претио командантима, па и Ромелу, што је довело до оштрог сукоба између њих. Али, после првог обиласка фронта, Клуге се потпуно изменио и у свему сложио са Ромелом. 15 јула сагласио се са најцрњим извештајем о ситуацији и скоро ултимативним захтевом Ромела да се приступи закључењу мира. 17 јула Ромел је тешко рањен из ваздуха, напустио је команду, коју је поред досадашње дужности предузео Клуге. Шпајдел излаже даљи развој догађаја, после смене Ромела, али у главним цртама и показује да ни Клуге није могао ништа изменити. Када је 15 августа било више него очигледно да ће Пета тенковска и Седма армија бити потпуно уништене у обручу, који се око њих стварао у Фалезу, Клуге је наредио противно изричној заповести Хитлера, да се трупе пробију из обруча, у чему су делом и успеле. Већ сутрадан дошао је фелдмаршал Модел да га смени. Но ни овај није могао ништа да измени у орканском развоју догађаја, јер је очигледно све водило скором слому. Али, као у септембру 1944 године, догодила се, приближно у исто доба, и 1944 године нека варијација „чуда на Марни“ за Немце: „Орканско гоњење Савезника одједанпут је попустило“, вели Шпајдел. У поменутој књизи генерала Ајзенхауера изнети су тачно и подробно разлози који су довели савезничке снаге до

застоја. Али, изгледа корисно да се чује и суд овог истакнутог немачког генералштапца, који, према садашњем развоју политичке ситуације, има изгледа да му буде веома присним сарадником, пошто Шпајдел заузима у данашњој Немачкој влади место најистакнутијег војног саветника. Шпајдел дословно пише: „При ванредним, неометаним могућностима догура нису могли бити зато одлучујући разлози снабдевања, а такође ни „опадајућа јачина напада“, пошто су увек били привођени борбени састави пуног квалитета. Зато се мора сматрати да је методичност врховног савезничког војства била главни разлог. Можда је на непријатеља утицао имагинарни звук имена „Западни бедем“. Он се прикупљао и припремао за савлађивање тог називи тврђавског фронта. Да су британско-америчке снаге остале и даље уз непријатеља и извеле гоњење „до последњег даха коња и војника“, рат би био пола године пре завршен. Никакве иоле значајне немачке снаге нису се више налазиле ни на земљи, а још мање у ваздуху. Сем тога, битке у Источној Пруској и у Мађарској биле су на кулминационој тачки и нису дозвољавале да се ма какве снаге одузму“.

7 септембра Шпајдел је, као припадник антихитлеровског покрета, ухапшен, али, како видимо, срећније је прошао него његов обожавани командант Ромел, кога су, код своје куће, по налогу Хитлера, 14 октобра 1944 године, убили, или натерали да се убије, генерал Бургдорф и Мајсл.

Шпајдел је доста опширно писао о личности Ромела и о завери. Налазимо да су наши читаоци о томе довољно обавештени. О Ромелу су већ исписане и књиге, једна таква је и од енглеског пуковника, а знамо и за ласкаву оцену коју му је дао Черчил 1942 године: „Према нама је стајао један велики генерал“ и да је у исто време у новинарској анкети код западних противника оквалификован као најзначајнији и најспособнији немачки генерал у овом рату.

М. З.

Београд, 10. септембра 1944

Милан Златић

ДЕЈСТВО АТОМСКОГ ОРУЖЈА¹⁾

Ова књига припремљена је у сарадњи са америчким Министарством народне одбране и Комисијом за атомску енергију, под управом Дирекције научне лабораторије у Лос Аламосу, а на тражење војних и цивилних саветника при Комисији за атомску енергију. На њој је сарађивало близу 40 стручњака атомске енергије. Она има 455 страна, а подељена је на 12 поглавља и 5 додатака. У прве три главе износе се принципи и опис атомске експлозије у ваздуху и под водом при чему се третира искључиво ударни талас код ваздушне експлозије у „бесконечној хомогеној атмосфери“ (да би се из тих прорачуна извео закључак о ударном дејству при стварним околностима, тј. узимајући у обзир рефлектовано дејство земљине површине, разређеност ваздуха према висини, итд.).

У четвртој и петом поглављу третира се подводна и подземна експлозија, према подацима добивеним код Бикинија, Хирошима и Нагасакија, тј. таласи подводне експлозије, геофизичке промене морског дна услед експлозије, опис подножног таласа и, на крају, износе се претпоставке како би изгледала једна подземна експлозија, пошто таквих није досада било, бар уколико се за њих зна. Уједно се упоређује стварни ефекат постигнут у Јапану са оним који би се изразио у Америци, ако би дошло до атомског бомбардовања. Ефекти подземне и дубоко подводне експлозије, наравно, и овде се само претпостављају, јер таквих опита није било. Међутим, позуздано је да ваздушне експлозије над воденим површинама имају друкчије ефекте него над земљом и зато се тај случај посебно третира.

Од шестог поглавља па до краја књиге обухваћени су следећи проблеми:

— топлотно зрачење својствено атомској експлозији и његово посредно дејство, као и последице у виду обичних пожара, који немају везе са карактеристичним особинама атомских експлозија, јер се могу произвести и другим средствима;

¹⁾ »The Effects of Atomic Weapons« prepared for and in cooperation with the U. S. Department of Defense and the U. S. Atomic energy comission under the direction of the Los Alamos Scientific Laboratory, Los Alamos, New Mexico, Board of Editors, 1950 U.S.A.

— почетно језгрено зрачење, при чему се истичу нарочито гама зраци и неутрони као, такође, и једини који дејствују у самом моменту експлозије, за разлику од таложних радиоактивних зракова који потичу од продуката атомских цепања када падну на земљу, итд.;

— употреба радиоактивних изотопа као борбеног средства у форми „радиолошког рата“;

— потребни инструменти и начин мерења радиоактивности;

— раскужавање затрованих предмета и простора радиоактивним материјама;

— озледе од ударног таласа и топлотног и радиоактивног зрачења; и најзад,

— заштита од ваздушног удара, термалног зрачења и радиоактивног дејства.

Главни ефекти су ваздушни (подводни) ударни талас, топлотно и радиоактивно зрачење. За прва два ефекта Американци износе приближно исте податке као и Енглези у извештају своје анкетне комисије послате у Јапан три месеца после експлозије. Оно у чему се Американци не слажу са Енглезима јесте искуство са радиоактивним зрачењем коме Енглези приписују много већу важност него Американци.

У овој књизи, која се може сматрати најмеродавнијом, с обзиром на форум који ју је издао, број жртава у Јапану од радиоактивног зрачења износи само 5 до 15 процената од укупних жртава атомских експлозија. Писци разликују две врсте радиоактивног зрачења: иницијално и таложно. Прво је далеко веће и ствара се у моменту експлозије, а друго много мање и ствара се од продуката експлозије када падну на земљу. Ово друго је у Јапану било скоро ништавно, вероватно због превиших експлозија и ветра који је продукте разнео и разредио. Али, при огледима над воденом површином код Бикинија пулверизоване радиоактивне капљице покриле су, у виду магле, огроман простор и више дана чиниле га неприступачним. Ту је таложна радиоактивност претстављала озбиљну опасност.

Дејству алфа, па донекле и бета зракова једва се приписује нека важност због малог домета тих честица, али се утолико више приписује гама зрацима због њиховог великог домета и продорне моћи. Дејство од 600 рентгенских јединица апсорбоване дозе гама зракова, па на више, сматра се стопроцентно смртоносним. Код дозе од 400 рентгенских јединица 50% људи

умире, а остали оздраве, док код доза мањих од 300 рентгенских јединица обично сви пацијенти оздраве. (За упоређење наводи се да амерички закони за мирнодопски рад радиолога не дозвољавају веће апсорбовање радиоактивности од 0,3 рентгенских јединица недељно). Ослобођеним неутронима приписује се много већа важност него алфа и бета честицама, које су опасне само када путем удисања дођу у плућа или путем хране у стомак и црева. Неутрони врше јаку јонизацију ткива, те долази до распадања молекула, као и код гама зрачења.²⁾

Симптоми болести проузроковане зрачењем слични су код свих апсорбованих доза: гађење, повраћање, дијареја, унутрашње крварење из разних органа, опадање косе, слабљење, чиреви и споља и на унутрашњим органима, итд. Латентни период од неколико дана после излагања зрачењу, за које се време пацијент добро осећа, констатован је код свих апсорбованих доза. Код јачих доза, обично при крају друге недеље, наступе делиријум и смрт. Температура се стално повећава све до смрти. Уколико је доза била мања, утолико су симптоми мање јасни и неодређенији, а болест се продужава и на неколико недеља. Главни симптом је бројно смањење белих крвних зрнаца (иако сам по себи недовољан за сигурну дијагнозу болести проузроковане зрачењем, јер се јавља и код других болести). Услед тога опада и отпорност организма према разним инфекцијама и секундарним болестима, којима је болесник обично изложен за време болести проузроковане радиоактивним зрачењем.

Лечење које се препоручује врло је једноставно — обичне болничке мере које се код сваке врсте болести препоручују: апсолутно мировање, дијета и тсл., а све

²⁾ Гама зраци су таласасте-електромагнетне природе, те им је брзина као и код светлости. Неутрони су материјалне природе, те им је брзина 10 пута мања од брзине гама зракова, али је њихова продорна моћ већа и од гама зракова, јер продиру и кроз дебеле оловне плоче које задржавају гама зраке. Што је опасност мања од њих него од гама зракова треба захвалити њиховом сразмерно малом броју у слободном стању приликом експлозије, а друго, што успут, сударајући се са молекулима ваздуха, губе од своје кинетичке брзине, па, према томе, сразмерно мали број допјева у човечије тело.

остало као да се препушта неком „провиђењу“.³⁾

Још већи проблем претставља раскужавање радиоактивношћу затрованих просторија и предмета. Једини начин је да се скине цео горњи слој: боја, тапети итд. са затрованих предмета, па заједно са оделом екипе која врши раскужавање дубоко закопа у земљу или баца далеко од обале у море. Сагоревањем тих предмета ништа се не добија. Напротив, путем дима радиоактивност се разноси даље.⁴⁾

Једина досада позната одбрана од радиоактивности је: закљонити се што дебљим слојем материје на правцу експлозије, тј. од иницијалног радиоактивног зрачења, јер се таложна радиоактивност — бар што се тиче искуства из Јапана — показала безопасна. (Баш због тога, према овој књизи, као да се у ефикасност радиоактивних

³⁾ По неким америчким часописима ауреомицину се приписује извесно лековито дејство у случајевима радиолошког обољења. Можда ће опасност од атомског оружја и његовог радиоактивног дејства натерати произвођаче овог, иначе општепознатог чудотворног, али веома скупог, лека да га у већим количинама фабрикују масама и по присупачној цени продају.

⁴⁾ Ово произлази из саме природе спонтаног распадања материје, на које човек није у стању да утиче. Ако температура од више милиона степени у центру експлозије атомске бомбе није била у стању да уништи радиоактивност, неће је уништити ни пар стотина степени приликом сагоревања радиоактивношћу затрованих предмета. Да би се смањила на половину радиоактивност неког елемента, потребна је код неких изотопа фракција једне секунде, а код неких и пар милијарди година. То је „полувек“ дотичног изотопа. Теориски, радиоактивност никада не престаје. У пракси се сматра да је нестала када њен интензитет спадне испод мере опасне по човечији организам, као, например, код минералних вода. „Полувек“ радијума је 1590 година, плутонијума око 25 хиљада, а торијума преко 10 милијарди година, док је уранијумов пар милијарди година краћи. Радиоактивност коју рентгенолози апсорбују у току своје каријере била би смртоносна када би је апсорбовали за један дан. Подељена на мале дозе кроз читав живот она је безопасна. То долази од напорног оздрављења и регенерисања озлеђених ћелија ткива.

средстава употребљених, например, из авиона за кужење читавих зона, много не верује).

Радиоактивно дејство на привремену стерилност људи и жена, дејство на кромозоме и њихове гене, па према томе и на измену наследних карактерних особина будућег људског порода, претставља свакако интересантну студију за лекаре.

Од термалног зрачења погинуло је много више људи него од радиоактивног. Чак и домет термалног зрачења је дужи од радиоактивног. Зрачење му је правлиниско и врло кратко, 2 до 3 секунда. Због тога је и најтањи заклон довољан да заклони тело. Голе делове тела заштићује већ и сама сенка осталих делова тела. Ако површина непокривених делова није велика, она се лако може заштитити. Тако се, као индивидуална одбрана од директних топлотних зракова, ако експлозија изненади човека на отвореном простору, препоручује да се одмах легне на земљу и савије у клупче, окрећући задњи покривени део тела у правцу експлозије како би врат, лице и руке били заклоњени сенком покривених делова. Како зрачење траје само 2—3 секунде, разумљиво је да се не сме губити време на тражење бољег заклона, чак и ако га има на домаку од корак два, јер секунд мање или секунд више излагати непокривене делове тела непосредном топлотном зрачењу може да значи таман ону разлику између живота и смрти.

Термално зрачење атомске бомбе износи око једне трећине укупне енергије бомбе, тј. еквивалентно је енергији од 8 милиона киловатсати. Изгледа да плутонијум-бомбе развијају већу топлоту од уранијум-бомби, јер је код Нагасакија било опечених лица на удаљењу и преко 4 километра, док код Хиросиме само нешто преко 3 километра, — иако су обе бомбе експлодирале на приближно једнакој висини. Опекотине кроз одело констатоване су само у непосредној близини нулте тачке, тј. испод саме експлозије и то на местима где су шаре одела биле тамне боје, односно црне, као и на местима где је одело уско додиривало кожу. Формирање многобројних пликова на опеченим местима приписује се више дејству инфрацрвених него ултраљубичастих зракова. Услед неједнаког реагирања разних материја на топлотне зракове, предмети остављају трајне сенке, глатке површине гранитних коцки постају рапаве, црепови на крову пуну мехурића, итд. Да би се све ово вештачким путем извело, потребно је да температура

од 1.800 степени дејствује најмање 3 секунде на предмет, те се из овог закључује да је то морала бити температура термалног зрачења на дотичној удаљености. Сумња се да је топлотно зрачење искључиво криво за настале огромне пожаре, јер би ваздушни ударни талас, који следи иза термалног зрачења морао одувати сваки пламен. Пожари се приписују више локалним околностима, као кратким спојевима насталим у електричном воду, разбијеним гасним цевима услед рушевина, итд. Сем тога, процеси за ограничавање пожара били су преуски, те су запаљени предмети пребацивани из једног ограниченог простора у други, пожарне трупе биле су блокиране рушевинама, већина пожарних справа уништена, притисак воде у водоводном систему нагло је био опао услед прскања водоводних цеви, итд. Све је то био разлог ширења пожара. Зато широка централизација и подземни смештај ватрогасних трупа и ватрогасних справа, са довољно резервне воде, справа за крчење пута, итд. изгледа једини начин да се функционисање ватрогасне службе колико толико осигура. Рачуна се да је више од половине укупног броја жртава у Јапану страдало од топлотног зрачења и пожара.

Изнаначује мали ефекат топлотног зрачења на очни вид. Очи су се показале далеко отпорније него ма који други орган човечијег тела, чак и код људи који су у моменту експлозије имали управљен поглед на саму експлозију, код којих је том приликом наступило привремено слепо које обично није трајало дужи од пола сата.

Од ваздушног ударног таласа страдале су скоро све грађевине у два погођеним јапанским варошима — изузев зграда грађених тако да буду отпорне према земљотресима, који су, као што је познато, веома чести у Јапану.

Услед несразмерно већег ваздушног притиска него код обичних експлозија, лећећи отпацци, као цигле, црепови, поломљена стакла, итд. добијају далеко већу брзину, те су и озледе од њих много опасније него код обичних експлозија. Стакло изгледа нарочито опасно, и зато као једину индивидуалну заштиту од стакла писци књиге препоручују лицима које је атомска експлозија изненадила у зградама, да се на блесак експлозије заклањају од прозора.

Све заштитне мере од разних врста дејстава атомске експлозије, које писци књиге препоручују (а које су необично оскудне), односе се на дејство бомбе које она има на 900 и више метара од нулте тачке,

тј. тачке експлозије. Писци тврде да су за јача дејства, тј. она која владају унутар круга од 900 метара радиуса — све мере и све препоруке илузорне.⁵⁾

Несумњиво је да књига пружа драгоцених података, и то од најпозванијих научника и стручњака, у чија тврђења не би имао нико права да сумња. Али, то не значи да не бисмо смели, бар што се тиче спољње форме, да учинимо извесне примедбе њиховом излагању.

Књига је писана час врло научно, час сувише популарно. Поред многобројних таблица и формула више математике, налазе се примедбе и објашњења сувишна чак и за нешколоване људе. Ако је књига намењена широким масама, онда је нера-

⁵⁾ Овде морамо напоменути да сви људи унутар овога круга у јапанским варошима Хиросими и Нагасакију нису изгинули и да су многи земљани закљони, чак и на 250 метара од нулте тачке, остали потпуно цели. И овде је правило као и код обичних експлозија: што мању површину показати за коју би се ударни талас могао закачити. Према томе, предња процена изгледа мало претерана.

зумљива, јер пружа само испрекидана знања, а ако је за стручњаке, као што су лекари, инжењери-архитекти и остала техничка лица, онда популарни ставови више сметају него што користе.

У књизи се многе ствари понављају по неколико пута, и по различитим поглављима, што смета добром прегледу књиге.

Полазећи од принципа да је страх од непознатог главни узрок сваке панике, писци настоје да упознају масе са опашошћу која прети од атомског наоружања. Како је радиоактивност сасвим нова и најмање позната опасност, то се њеном описивању и највише пажње поклања. Иако је та опасност од три врсте дејстава атомске експлозије можда најмања, ипак, она, због неосетљивости наших чула према радиоактивном дејству, претставља загонетку и главни део страха, а то све иде у рачун агентама чији је задатак да сеју панику. Зато, иако је одбрана од радиоактивног дејства данас још потпуно нерешен проблем, ипак је и само упознавање маса са њиме путем популарне литературе врло корисна ствар. То неће отстранити страх, али ће умањити панику.

Б. Ј.

Мајор Е. Рамела: ВЕЛИКЕ АЛПСКЕ ЈЕДИНИЦЕ

У италијанском часопису „Ривиста милитаре“ отштампан је чланак под горњим насловом¹⁾, у коме се третира питање колика и каквог састава треба да буде највећа алпска јединица?

Писац одмах даје свој одговор на ово питање, доказујући да то треба да буде **алпска бригада**. Као образложење свога мишљења писац наводи финансиске разлоге, ограничења која су Италијанима наметнута уговором о миру, као и то, да би се са алпских бригада могло лако прећи на алпске дивизије, ако би се доцније измениле околности. Писац је уопште против стварања виших алпских јединица од дивизије, јер би тако велике алпске јединице биле без довољно елемената ватрене моћи и других борбених средстава. Међутим, по његовом мишљењу, ако се поједине алпске бригаде (или дивизије) обједињују у дејству са великим јединицама нормалног вида, онда се тиме горњи недостаци отклањају.

¹⁾ Magg. d'art. Enrico Ramela: Grandi Unità alpine? Rivista Militare, Aprile 1951, Roma.

Писац не узима пук, већ бригаду за највећу алпску јединицу зато што сматра да алпски предели, иако нису погодни за кретање и борбу великих тела, ипак омогућавају извођење операција извесног обима; или, drukчије речено: и у планинским областима биће извесних оперативних акција, које ће здружене алпске јединице моћи успешније обављати но трупе нормалног типа.

С друге стране, велика разноликост алпских предела налаже да се имају еластични формациски састави. Зато и састав алпске бригаде треба да омогућава како обједињену акцију целе бригаде, тако и њено дељење на поједине тактичке групе, које се формирају према различитим потребама и задацима. При овоме се мора водити рачуна о извесним основним захтевима, као што су: потреба јаке ватрене моћи, сталан пораст моторизације и техничких средстава, могућност ваздухопловства у извођењу вертикалног маневра у циљу стварања изненађења и пресецања комуникација у планинама, итд.

У вези ових захтева, писац разматра који делови треба да уђу у састав алпске

бригаде и из којих родова војске, односно служби.

Алпинци би били формирани у 3—4 батаљона који би образовали један алпски пук. Батаљони би имали више и бољих ватрених средстава него раније, јер они често неће моћи рачунати на помоћ ван-органске артиљерије или тенкова и авијације, те ће морати да рачунају само са својим сопственим средствима.

Полазећи са те основе, писац сматра да би требало:

— стрелачком воду дати одељење од два минобацача 60 мм;

— алпској чети дати вод минобацача са 3 оруђа 81 мм;

— вод пратећих оруђа алпске чете претворити у митраљески вод са 4 оруђа;

— алпском батаљону доделити батерију са 3 вода минобацача 120 мм или сличних оруђа, јер ће алпски батаљони имати веће борбене фронтове но обични пешадски батаљони.

Пошто ће алпски батаљони бити често у приликама да образују посебне тактичке групе, то им треба придавати пратећа оруђа и са пожељним и са убационом путањом, ради чега је потребно да алпска бригада располаже још и овим јединицама:

а) 1 до 2 батерије минобацача 120 мм од по 3—4 вода (9—12 минобацача на батерију);

б) једном митраљеском четом од 3—4 вода (са 12—16 оруђа);

в) једном батеријом противтенковских топова од 3—4 вода (9—12 топова) за дејство против лаких и средњих тенкова који треба да буду способни за чисто пратећу акцију.

Све ове јединице биле би груписане у **батаљон пратећих оруђа** са улогом ватреног резервоара за повремена појачања појединих батаљона.

Поред тога, алпске бригаде требало би да имају још и ове јединице:

а) **Две чете алипаца-скијаша**, састављене од специјалиста за високе планине и глечере, укратко, способне за ратне акције и у најнепроходнијим алпским зонама. Ове би чете биле наоружане лаким наоружањем и са мало пратећих оруђа. Састав чета био би: 3 стрелачка вода (са по 3 стрелачка одељења и једним минобацачким од 60 мм са 2 оруђа) и један митраљески вод (од 3 оруђа).

б) **Алпску мотоциклистичку чету**, способну за извиђање и брзо заузимање превоја и висова. Њено наоружање морало би бити такође лако. Пратећа оруђа тре-

бало би да буду ношена на специјалним приколицама мотоцикла.

в) **Алпску падобранску чету** чије људство мора бити састављено од алипаца. Чета би се могла састојати из 3 стрелачка вода (са по 3 стрелачка одељења, 1 минобацачким од два оруђа 60 мм и 1 митраљеским одељењем са 3 оруђа).

С обзиром на карактер планинског земљишта, намеће се и употреба хеликоптера. У прошлом рату Немци су их употребљавали на Кавказу како за снабдевање, тако и за пренос мањих борбених одељења. Обимнија употреба овог средства омогућавала би подршку смелим подухватима.

Скијаши, мотоциклисти и падобранци сачињавали би **специјални алпски батаљон**.

Артиљерија у саставу бригаде имала би два дела, од којих би се први обично придавао потчињеним јединицама, а други би образовао главнину артиљерије.

Артиљерија из првог дела била би са товарном стоком, калибра 75—90 мм; износила би 2 дивизиона са по 3 батерије при чему би се тежило да буде са мање стокe, но што је то било раније. Поред стокe, били би у употреби и аутомобили (аутокарете) који би се могли кретати по путевима и добрим коњским стазама.

Главнина артиљерије имала би да служи за маневровање ватром на целом фронту бригаде или бар на важнијем делу. Зато она треба да се састоји из артиљерије већег домета и веће моћи дејства (105 до 120 мм), да има механичку вучу, мали колотраг, мале точкове, али да је довољно уздигнута изнад земље, да би се могло прелазити преко камења, а да ипак тачка тежишта буде ниска ради равнотеже. Али, и овде се не би могло проћи без извесног броја коња за пренос потреба за успостављање командних места, осматрачница и веза.

За овако постављену улогу артиљерије, требало би имати дивизион од 2—3 батерије на бригаду.

Одно батерија и батаљона био би: 9:4, тј. нешто бољи но у пешадској дивизији, где 18 батерија долази на 9 батаљона.

Од **противтенковске артиљерије** била би довољна једна батерија за дејство против лаких и средњих тенкова. За дејство против тешких тенкова, добијала би се помоћ са стране, јер не би било практично да се оваква оруђа за такво дејство увлаче у састав алпских бригада.

Од **противавионске артиљерије** писац тражи један дивизион од 2 батерије то-

варних топова или митраџеза (свака са по 3—4 вода) и 2—3 батерије топова са механичком вучом.

Поред тога, од специјалних артиљеријских јединица бригада би требало да има: топографско одељење, осматрачки вод и метеоролошку станицу.

Од **инжињерије** бригада треба да има пионирски батаљон састава: команда батаљона са командним водом, 2 пионирске чете (свака са по 3 вода од којих би по један требало да буде обучен за минске радове, као и за радове на жичној железници) и чета пољског парка са командним водом, лабораторијумом, складиштем и лаким мостовим материјалом.

Бројно стање инжињерских јединица могло би бити слабије но код пешадских дивизија.

Од **јединица за везу** бригада треба да има батаљон за везу, који би, поред команде са командним водом, имао:

а) чету за везу са 3 вода за везу између команде бригаде и разних тактичких група у саставу бригаде, а по потреби и за везу са алпским четима, и специјалан вод за везе са батаљоном пратећих оруђа и са специјалним алпским батаљоном;

б) чету за остале везе, састава: вод за везе у артиљерији, специјални вод за везе противавионе одбране и авијације, за контролу сопствене радиовезе и за прислушкивање непријатељских радиовеза, и вод за везе у пионирском батаљону, команди позадине и њеним саставним деловима;

в) паркову чету, састава: командни вод и вод за техничке оправке, лабораторијум и складиште.

Људство и за ове јединице, разуме се, треба да буде регрутовано од алипаца.

Потпуковник Ц. Ј. Денхолм: АРМИСКИ ИЛИ САМОСТАЛНИ КОРПУСИ?

По мишљењу многих војних и цивилних ауторитета у САД, одбрана од атомског оружја захтеваће у будућем рату еластичнију формацију са мањим и самосталним јединицама и уопште већом маневарском способношћу трупа. Да би се то постигло, неки сматрају да треба из досадашње организације изабити извесне штабове како би систем командовања био простiji и ефикаснији. Потпуковник Денхолм у свом чланку¹⁾ третира питање до-

Радиостанице треба да имају велики домет, погодне таласне дужине (кратки таласи нису погодни); да се могу преносити товарним путем, а неке и на људским леђима.

Водови треба да буду мешовитог састава, тј. да имају делове за радиовезу и за телеграфско-телефонску.

Командант батаљона за везу био би у команди бригаде уједно и референт за службу везе.

Од **вздухопловства** бригада би имала једну ескадрилу хеликоптера од 4—5 водова са по 3 апарата у сваком воду. Задаци ескадриле били би транспортовање и извршење разних осматрачких задатака.

Пошто су ове потребе врло честе у планинским акцијама, то и придавање хеликоптера треба да буде организациско и стално, а не само повремено.

Помоћне службе треба такође да буду организоване у потпуности. Њихов састав треба да омогућава, по потреби, издвајање појединих делова, а да се тиме не ремети ни нормална функција основних јединица, ни функција издвојених делова.

По питању састава команде алпске бригаде, писац каже да због важности послова, за начелника штаба треба одређивати генералштабног потпуковника, а у састав да уђу следећи отсеци: оперативно-обавештајни, за помоћне службе, ађутантски и команда позадине.

На крају чланка, писац каже да је своје мишљење базирао на „жалосном искуству“ које је стекао у алпским јединицама за време прошлог рата, на жељу да се сви недостаци отклоне при решавању овог важног питања.

Ж. С.

Белешка у сеници Живо Ставић

садашњих армиских корпуса који, по тражењу неких треба да се преформирају у самосталне корпусе и да буду непосредно под командом групе армија, односно фронта, а да се армиски штабови укину. Самостални корпуси, по мишљењу писца, имали би улогу мањих и покретљивијих армија са свим органима за снабдевање и уређење своје позадине. Тако оформљени самостални корпуси разликовали би се од досадашњих армија и армиских корпуса у томе, што би имали непосредан увид и контролу над тактичком делатношћу својих дивизија, док армије над својим корпусима задржавају само једну ширу так-

¹⁾ Lieutenant-Colonel Charles I. Denholm: The Independent Corps, Military Review, July 1951.

тичку контролу. Даље, самостални корпуси би имали да приме на себе, поред уже и шире тактичке контроле над својим дивизијама, и све проблеме снабдевања, које је досада решавала армија. Јасно је да ће ови нови задаци захтевати извесно проширење корпусних штабова, нарочито у погледу позадинске службе, али ће они, ипак, увек бити мањи и експедитивнији од досадашњих армиских штабова.

Самостални корпуси нису никаква новина за Армију САД. Они су и досада постојали и формирану су кад год је то захтевало извршење специјалних задатака. Ово се нарочито догађало при извођењу појединих десантних и острвских операција, као што је било у Северној Африци, на Филипинима, итд. Мада су корпуси извршавали самосталне оперативне задатке, они су редовно остајали на снабдевању код једне од армија. Такав је случај био и са 6 америчким корпусом код Анција у Италији. Међутим, овакво решење имало је доста незгода и увек се негативно одражавало на правилно снабдевање трупа. То се показало и у Кореји код 10 америчког корпуса, нарочито у периоду искрцавања код Инчона.

Писац налази да се увођењем самосталних корпуса добијају следеће предности: смањује се један штаб (армиски) у општем ланцу командовања; командовање постаје брже и ефикасније, јер заповести пре стижу до нижих потчињених јединица, као и извештаји од њих до виших штабова; добија се више самосталних јединица — мањих од армије, ма да се укупан број виших команди смањује, пошто се укидају штабови армија.

Све ове предности биле би од користи у будућем рату, било да се употреби неко ново наоружање или да остане оно из Другог светског рата. У сваком случају, стварањем мањих самосталних јединица од садашњих армија, повећава се растреситост позадинских органа и борбених потреба, а тиме се олакшава одбрана како од атомског дејства, тако и од непријатељског опкољавања.

Као слаба страна самосталних корпуса често се наводи њихов мањи оперативни опсег у односу на армију. Међутим, писац каже, величина једног самосталног корпуса ограничена је једино могућношћу успешног командовања, али је условљена: задатком који корпусу претстоји, трајањем операције, као и њеном дубином и ширином, сигурношћу крила и бокова и лакоћом командовања. У прошлом рату сви

амерички корпуси на европском ратишту имали су просечно по четири, ма да их је било са две или три, а неки су имали и по седам дивизија. Број дивизија зависио је у првом реду од задатка корпуса. Најбољи пример је 7 амерички корпус који је кроз већину операција у прошлом рату имао по седам дивизија (пробој код Сен Лоа, опкољавање Рура и др.).

Највећи опсег командовања видимо код Ромела у Африци. Он је непосредно командовао Немачким афричким корпусом, а у исто време био је стварни командант свих италијанско-немачких снага у Северној Африци. На тај начин, може се рећи, он је непосредно командовао са укупно једанаест дивизија у операцији чија је дубина износила 300 миља (482 км).

Али највећи недостатак самосталних корпуса у односу на армиске корпусе лежи у повећању тешкоћа службе снабдевања. Док је досада само армија имала све органе позадинске службе који су снабдевали просечно по три армиска корпуса, сада би било потребно да сваки самостални корпус добије такве органе, иако у нешто мањем обиму. Ово је заиста један од највећих недостатака, када се и иначе предвиђа недостатак у људству Армије САД у будућем рату.

Друга потешкоћа јавља се у командовању са овако великим бројем јединица, јер се предвиђа да самостални корпуси треба да имају по шест или више дивизија. По садашњој организацији, армиски корпуси имају по четири дивизије, а у тактичком погледу могу имати и до седам, јер целокупну службу снабдевања организује армија. На тај начин, постоји велика еластичност у командовању, јер број дивизија у корпусу може да варира, према величини задатака који се корпусима додељују. Међутим, код самосталних корпуса од 6 дивизија те промене у броју дивизија практично отпадају. Сем тога, сваки маневар по фронту био би јако отежан баш због службе снабдевања. Тако, на пример, ако би ситуација захтевала да се ради неког специјалног задатка (обично при експлоатацији успеха) формира корпус од три дивизије, то би се његове преостале три дивизије морале придати неком од суседних корпуса. Ово би пак, довело до претераног броја дивизија у том ојачаном корпусу. С друге стране, смањени корпус задржао би све своје органе позадинске службе, иако му не би био потребан један тако потпун апарат, јер је он практично недељив. Ово показује да би та кру-

тост у организацији службе снабдевања јако кочила правилну расподелу снага према стварним задацима, тј. баш оно што ми желимо да обезбедимо у свакој ситуацији, каже писац.

Стога, упоређујући добре и рђаве стране једног и другог система, писац долази до закључка да би свака промена у организацији, која би смањила тактичку ела-

стичност командовања, била више од ште-те него од користи. Ако је потребно да се повећа број мањих самосталних јединица, онда то треба тражити у нижим јединицама од корпуса. Самостални корпуси постојали су у прошлости и постојаће у будућности кад год то задаци буду захтевали, али они не могу заменити у организационом смислу ни армије ни армиске корпусе.

Penicid М. П.

Пуковник О. Ц. Троксел: АРМИСКИ КОРПУС У НАСТУПАЊУ И ХВАТАЊУ ДОДИРА

Једна од основних тактичких радњи у покретним операцијама јесте наступање и хватање додира са непријатељем. Ова се радња може предузети из најразноврснијих почетних ситуација.

Амерички пуковник Троксел у свом чланку¹⁾ узима претпоставку да се један армиски корпус налази на концентрациској просторији где добија задатак да у правцу непријатеља одмаршује до неке линије на удаљењу од 150 миља (око 240 км). Према расположивим подацима, сматра се да је за време марша могућ судар са непријатељем чија је јачина равна најмање америчком корпусу, али је покретљивост мања.

Писац узима амерички корпус следећег састава: 1, 2 и 3 пешадиска и 4 оклопна дивизија; извиђачка оклопна група од три батаљона, група тешких тенкова од три батаљона, корпусна артиљерија, осам транспортних чета и остали припадајући делови по формацији.

У чланку се истиче да је већа покретљивост једини елемент који у овој ситуацији пружа надмоћност над непријатељем. Зато овај елемент треба што боље искористити. У том циљу важно је да се одреди најпогоднији маршевски поредак корпуса. Ширина фронта наступања има велики значај, нарочито када се предвиђа борба у сусрету. Већи број маршевских колона смањује дубину поретка, а повећава еластичност маневра и безбедност бокова. Сем тога, земљиште се боље користи, а развој за борбу је много бржи. Међутим, мора се имати у виду да је код сувише широког фронта отежано груписање снага на једној жељеној тачки и у одређено време, јер то захтева постојање рокадних путева што није чест случај.

Ако корпус наступа ужим поретком, колоне ће бити дуже, покрет спорији, развој за борбу тежи, проблем снабдевања тако-

ђе отежан, ометање покрета лакше како дејством из ваздуха, тако и рушењем мостова и препадима са земље, итд.

У сваком случају, ужи маршевски поредак корпуса не дозвољава да се елемент покретљивости искористи у оној мери у којој је то могуће при ширим порецима.

Јасно је да на ширину маршевског поретка битно утиче земљиште својом густином путне мреже. На маневарском земљишту и при добро развијеној путној мрежи, писац сматра да ширина маршевског поретка корпуса наведеног састава може да износи и до 80 миља (130 км).

Пошто се одреди ширина маршевског поретка, треба решити питање извиђања и обезбеђења. С обзиром да се по претпоставци очекује борба у сусрету, треба бити унапред спреман за сваку евентуалност. Зато ће командант корпуса желети да што пре ухвати додир са непријатељем, као и да предузме све мере те да га непријатељ не успори у брзом покрету ка постављеном циљу. Све ово налаже да снаге за обезбеђење корпуса буду што јаче и састављене од свих родова како би могле брзо одбацити све непријатељске делове на које буду наишле.

С обзиром на састав корпуса, писац даје неколико варијанти које се могу узети при одређивању јачине и састава претходнице корпуса. У сваком случају, оклопна дивизија биће стуб службе извиђања и обезбеђења. Но, пошто она сама не би била довољна за овако широк фронт, то се мора ојачати. За ојачање се обично узима корпусна извиђачка оклопна група (3 батаљона), потребан део артиљерије, а каткад и неки батаљон моторизоване пешадије. На тај начин, корпус би имао за извиђање и обезбеђење снагу скоро од три оклопне дивизије.

У другом случају, командант корпуса може ојачати своју извиђачку оклопну групу по једним батаљоном тенкова и пешадије и дивизионом самоходње артиљерије

¹⁾ Colonel Orlando C. Troxel: A Corps Advances to Contact, Military Review, July 1951.

и тако добити, поред оклопне још једну дивизију за овај задатак. У овом случају, свакој дивизији заповешћу се додељује посебна зона за извиђање и обезбеђење, а њихови команданти стоје под непосредном командом корпуса. На уским фронтovima биће често довољна и сама оклопна дивизија. За обезбеђење бокова у овом случају употребљавају се делови извиђачког одреда. У зависности од ситуације, може се каткад употребити и цела корпусна извиђачка група само за обезбеђење бокова.

Остале дивизије крећу се позади, у зависности од броја путева, спремне да ступе у дејство ако би бокови поретка били

угрожени. У средини поретка крећу се корпусни делови.

Као што се види, амерички корпус, који писац разматра, претставља читаву армију. Три пешадиске дивизије (од којих се две могу, по потреби, моторизовати), тенковаска дивизија, оклопна извиђачка група и група тешких тенкова, дакле, шест елемената, омогућавају команданту корпуса остварење најразноврснијих комбинација маневра. Придавањем корпусу 8 транспортних колона (аутомобилских чета) повећава је још више еластичност маневра, јер се, ако то ситуација налаже, свака јединица корпуса може претворити у моторизовану.

Perić

М. П.

Потпуковник Вилем Бедфорд: СМЕЊИВАЊЕ ДИВИЗИЈЕ У МЕСТУ ИЛИ ПРОЛАСКОМ КРОЗ БОРБЕНИ ПОРЕДАК

У борбеним заповестима често се наилази на кратке одредбе које, на пример, гласе: „1 стрељачка дивизија проћи ће кроз борбени поредак 2 стрељачке дивизије и извршиће напад правцем . . . итд.“ или „3 стрељачка, пошто ће бити смењена трупама 4 оклопне дивизије, прикупиће се као корпусна резерва на просторији . . .“ Само онај ко је војнички добро извежбан и ко има довољно тактичког разумевања схватиће каква су све планирања потребна да би се извршила једна таква радња, која је у наведеним заповестима лаконски изражена. Због тога писац¹⁾ сматра да ће бити корисно да се ова тактичка радња поближе размотри. Он сматра да се смена може извршити на два начина: у месту или проласком кроз борбени поредак.

Смена у месту може се вршити у циљу вођења одбране или преласка у напад, односно продужење напада. Писац, међутим, разматра само други случај, тј. смену у месту са офанзивном намером.

Смена проласком кроз борбени распоред врши се само у циљу преласка у напад или у циљу продужења напада. Ова смена састоји се у проласку јединице, која треба да отпочне или продужи напад, кроз борбени распоред јединице која је у додиру са непријатељем. Делови јединице који се смењују остају на положају све док јединица која их смењује не прође кроз њихов распоред и док њена пешадиска ватрена подршка не буде онемогућена новим деловима који су стигли испред

њих. Тада они могу бити повучени из дотичне области или прикупљени за неку нову акцију.

Било да се врши смена на један или други начин, неопходно је да се предузму одговарајуће мере сигурности у циљу да се смена изврши у потпуној тајности и сигурности. У противном, непријатељ не само да ће бити обавештен о претстојећим нашим акцијама, већ може искористити критично стање у коме се налазе јединице за време смене. Због тога писац предлаже следеће мере сигурности: одржавање контролне делатности од стране јединице која треба да буде смењена; људство нове јединице у извиђачкој делатности да носи одело и ознаке јединице која се смењује; артиљериска и ваздухопловна делатност да се не смањује; саобраћај да се ограничи, нарочито дању; радиосообраћај старе јединице да се задржи што више а да се што мање употребљава радиосообраћај нове јединице, итд.

У току нападне операције смена јединица може бити условљена следећим тактичким моментима: продужење напада свежим трупама; променом правца напада; искоришћењем слабости у непријатељском распореду увођењем резерви у борбу или почетком офанзивне делатности на фронту који је дотада био у стању стабилизације.

Ако су јединице, које треба сменити, у одбранбеном распореду, онда је тај распоред махом неподесан за напад. Смена се, према томе, може користити и за пре-групписавање снага у нападни поредак. Каткад ће се сменом увести у фронт нове тру-

¹⁾ Relief in Place-Passage of Lines by Lieutenant Colonel, William H. Bedford, Military Review, april 1951.

пе на место оних које су у извесној мери захваћене одбранбеним духом.

Циљ смене јединице у нападу може бити каткад и сужавање нападне зоне дотичне јединице, тј. да она напад продужи на ужем фронту, док ће на осталом делу фронта продужити напад нова јединица. У таквој ситуацији, изгледа, са гледишта јединице која се смењује, прикладнија је смена у месту. Ова смена треба, међутим, да буде у складу са планом продужења напада.

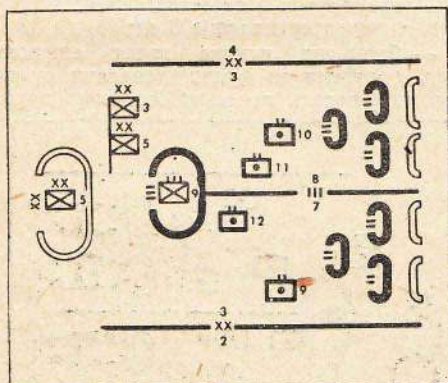
Ако прилике дозвољавају, најбољи услови за продужење напада могу се постићи применом смене покретом кроз борбени распоред. Код примене овог начина смене може доћи до нагомилавања трупа у предњим рејонима, ако је непријатељ способан да пружи јачи отпор нападајућим трупам.

Смена у месту приказана је очигледно на шемама 1 и 2.

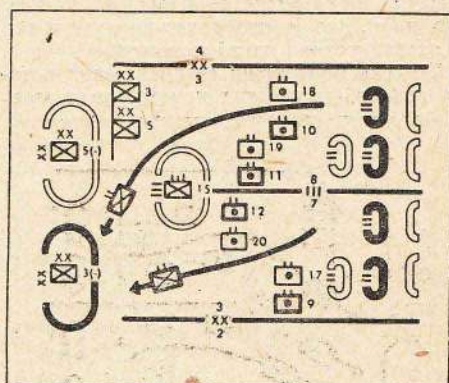
На приказаном примеру предвиђено је да се смена врши у току две ноћи. Треба, међутим, имати у виду да побољшања у транспортном систему омогућују да се смена изврши и у току једног дана и једне ноћи. На тај начин смањује се вероватноћа да непријатељ сазна за смену.

Шема број 1 приказује 3 стрељачку дивизију у одбранбеном распореду. 5 стрељачка дивизија која се налази позади ње примила је задатак да смени 3 дивизију и да пређе у напад. Предузете су потребне мере за организацију истакнутог командног места 5 сд уз командно место 3 сд, као и за регулисање свих осталих детаља, као што су: време смене, извиђање, одређивање путовођа за вођење долазећих јединица, одређивање наоружања, опреме, хране, итд. — што треба да преузме 5 сд, затим, време преузимања команде, координација мера сигурности итд.

Пошто су све претходне припреме завршене, одмах по паду мрака прве ноћи,

Шема бр. 1

Шема бр. 2

Објашњење знакова

	НЕПРИЈАТЕЉ		3 КОМАНДНО МЕСТО 3 СД
	БАТАЉОН КОЈИ ТРЕБА СМЕНИТИ		9 СТРЕЉАЧКИ ПУК КАО ДИВИЗИЈСКА РЕЗЕРВА
	БАТАЉОН КОЈИ ВРШИ СМЕНУ		ГРАНИЦА ЗОНЕ ДЕЈСТВА 7 И 8 СД
	10 АРТ ДИВИЗИОН КОЈИ ТРЕБА СМЕНИТИ		ГРАНИЦА ЗОНЕ ДЕЈСТВА 3 И 4 СД
	19 АРТ ДИВИЗИОН КОЈИ ВРШИ СМЕНУ		ПРИКУПЉЕНА 5 СД КОЈА ТРЕБА ДА ИЗВРШИ СМЕНУ

артиљерија 5 сд врши покрет и пласирање на изабране положаје. Следећег дана ова артиљерија предузима све мере у циљу организовања ватрене подршке у зони 3 сд. Ако не стоји на расположењу довољно артиљериских положаја, а непријатељ је агресиван, онда се у првој ноћи доводи на положај само по једно артиљериско оруђе на дивизион у циљу извођења свих припремних радњи за отварање ватре, а у току друге ноћи изводи се остатак артиљерије на положаје. Артиљерија дивизије, која се смењује, остаје на положају све док не буду смењени батаљони прве линије ове дивизије у току друге ноћи.

Поред пласирања артиљерије, у току прве ноћи врши се и смена стрелачког пука, који се налазио у дивизијској резерви. Код дужих ноћи може се вршити смена и још неких других јединица.

Шема 2 показује да су смењена и два батаљона који су се налазили у резерви пукова првог борбеног реда 3 сд. Смена ових батаљона може се извршити у току прве ноћи, ако је она довољно дуга и ако су остали услови за то повољни.

Следеће ноћи врши се смена свих осталих делова стрелачких пукова првог еше-

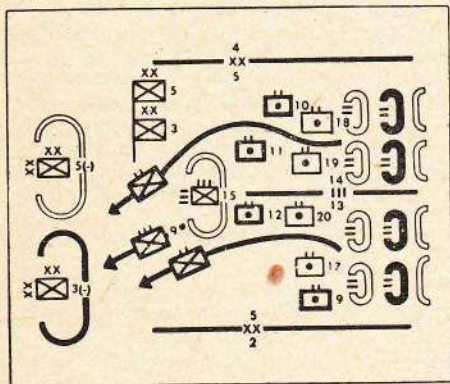
бар једна ноћ да би се преузео потребан распоред трупа. Али, писац признаје да ће ова смена често морати да се изврши у току неколико часова, после скраћених припрема и извиђања. Но, и у овом случају, неопходно је потребно брижљиво планирати ватрену подршку и примопредају командовања.

На примеру који је показан, јединица коју треба сменити (3 сд) налази се опет у одбранбеном распореду, тј. онако како је то показано на шеми бр. 1. Међутим, 5 сд треба да смени 3 сд проласком кроз борбени распоред у циљу преузимања напада. Разлика од првог начина смене је у томе што чим 5 дивизија заузме свој распоред на просторији за почетак смене, руковођење сменом одмах преузима команда 5 сд.

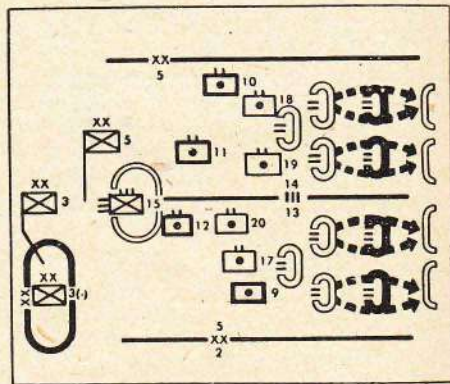
На шеми бр. 3 показана је прва фаза смене, извршена у току ноћи, која претходи нападу, при чему су извршене следеће радње:

— артиљерија 5 сд је пласирана на положаје поред артиљерије 3 сд;

— батаљони пукова првог ешелона 5 сд, одређени за јуриш, доведени су на положаје позади предњих батаљона пуко-

Шема бр. 3

Шема бр. 4

лона 3 сд, а команду у дивизијском сектору преузима команда 5 сд.

Што се тиче артиљерије, напомиње се да она често може остати на положају ради појачања артиљерије нове дивизије приликом подршке напада, ако се тако планом предвиди.

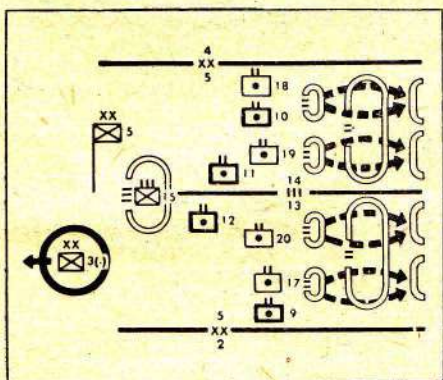
Смена покретом кроз борбени распоред приказана је на шемама 3 и 4. И код ове смене писац препоручује да се пре почетка смене изврше све потребне припреме с тим, да је пожељно да се има на расположењу

ва првог ешелона 3 сд пошто су већ смењени батаљони који су били у резерви ових пукова;

— стрелачки пук 3 сд, који се налазио у резерви, такође је смењен и на његово место доведен одговарајући пук 5 сд.

Уколико краткоћа времена не би дозвољавала да се у току ноћи изврше сви напред наведени покрети, онда стрелачки пук који треба да заузме место резерве може да буде привучен напред тек доцније.

На шеми бр. 4 показан је полазак батаљона прве линије 5 сд у напад, њихов пролазак кроз борбени распоред батаљона прве линије 3 сд и јуриш. При томе батаљони прве линије 3 сд остају на своме положају одакле подржавају и помажу нападни ешелон 5 сд, док ово буде могуће с обзиром на покрет наступајућих батаљона. Батаљони у резерви пукова првог ешелона доводе се напред ради даље подршке напада тек када се створи потребан простор како би се избегло нагомилавање трупа.

Шема бр. 5

Смена показана на шеми бр. 5 претставља једну посебну варијанту у којој је смена у месту комбинована са сменом покретом кроз борбени распоред. Ова варијанта је добијена на тај начин што су предња два батаљона сваког пука првог ешелона 3 сд смењена само са по једним батаљоном из пукова првог ешелона 5 сд док су остала два батаљона оба пука (свега четири батаљона) остављена привремено позади њих у резерви. Ова четири батаљона у зору, у циљу извршења напада, пролазе кроз борбени распоред предња два батаљона који после тога добијају улогу дивизијске резерве. Овом варијантом отклоњени су неки недостаци који имају како смена у месту, тако и смена покретом кроз борбени распоред. Као и сваки компромис, наравно, и ова комбинација има своје слабости које се састоје у томе што извесно време свега два батаљона прве линије држе дивизијски сектор и што батаљони, одређени за напад, не могу бити довољно упознати са земљиштем и нападним објектом.

Важно место при извршењу смене заузима **преуређење позадине**. Да би се оно могло целисходно извршити, неопходно је да се благовремено састану начелник позадинског отсека штаба дивизије (G-4) и претставници служби једне и друге дивизије, као и да се изврше потребна извиђања. Овим официрима морају се, наравно, ставити на расположење сви тактички детаљи о начину смене. Важно место у узajамном договору заузима утврђивање начина замене наоружања, опреме, прехранбених артикала и тсл. Треба, на пример, утврдити замену материјала за постављене жичне линије, па чак и за пласирани оруђа која се неће дизати, а које ће предати дивизија која се смењује новој дивизији с тим да прими у замену њен материјал. Нова дивизија треба да прими такође све борбене потребе стокиране у рејону у који она долази, као и инсталације, уређаје, готове објекте и оне у току грађења и тсл. Исто тако, треба да се разради детаљан план за покрете позадинских јединица и установа. Обе дивизије имаће своје разрађене планове уређења позадине. Оба плана треба координирати и довести до компромисног решења. Ово је неопходно због једновременог покрета борачких и позадинских јединица обеју дивизија, као и због потребе да се обезбеди одговарајућа сигурност. Преуређење позадине биће знатно олакшано ако се заповест за уређење позадине нове дивизије изда благовремено пре почетка смене. Свака служба треба у вези са овим да припреми одговарајућа упутства која ће бити прикључена дивизијској позадинској заповести. Нарочито прецизно треба да се изнесу одредбе које се односе на примо-предају, односно замену наоружања, муниције, опреме и осталих материјалних средстава.

Брижљиво треба да буду израђени планови, прегледи или графикони кретања јединица и дивизијског транспорта при чему је опет потребна савесна координација ових докумената једне и друге дивизије. Пошто смена претставља тактички покрет, то ће оперативни орган (G-3) морати да покаже нарочито интересовање за извршење свестране координације и контроле. Сви органи штаба дивизије морају да се позабаве овим детаљима, јер од њиховог правилног спровођења зависи успех у извршењу радње. Организациско-персонални отсек (G-1) интересовање се нарочито за покрет дивизијског позадњег ешелона. Обавештајни отсек (G-2) ставља јединицама на расположење податке о непријатељу који

могу утицати на извршење смене. Оперативни отсек (G-3) одређује распоред и употребу тактичких јединица, приоритет њиховог кретања, спровођење мера сигурности и припрема заповест за покрете. Позадински отсек (G-4) стара се о покретима и распореду позадинских делова и материјалних потреба.

Брижљива координација треба да се врши у погледу поделе путева и израде маршевских планова (графикона) да би се избегао сваки неспоразум између одлазећих и долазећих јединица. На случај да се спор ипак појави, он мора бити решен у корист долазеће дивизије. Дивизија која се смењује мора да ставља на расположење способне путовође. Такође треба да се регулише примопредаја контролне службе саобраћаја (станица и руководећих органа). Док дивизија која се смењује треба да држи ову службу у својим рукама у првом периоду смене, дотле дивизија која смењује треба да је обавља у другом. Ако се смена врши у току две ноћи, онда дивизија која се смењује, држи контролу саобраћаја у току прве ноћи и у току једног дела наредног дана, али тако да нова дивизија прими дужност пре пада мрака. Треба тежити да у току смене буде у саобраћају што мање возила. У том циљу треба користити исте транспортне јединице и за довлачење људи и материјала ка фронту, и за превоз смењеног људства и материјала уназад.

У закључку писац износи да сваки од наведена два начина (у месту и покретом кроз борбени распоред) имају своје добре и лоше стране.

Смена у месту у циљу преласка у напад или продужења напада обележена је следећим карактеристикама: омогућава новој јединици детаљније извиђање додељене зоне него код смене покретом кроз борбени распоред; смењена јединица може се брже користити на другом месту него код смене покретом кроз распоред; ризикантнија је, јер у току критичног периода смене

ниједна јединица није у таквом распореду да би могла потпуно ефикасно дочекати непријатељски напад; нормално, ова се смена изводи ноћу.

Смена проласком кроз борбени распоред има следећа предности и недостатке: дозвољава заузимање погоднијег нападног поретка него код смене у месту; бржа је него смена у месту и може се предузети и дању; омогућава да јединице које се смењују врше за извесно време ватрену подршку напада, што, с друге стране, изазива нагомилана снага у предњим линијама; командовање зоном може предузети нови командант раније него код смене у месту.

С обзиром на изнето, писац препоручује да се, кад год је могуће, тежи смени покретом кроз борбени распоред. Смена у месту мораће се, међутим, применити ако смењена јединица треба да буде ускоро употребљена на другом неком месту, као и у случају ако би смена покретом кроз борбени распоред изазвала сувише јако нагомилана трупе. У сваком случају, успех у извршењу ове тактичке радње зависи од брижљивог и детаљног планирања, сарадње и координације. Све се то, пак, може постићи добром везом, благовременим извиђањем и предузимањем свих осталих мера.

Чланак потпуковника Бедфорда, због систематски обраде смене трупа у борбеном поретку и очигледности приказивања, веома је поучан. Ово је утолико пре, што се ова радња често занемарује при разradi тактичких задатака. Пошто смена, због кризе коју она претставља, треба да се изврши за што краће време, то би било корисно да је писац детаљније обрадио баш оне случајеве када се тражи извршење смене у току једне ноћи или само дању. Дугим вршењем смене омогућава се непријатељу да предузме одговарајуће противакције: артиљериску и ваздухопловну противприпрему или противнапад пешадијом, тенковима и тл.

В. К.

Корисно

Потпуковник Р. Ј. Хил: О ПОЧЕСНОМ УВОЂЕЊУ ЈЕДИНИЦА У НАПАД

Благовремено груписање снага на решавајућој тачки и у одређено време одувек је био један од првих услова победе. Али то није лако увек постићи. Зато писац поставља питање,¹⁾ да ли ће се један

командант огрешити о основни принцип ако отпочне напад пре но што груписе све своје расположиве снаге? — Свакако, неће, каже он даље, јер ће све зависити од ситуације. Познато је да је победа најчешће на оној страни која брже и вештије употреби своје снаге. У сваком случају, време има велики значај и често пресудно утиче на одлуку команданта.

¹⁾ First with e Most by Lieutenant Colonel Robert J. Hill, Jr.; Military Review, september 1951.

Општа претпоставка

Први корпус у саставу Прве армије „плавих“ има три пешадиске дивизије и остале корпусне делове. Дејствујући у североисточном правцу, корпус је наишао на непријатељске положаје у рејону слова „М“ види западни део (скице 1). У том тренутку командант корпуса добио је наређење да што пре избије на реку „Х“ и буде спреман за продужење операције у истом правцу.

Његова ојачана 20 пд налази се у преходници корпуса са задатком да обезбеди несметано наступање корпуса и да избије на реку „Х“.

„Црвени“ дају јак отпор почев од 6 јуна, а источно од реке „Х“ успели су да прикупе знатне резерве у рејону Чарлстауна. „Плави“ цене ове снаге око четири дивизије, од којих је једна тенковска. Формацијски састав обе стране приближно је исти. „Црвени“ оскудевају у бензину.

Ваздухопловство „плавих“ је постигло надмоћност. Штаб Прве армије има могућности да обезбеди за сваки дан по 100 бомбардерских и 300 ловачко-бомбардерских полета.

Посебна претпоставка за 20 пд

1. — Дивизија је ојачана са: 201 пуком лаких тенкова, 684 дивизионом хаубица

155 мм, 751 и 752 тенковским батаљоном са топовима 90 мм и потребним транспортним средствима за моторизовање целе дивизије.

2. — Дивизија наступа у три колоне. 201 пук лаких тенкова са дивизијском извиђачком четом врши обезбеђење пред фронтом дивизије и на боковима.

3. — Формирање борбених одреда (combat teams), односно дивизијских колона, извршено је по следећем:

Борбени одред 58 (лева колона): 58 пп (без 1 бат.), 77 хаубички дивизион 105 мм, чета „А“ 20 инж. батаљона.

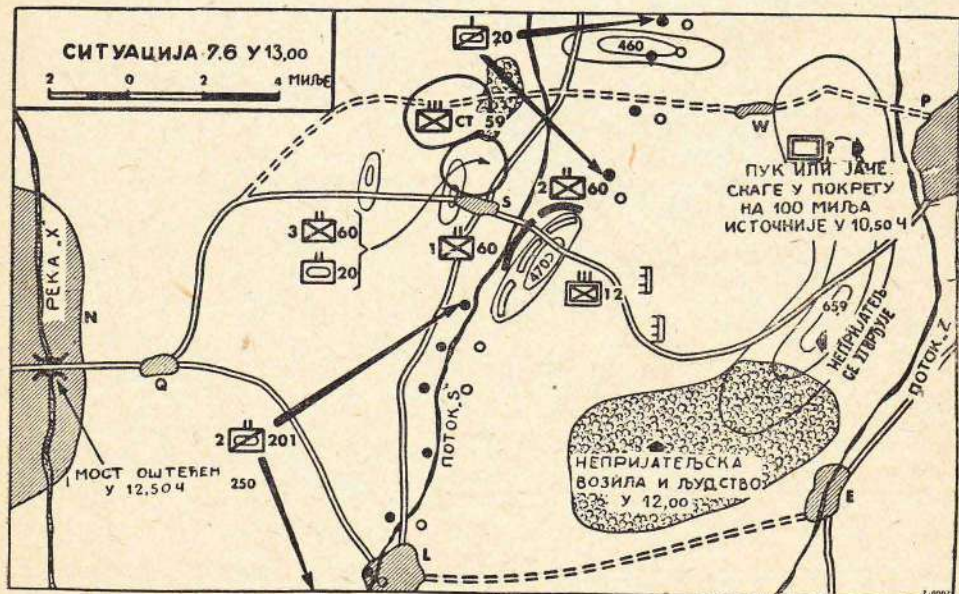
Борбени одред 59 (десна колона): 59 пп, 78 хаубички дивизион 105 мм, чета „Б“ 20 инж. батаљона, 751 тенковски батаљон и 684 хаубички дивизион 155 мм.

Борбени одред 60 (средња колона): 60 пп, 79 хаубички дивизион 105 мм, чета „Ц“ 20 инж. батаљона, 20 тенковски батаљон и 80 хаубички дивизион 155 мм.

Остатак дивизије креће се за средњом колоном.

Развој ситуације до 13.00 часова 7 јуна

1. — „Плави“: у 7.00 часова делови 201 пука лаких тенкова заузели су непорушен мост преко реке „Х“ на главном друму код насеља „Н“. Командант Првог корпуса наредио је 20 пд да одмах пређе реку „Х“,

Скица 2

потисне делове непријатеља на исток и обезбеди прелазак преко реке осталим деловима корпуса.

Командант 20 пд наредио је да 201 пук лаких тенкова продужи надирање у источном правцу док га не стигну делови 60 борбеног одреда, после чега има прећи на обезбеђење бокова дивизије. Борбеном одреду 60 наређено је да одмах пређе реку „Х“, да стигне делове 201 пука лаких тенкова и избије на К. 659 (скица 2), одбацујући непријатеља источно од потока „3“.

Борбени одред 60 прешао је преко реке „Х“ у 7.30 часова. У 9.00 часова делови 201 пука лаких тенкова били су заустављени на једну миљу (1609 м) испред насељеног места „С“, где су наишли на запречен пут и добили артиљерску и минобацачку ватру као и ватру пешадиског наоружања са правца насеља „С“.

Борбени одред 60, стигавши својом претходницом (1 батаљоном 60 пп), предузео је напад у 9.45, прошао кроз распоред делова 201 лакотенковског пука са задатком да одбаци непријатеља и рашчисти ситуацију. Главнина борбеног одреда 60, по пристизању, прикупила се северозападно од насеља „С“, а своја два дивизиона поставила за дејство у правцу насеља „С“.

У 9.45 часова отпочео је одред 59 прелаз преко реке „Х“ са задатком да се прикупи у рејону северозападно од насеља „С“, а за њим су имали да пређу реку и остали делови дивизије.

2. — „Црвени“: у 11.00 часова добијен је податак из штаба Првог корпуса „Плавих“ да је уочен покрет непријатељских моторизованих снага у јачини једног пука или нешто више, састављених од свих родова, у покрету по два пута правцем на запад. У 10.50 часова чела ових колона била су приближно 30 миља (48 км) западно од Чарлстауна (160 км источно од реке „Х“; види скицу 1). Корпус је тражио од штаба Прве армије дејство из ваздуха на ове колоне.

У 12.00 часова ваздухопловство „Плавих“ бомбардовало је шуму југозападно од к. 659, где су примећени непријатељски делови са великим бројем возила. Такође је примећено да се непријатељ утврђује на к. 659.

Конферисање у штабу. 20 пд у 13.00 часова

Од 10.00 часова десила су се три важна догађаја, који захтевају да се ситуација 20 пд детаљније размотри, а то су:

— пристизање другог пука пешадије „црвених“ са тенковима и артиљеријом;

— покрет снага неутврђене јачине од Чарлстауна, и

— закашњење од два часа у пристизању осталих делова 20 пд, које је проузроковано оштећењем моста код насеља „Н“.

Ове нове околности мењају из основа ситуацију 20 пд. На основу расположивих података, командант дивизије рачунао је да благовремено пребаци целу дивизију преко реке „Х“ и да отпочне напад на непријатеља са сигурном надмоћношћу. Међутим, пристигла непријатељска појачања у вези са задоцњењем 20 пд учинише да ће непријатељ добити потребно време. Зато командант дивизије позива своје органе штаба на кратко реферисање.

Начелник обавештајног отсека дао је следеће податке о могућности непријатеља:

— могућ напад на ма који део нашег фронта са обухватом северног или јужног крила снагама од око три батаљона пешадије уз подршку тенкова и артиљерије;

— за одбрану тренутно непријатељ располаже са три батаљона;

— од појачања непријатељ може добити, било за напад, било за одбрану, од 14.00 часова један пук пешадије са тенковима и артиљеријом за подршку, а од 18.00 часова још најмање један пук пешадије из рејона Чарлстауна уз подршку свих осталих родова;

— ако би се непријатељ повукао и предузео одбрану на коси к. 659, појачања би му стигла нешто раније, те би могао имати од 13.00 пук пешадије са тенковима и артиљеријом за подршку или од 17.35 часова најмање још један пук као што је горе изложено.

Начелник оперативног отсека свео је свој реферат на два закључка: од 15.00 часова могућ напад без 58 пп, а од 19.15 часова са целом дивизијом. Остали органи изјавили су могућност снабдевања и подршке за обе варијанте.

На основу изложене ситуације, командант дивизије донео је следећу одлуку: „Са дивизијом предузети напад у 15.00 часова (не чекајући долазак 58 пп) општим правцем од к. 460 на к. 659, коју заузети, одбацујући непријатеља преко потока „3“.

Као што видимо, пример показује почасно увођење у борбу не само 60 пп, већ и 20 сд, што је у датој ситуацији потпуно правилно. Писац врши даљу анализу горње одлуке команданта дивизије, па каже:

— да је одлука пала да се напад врши само 60 пп, не би била правилна, јер не би-

смо имали надмоћност ни у почетку ни у току напада;

— правац напада преко к. 470 изводио би фронтално на најјачи део положаја, те је зато много погоднији маневар левим крилом преко к. 460 у циљу обухвата и брзог сламања десног крила непријатељевог;

— обухват десним крилом изводио би преко пошумљених падина к. 659 што такође не би било погодно за рад тенкова.

Са изложеног, очевидно је, каже писац, да је у овој ситуацији много боље предузети напад у 15.00, не чекајући прикупљање целе дивизије. За напад у 15.00 постоји израита надмоћност у тенковима и артиљерији. Поред тога, већа покретљивост је такође на нашој страни која би нам омогућила да одржавамо и маневарску надмоћност над непријатељем у току извршења напада.

Потпуковник Л. Г. Робинсон: О ПРОЦЕНИ СИТУАЦИЈЕ И ДОНОШЕЊУ ОДЛУКЕ

Потпуковник Робинсон у свом чланку¹⁾ по питању процене ситуације и доношења одлуке каже да командант не сме да постане роб никаквих крутих процедура и шаблона; његово расуђивање мора бити плод личних закључака и треба да буде јасно, документовано и одлучно. Међутим, како при процени ситуације, тако и при издавању заповести, он се мора држати извесног логичног реда који се, у крајњој линији, ипак, изражава неком врстом форме или обрасца. На овај се начин омогућује да се подаци среде по извесном систему, а затим се избегава опасност да се неко важно питање изостави. Према томе, форма ће помоћи команданту да изврши анализу свих података и чињеница на основу којих треба да донесе одлуку и предузме потребне мере.

Но, с друге стране, круто везивање за форму или погрешна примена начела и упутстава могу негативно да утичу на правилност размисљања, па, према томе, и на доношење одлуке.

Сасвим је разумљиво што наука толико полаже на утицајне факторе, јер су они саставни део сваке ситуације. Сва командантова активност и способност за акцију креће се у кругу тих фактора и њихових утицаја на ситуацију.

Ако бисмо, пак, одложили напад за 19.15 часова, непријатељ би могао предузети свој напад, којим би могао не само да нам омогући извршење нашег задатка, већ и да нам доведе у питање све досада постигнуте успехе. У сваком случају, нашим одлагањем напада, непријатељ би добио четири часа времена, који би му добро дошли за организацију својих положаја.

На крају, писац поново истиче опасност којој се трупе излажу при почесном увођењу у борбу и тражи од извиђачко-обавештајне службе што потпуније податке како би се ризик свео на што мању меру.

Иако не сматрамо да је за почесно увођење јединица у напад потребно увек имати надмоћност у техници, ипак, чланак заслужује пажњу, нарочито у погледу правилне оцене елемента времена, брзих одлука и еластичности маневра која је приказана у изложеној динамици боја.

Ренис М. П.

У чланку се затим даје форма процене ситуације која је усвојена од стране начелника генералштабова сва три вида оружане силе САД. Та форма своди се на ових пет главних тачака: прво, задатак; друго, ситуација и начин извршења акције; треће, анализа могућег непријатељског дејства; четврто, упоређење могућих сопствених акција и, пето, одлука.

Задатак претставља први и најважнији фактор процене ситуације. Ако треба извршити више разних задатака, онда се мора одредити ред хитности њиховог извршења.

Процена ситуације има да проучи непријатељске могућности и утврди најбољи начин извршења акције у датом случају који треба да доведе до успеха операције.

Код већих јединица и када се има довољно времена, процена ситуације органа штаба може бити вршена под руководством начелника штаба. У мањој јединици, или када се нема довољно времена, подаци за процену ситуације биће изнети команданту уз најкраће реферате од стране органа штаба.

Врло је важно да се командант може ослонити на свој штаб у погледу процене и сређивања података из ситуације. Нормално је да се сви ти подаци изнесу команданту усмено или писмено од стране начелника штаба или одређеног официра штаба. При разматрању сопствених акција,

¹⁾ Lieutenant Colonel Leonard G. Robinson: »The Commander's Estimate«, »Military Review«, June 1951.

командант ће, свакако, узети у обзир свој задатак, карактеристику просторије за операције, непријатељску и сопствену ситуацију и облик маневра који му се нуди за извршење задатка.

Код процене непријатеља најважније је да се предвиди могућност његових противакција које би биле предузете као одговор на наше акције или које би имале утицаја на њих. При свакој од тих противничких акција цени се исход који би оне могле да имају.

Упоредна оцена могућих сопствених и непријатељских акција претставља најважнији и завршни део процене ситуације. Ту се долази до синтезе свих података који су добијени проценом и извлаче се потребни закључци.

Писац каже да има разних метода помоћу којих се може извршити процена овог дела ситуације. У сваком случају, критеријум за упоређивање је прост и састоји се у томе да се дође до најбољег решења у датој ситуацији.

Може се, ипак, десити да, и поред најдетаљније процене и међусобног упоређивања релативних вредности, најпогоднији начин акције не буде одмах уочен. У таквом случају, где је тешко извршити дефинитиван избор, изгледаће да је, например, један начин акције исто тако прихватљив као и други. Ипак, у највише случајева, када је избор нејасан и тежак, до одлуке се може доћи поновним испитивањем свих

фактора ради утврђивања који од њих има превагу над осталима.

Једном усвојени избор начина акције даје базу за израду плана акције. Такав план, дат у извесној форми, уствари, претставља одлуку.

Писац дефинише одлуку као констатацију командантове концепције о томе шта његова јединица треба да предузме да би извршила свој задатак. У својој потпуној форми одлука треба да садржи одговоре на питања: ко, шта, када, где и како.

Циљ одлуке јесте да се штабу пружи сви основни подаци за детаљну разраду планова и издавање заповести. Она се често дословно уноси као друга тачка у борбену заповест. Она у исто време служи за обавештавање целокупног људства о томе шта јединица, као целина, има да ради.

На завршетку чланка писац напомиње да се систематизовање процеса размишљања мора вршити веома опрезно, ако се жељи да форма добије своју праву вредност, тј. да буде помоћно средство команданту. Решење проблема који обухвата сложени ратни механизам не може се свести ни на какве формуле. Зато писац још једном резимира услове добре процене ситуације, па каже: процена треба да буде у складу са процесом логичног расуђивања; да оцени релативну вредност свих могућих акција које долазе у обзир и да укаже на најпогоднији начин акције у датој ситуацији.

Хрисман Љ. Х.

Потпуковник Ф. Беднарек: ПРОБЛЕМ ЧУВАЊА И ОБНАВЉАЊА РАТНЕ ОПРЕМЕ У АРМИЈИ САД

Проблем опште штедње у Армији САД постао је врло актуелан. На све стране се траже начини како да се смањи потрошња и развије смисао за чувањем ратне опреме.

Амерички потпуковник Беднарек каже,¹⁾ да их је мало који знају да издаци за издржавање само једне дивизије на фронту износе годишње око сто милиона долара. Ова сума превазилази за 20% потребне издатке за наставку целокупне ратне опреме једне дивизије. Међутим, статистика нам даје поуздане податке о свакој врсти ратне опреме колико може укупно да служи као и у каквом је стању потрајалости после извесног времена употребе. Исто тако, постоје искуством утврђени подаци у погле-

ду дневног утрошка артикала на једног човека или месечног на хиљаду људи, итд. Та искуства из прошлог рата најсигурнија су основа за прорачун будућих потреба за целу Армију.

Дуг је пут пређен док смо до тих искустава дошли. Уочи рата узимали смо у обзир и британске и француске податке. Али све то није одговарало нашој стварности. Десант у Северној Африци, такође, није нам дао неке особите податке. Зато је јуна месеца 1943 Министарство народне одбране издало специјалну директиву свим прекоморским снагама да се ови подаци прикупе, среде и проуче. Директивом су тражени посебни подаци за сваки артикал ратне опреме. У циљу једнообразности у сређивању и проучавању података били су упућени на ратишта нарочито инструисани официри за ову сврху. Па ипак се, наила-

¹⁾ War and Replacement Factors, by Lieutenant Colonel Frank Bednarek, Military Review, August 1951.

зило на велике потешкоће, а често и на неразумевање од стране команда и штабова. Стога се тек фебруара 1944 године могао саставити исцрпан извештај из кога је Министарство народне одбране могло да види тачно стање ствари. Извештај је показивао не само губитке у опреми, који су се догађали у борби, већ и оне који су настајали услед непродумивања благовремених оправки, разног уништавања, крађа, немарног чувања, слабог познавања материјала, итд., итд.

Тек на основу овако сређених података, који су током даљег рата непрестано допуњавани, Министарство народне одбране у стању је да врши предвиђања и прорачуне за будуће потребе.

Факат је да армија мора бити снабдевена свим потребама за рат, без обзира на новчане издатке, каже писац. Све потребе морају бити благовремено испланиране и још за време мира остварене. Природно је да се за време мира јавља стална тежња за што већим смањењем финансијских издатака. Ово се може постићи само редукцијом како врста материјала, тако и сувишних количина, које су САД произвеле у току прошла два светска рата, а што се убудуће не може поновити, ако се жели да одржи садашњи стандард живота и економска стабилност земље.

Међутим, запажено је да су они људи, који највише критикују штедњу, у исто време и највећи расипници. Тако, на пример, војник који у рату баца своју опрему било што је тешка за ношење или је замазана, а зна да ће сигурно добити нову, најчешће се баш он може чути да каже како се на бојном пољу оставља нетакнута ратна опрема. Исто тако, командант који највише гони свога интенданта да врши замену опреме, понајчешће каже да се замена врши сувише често. У прошлом рату чести су били рапорти којима су команде тражиле да јединице добију потпуно ново одело и осталу опрему пре поласка на прекокеанска ратишта. Ово може бити и оправдано у извесним условима, али када ти услови не постоје, и када опрема још није потрајала, такав поступак ствара код људства уверење да се заиста не штеди.

Стога се економија у снабдевању трупа може успешно спроводити само ако су и старешине и војници на висини. За доказ писац наводи генерала Бредлија, који је, као командант Прве армије, имао посебан табеларни преглед месечних губитака најважнијих врста ратне опреме за сваку дивизију. Према тим месечним губицима он

је поуздано закључивао не само о служби снабдевања дотичне јединице, већ и њеној бојној готовости и дисциплини.

Нема сумње, каже даље писац, да ће овај проблем још дуго бити актуелан у нашој Армији. У циљу његовог успешног решења, потребно је предузети следеће мере:

1. — Научити сваког младог регрута да ни наши извори нису неисцрпни и да тај факат треба схватити као саставни део будућег благостања сваког појединог грађанина САД.

2. — Упозоравати сваког у Армији да издаци на одећу и обућу, наоружање и осталу опрему, не само повећавају порез сваког појединца, већ исцрпљују наше изворе, што ће се одразити и на нашу будућу куповну моћ.

3. — Развијати код свакога свест о потреби одржавања у исправном стању добивене опреме на руковање, истичући да чување сваког њеног делића претставља обезбеђење властитог живота.

4. — Стално изналазити и усавршавати начине и поступке који ће допринети што бољем чувању и одржавању ратне опреме.

Врло је важно да млади регрути још у почетку војничког живота схвате потребу и важност колективног чувања опреме и наоружања. Овде старешине морају да претходе својим примером. Потребно је показати да су и стара опрема и старо наоружање употребљиви. Јединица која је научена да носи и крпљене блузе, може дати много боље резултате него нека у потпуно новом оделу. Зато се мора поздравити сваки напор који иде за тим да се за будућност предвиђају само реалне потребе у материјалном снабдевању. Ми не смемо поновити грешке из прошлости. Ако су те потребе ипак велике, најсигурнији пут да се оне смање јесте пут штедње и чувања. Још једаред, каже писац на крају, морамо учити да се боримо и добијемо ратове са много скромнијим материјалним средствима но што смо то у прошлости чинили.

*

Проблем штедње и чувања ратне опреме свакако је један од посљедњих проблема живота и рада трупе. За нас је интересантно што видимо да се овај проблем овако оштро поставља и у Армији САД која се практично сматра за армију неограничених материјалних и техничких могућности.

М. П.

Резије

Пуковник П. Јокипалтио: ВАЗДУШНИ НАПАДИ НА ХЕЛСИНКИ И ЊЕГОВА ПАО У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ

Под утисцима страховитог дејства авијације у прошлом рату, а имајући у виду њен данашњи све већи развој, проблеме противавионске одбране градова посебно се намећу свима земљама и постају врло актуелни. Искуства прошлог рата још нису довољно проучена нити гледишта за будућност устаљена и оформљена, што се види из разних мишљења која се јављају у стручној војној литератури. У том смислу и швајцарски часопис „*Flugwehrl und Technik*“ доноси чланак пуковника Јокипалтија под горњим насловом¹⁾ из кога се види тактика совјетске авијације при ноћним нападима на градове, извршеним пред крај Другог светског рата, као и резултати једне противавионске одбране, организоване са релативно скромним ПА средствима.

Хелсинки, главни град Финске, налази се на једном рту који прилично залази у море. Окружен са источне и западне стране сличним ртовима, а са југа низом острва на удаљењу око 3 км, град је имао врло повољне природне услове за организацију ПАО. Поред тога што су ртови и острва око града нудили добре ватрене положаје, они су нападача при ноћним нападима често доводили у забуну и отежавали му, због сличности, да тадашњим навигационим средствима лако пронађе град и циљево у њему.

Сам град без предграђа велики је 6×8 км и има преко 300.000 становника. Ма да је и у предграђима било важних насеља, планом ПАО био је обухваћен, због недовољног броја ПА средстава, само главни део града.

Евакуација становништва није уопште била предвиђена, јер се рачунало да ће совјетско ваздухопловство ипак имати важнијих циљева од Хелсинкија, те се тиме донекле објашњавају и онако скромна ПА средства, предвиђена за ПАО главног града.

Служба ВООВ била је доста добро организована и ослањала се на територијалну мрежу. Команда ПАО имала је и неколико својих осматрачких станица са прислушним апаратима, истуреним око 30 км од града. Ове станице, као и прислушни апарати водећих рефлектора, функционисали су као

осматрачки органи команде ПАО и њој су непосредно достављали своје извештаје о налетима. Поред тога, одбрана је располагала и са два немачка радиолокатора са дометом од 150 км.

Како се мрежа службе ВООВ простирала све до фронта, то је била организована сарадња са немачком трупном службом ВООВ на фронту у Естонији од које су примани и преносени потребни извештаји до КМ ПАО. Немци су имали у захвату Балтичког Мора више радиолокатора. Па ипак, све то, као и чињеница да је Хелсинки од фронта био удаљен око 250—300 км, није било довољно да се град заштити од изненадних напада. Зато је команда ПАО приступила потпуној организацији своје властите службе ВООВ, а свој обавештајни центар поставила поред оперативне собе, у исти подземни бункер, што раније није било.

Командовање је било потпуно сасређено. Командант ПАО често је непосредно руководио отварањем запречне ватре чак и појединих батерија. Само за време јачих напада команда ПАО препуштала је већу слободу дејства својим потчињеним. Писац истиче да се морало прибећи овако строгој централизацији из два разлога: прво, што се располагало са мало батерија, а друго, због недовољног броја справа за гађање. Командна места група, односно дивизиона, била су организована по истом принципу као и КМ ПАО, само што нису имала све потребне уређаје.

Штаб ПАО имао је, поред команданта свега још 6 официра и 6 подофицира, док су штабови група (дивизиона) имали, поред команданта, по 2 официра и 3 подофицира, и то је било све.

Шема запречне ватре била је један од најважнијих докумената (ск. 1). Она је садржавала главне контуре терена у полупречнику од 25 км и служила је у исто време донекле и као ситуациона карта. Истом шемом вршило се и показивање циљева. Поред ове шеме постојала је планшета радиолокатора, односно прислушних справа, на коју су наносени потребни подаци ради осветљавања, односно отварања запречне ватре.

Средства ПАО Хелсинкија била су распоредена по скици 1 и то:

— западни сектор имао је један радиолокатор типа Вирцбург и водећу батерију 88 мм од 6 оруђа; једну батерију 76 мм

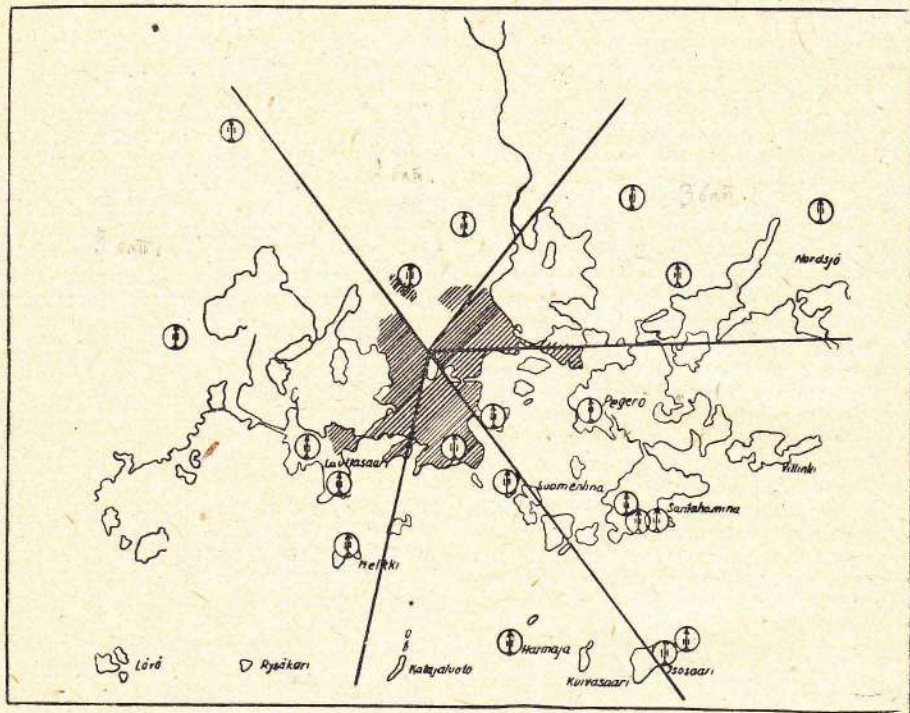
¹⁾ Eine allgemeine Übersicht der Grossangriffe und Luftabwehr für Helsinki im Februar des Jahres 1944, von Oberst P. Jokipaltio, Flugwehr und — Technik, № 2, Februar 1951, Frauenfeld, Schweiz.

такође од 6 оруђа и три батерије 76 мм од по 4 оруђа;

— северни сектор имао је једну водећу батерију 88 мм и једну батерију 76 мм, обе од по 4 оруђа;

Према томе, укупно ПАО је имала: 88 оруђа средњег и великог калибра; 42 оруђа малог калибра и 36 рефлектора.

Доцније, ПАО града појачана је на 104 оруђа средњег и великог калибра.

Скица 1 — Распоред средстава ПАО Хелсинкија 1944 г.

— северноисточни сектор имао је једну водећу батерију 88 мм од 4 оруђа и још две батерије (без радиолокатора) од по 4 оруђа;

— југоисточни сектор имао је радиолокатор Вирцбург, једну водећу батерију 88 мм од 6 оруђа и пет батерија 76 мм од по 4 оруђа;

— јужни сектор имао је једну водећу батерију 88 мм од 6 оруђа, две батерије 76 мм од по 4 оруђа и једну батерију 105 мм од 2 оруђа.

Поред тога, за ниску заштиту постојало је: 11 водова МПАА од по 2 оруђа 40 мм; две батерије од по 4 оруђа 20 мм и 6 водова од по 2 оруђа 20 мм.

Од ПА рефлектора био је један баталјон од 3 рефлекторске чете од по 12 рефлектора.

Да видимо сада резултате овако организоване ПА одбране при одбијању ноћних ваздушних напада:

Први ваздушни напад извршило је Совјетско ваздухопловство 2 фебруара 1944 у вече са око 120 бомбардера. Време је било хладно, без ветра, а магла је била јако густа и ниска. Према дотадашњим искуствима, напад се није очекивао те ноћи.

У 18.50 часова служба ВООВ јавила је налет прве групе непријатељских бомбардера. У 19.10 већ је почео напад на град по таласима који су непрестано трајали све до 21.11 часова. Сваки се талас пред градом обично делио у мање групе, које су једновремено нападале објекат са више страна. После поноћи, од 1.00—4.15 часова, напад је продужен на исти начин са око 70 бомбардера. Пред првим таласима, код оба напада, претходили су авиони који су

бацали бомбе за осветљавање циља. Висина бомбардовања била је обично од 4.000—5.000 м, а највише 6.500 м. Бомбардовање је вршено из хоризонталног лета.

Противавионска артиљерија дејствовала је за све време, отварајући запречну ватру, док су батерије са радиолокаторима повремено гађале директно на циљеве.

Рад ПА рефлектора био је онемогућен густом маглом.

Резултат дејства ПАА био је: 4 непријатељска авиона оборена, а над циљ доспело у првој фази напада само 30%, а у другој око 10%. Непријатељ је бацио око 1.200 бомби разних калибра од којих је само 20% пало на циљ.

Утрошак муниције: 8.586 метака средње и великокалибарске артиљерије и 2.217 малокалибарске.

Други ваздушни напад изведен је 16 фебруара 1944, такође у две фазе: прва фаза трајала је од 19.55 до 23.15 часова, а учествовало је око 120 бомбардера; ова фаза продужена је све до 5.43 часова следећег јутра, а учествовало је преко 300 апарата. Висина и начин бомбардовања били су у свему исти као и код првог напада.

ПА артиљерија дејствовала је готово целе ноћи, нарочито источне батерије.

Одбрана је била веома успешна. Сматра се да је од свих непријатељских апарата овога пута само око 10 доспело до циља. Ноћ је била облачна. Сви су рефлектори били пребачени на источне секторе. Сем тога, многобројни пожари, изазвани у источном предграђу, доводили су непријатеља до забуне при тражењу циља.

У одбрани је учествовала и немачка ловачка авијација, али са slabим резултатима, јер није било довољно рефлектора, који би осветљавали циљ за дуже време, потребно за успешно дејство ловачке авијације. Пошто се убрзо још више наоблачило, то је рад ПА рефлектора, као и ловачке авијације, био немогућ.

Непријатељ је бацио преко 3.500 бомби разног калибра од којих је само 70 пало на град и проузроковало незнатне штете.

Артиљерија је утрошила 12.238 метака средњег и великог калибра и око 5.000 малокалибарске.

Трећи ваздушни напад био је жешћи од оба прва и трајао је непрекидно целу ноћ 26/27 фебруара. У њему је учествовало око 700 апарата, од којих су апарати из Лењинграда правили по два налета у току ноћи, а остали, са даљих аеродрома, само по један.

У погледу начина извођења овог напада јасно се уочавају три фазе:

Прва фаза трајала је од 18.43—22.30 часова. Бомбардери су дејствовали у групама од по 20—30 апарата, долазећи увек са истока. Испред сваког таласа летели су апарати за извиђање и осветљавање циљева. У овој фази укупно је учествовало 250—300 апарата.

Друга фаза имала је за циљ изнуравање и трајала је од 22.30 до 2.30 часова следећег дана. Непријатељ је дејствовао појединачним апаратима или мањим групама са укупно 150 апарата.

Трећа фаза трајала је од 2.30—5.05 часова, а непријатељ је дејствовао групама од по десетину апарата. Групе авиона долазиле су са разних праваца, тако да се често дешавало да се напад изводи једновремено са пет разних праваца. Учествовало је око 250 апарата. Висине лета биле су најчешће од 4.000—5.000 м а каткад чак и 6.700 м.

Противавионска одбрана имала је тежак задатак како због ефикасности напада, тако и због његове дужине трајања. Па ипак, само око 5% бомбардера успело је да погоди циљ.

ПА артиљерија имала је највише успеха у првој фази због великог броја бомбардера који су се једновремено појављивали у зонама њеног дејства.

Утрошак артиљериске муниције износио је 14.200 метака средњег и великог калибра и 4.432 метка малих калибра.

Време је било лепо, те су рефлектори могли успешно да осветљавају. Ово је омогућило добро дејство и ноћних ловаца, који су оборили 4 непријатељска бомбардера.

Писац на крају узима у обзир јачину непријатељских напада, релативно мали број артиљериских оруђа, мало радиолокатора, па закључује да је општи резултат ПА одбране био добар.

На овакав резултат одбране, по мишљењу писца, утицали су следећи фактори:

— централизовано командовање свим ПА средствима;

— врло добра обука послуге како за дејство дању, тако и ноћу;

— добро функционисање службе ВООВ;

— уопште добро спроведена дисциплина како код јединица, тако и код становништва.

* * *

Ако извршимо анализу горе наведеног ратног примера, долазимо до следећих података:

1) Површина главног дела града, која је била захваћена планом ПАО, износила је 48 км², што значи да је просечно на 1 км² било: 2 оруђа средњег и великог калибра и 1 оруђе малог калибра. Сам писац каже да је овај број био недовољан и да се доцније морао повећати.

2) Однос артиљерије средњег према артиљерији малог калибра био је 2:1 што изгледа да је за ову ситуацију било добро. Просечан утрошак муниције износио је на једно оруђе средњег и великог калибра 97 у првом, 139 у другом и 161 метак у трећем нападу. Значи, за сваки ноћни напад трошен је скоро по један борбени комплет.

Утрошак муниције код артиљерије малог калибра био је у овој ситуацији знатно мањи — по 53 у првом, 119 у другом и 105 метака на оруђе у трећем нападу. Ово се објашњава висином лета непријатељских бомбардера, као и недовољним осветљавањем. Даље, видимо да се највише дејствовало запречном ватром, јер је то једино и било могуће при овако недовољном броју батериских радиолокатора и слабом осветљавању.

3) Великокалибарска ПА артиљерија (105 мм) видимо да је била распоређена на најважнијем правцу налета — са истока, али ближе објекту, тј. на унутрашњем појасу батерија. Факат да је у батерији било само 2 оруђа 105 мм, потврђује недостатак артиљерије овог калибра, а не неки тактички принцип. Напротив, ПА батерије 88 мм имале су најчешће по 6 оруђа, што је давало увек врло добре резултате.

4) Са 36 ПА рефлектора осветљавани су само источни прилази објекту, те о кружном осветљавању није могло бити ни говора, ма да је потреба за њим постојала. Да је било потпуније осветљавање и рад ноћних ловаца био би ефикаснији.

5) У погледу службе ВООВ показало се да ПАО објекта мора да има своју властиту службу ВООВ, и то што је могуће потпунију и на што већем удаљењу, која треба да се ослања на територијалну, односно фронтовску мрежу.

6) Радиолокатори су неопходни при ПАО сваког објекта, а нарочито приморских и приграничних градова, где се нема могућности за даље истурање осматрачких станица.

7) За нападача је карактеристично да је редовно прибегавао ноћним нападима који су увек били дуготрајни. Овакве нападе било је теже издржати и становништву и јединицама ПАО. Сем тога, било је отежано или чак и онемогућено гашење пожара и предузимање осталих мера ПАЗ-а.

С друге стране, ноћни напади нису имали потребе за пратњом ловачке авијације, која је, свакако, била корисније употребљена за дејство негде на фронту.

Сем тога, дејство ПА артиљерије при недовољном броју радиолокатора и рефлектора није могло бити ефикасно као што би било при дневним нападима.

8) Правци највероватнијих напада заиста су и били у духу процене ситуације, — са источне стране, али се не сме губити из вида да је непријатељ редовно вршио нападе и са осталих праваца, и то једновремено, у циљу присиљавања ПАО да дели своју ватру и тиме смањује ефикасност дејства.

Најзад, интересантно је уочити мали став штабова, као и перфектну обуку послуге коју писац ставља међу прве услове за успех.

Ренџић М. П.

Мајор БРАНКО ЦАКУЛА

ПОВОДОМ ЧЛАНКА „СТРЕЉАЧКИ КОРПУС У ОДБРАНИ ОБАЛЕ“

У чланку „Стрељачки корпус у одбрани обале“, који је изашао у „Војном делу“, број 6/50, има и неколико поставки са којима се не можемо сложити. Зато ћемо у овоме осврту — иако са закашњењем — изнети своје мишљење по питању артиљерије, које се не слаже са гледиштем писца наведеног чланка.

Улога и задаци артиљерије у одбрани обале

Иако је у чланку правилно постављена улога артиљерије у противдесантној операцији, тј. истакнуто да она „ствара најјачу препреку нападачу“ и да му „наноси највеће губитке и у периоду приближавања десантних средстава обали, и у периоду непосредног искрцавања живе снаге на обалу“ (пошто нападач при извођењу десаната већих размера мора да обезбеди сигурну превласт на мору и у ваздуху, тако да браниочеве поморске и ваздушне снаге не могу доћи до већег изражаја и зато што се наведене фазе десанта најчешће одвијају ноћу или у свитање), ипак су, по нашем мишљењу, артиљерији корпуса дати нереални задаци. Тако, на пример, писац каже да „задатак корпусне артиљериске групе, поред осталих задатака, може бити и борба против бродске артиљерије, која подржава нападачево искрцавање“ (страна 50), или „морска минска поља, која су на домаку ватре обалске артиљерије, обезбеђују се ватром артиљерије корпуса и сталних обалских батерија“ (стр. 52), или „потребно је, према томе, читаву артиљерију искористити за дејство против десантних бродова за време њиховог приближавања предњем крају“ (стр. 56), итд.

Артиљерија корпуса, као земаљска артиљерија, није оспособљена ни по својој конструкцији, ни по опреми и обуци људства за гађање покретних циљева на мору (бродова), нарочито на већим даљинама гађања, које би дошле у обзир при извршавању горњих задатака. А ако би се артиљерији корпуса ипак морали давати и такви задаци, тј. гађање непријатељских флотних јединица, односно бродова, онда би се она морала и за то оспособити. За то би требало подесити платформе топовских заклона за брзо праћење циљева по правцу, снабдети батерије инструментима, приборима и уређајима за гађање циљева на мору (барем даљиномерима, рачунарским плочама даљинарским сатовима, рефлекторима, артиљериским телефонима за предају и пријем команди за гађање и слично), и обучити старешине и војнике у га-

ђању циљева на мору. Иако се неке од ових потреба могу импровизовати, резултати таквих дејстава били би свакако мањи. А кад бисмо успели све то и да остваримо, ипак би такве батерије биле способне само за непосредно гађање (са откривених ВП). При томе би врсте муниције могле углавном да задовоље, само би се, вероватно морао мењати састав б/к.

По нашем мишљењу, нереалан је задатак корпусне противтенковске резерве у одбрани обале „да спречи искрцавање тенкова на обалу“ (стр. 50), јер не можемо унапред знати у којим се бродовима налазе тенкови да би их могли тући са циљем да онемогућимо њихово искрцавање (чак и у случају да смо осмотрили тенконосце, пошто они могу да носе и други терет). Осим тога, ако бисмо корпусну ПТР поставили непосредно на обалу (што бисмо морали да урадимо, ако јој дамо задатак да спречи искрцавање тенкова), онда би она била ангажована или прегажена већ у самом почетку искрцавања десанта и не би била у стању да изврши свој главни задатак, тј. да „у случају пробоја тенкова у дубину спречи њихово даље надирање“. Међутим, корпусној ПТР није потребно давати овај задатак (спречавање искрцавања тенкова), нити је у том циљу истурати на обалски руб, јер и сам писац на стр. 56 у одељку „Противтенковска одбрана“ сматра да нападач није у могућности да изведе масовни напад тенковским јединицама на предњи крај браниоцевог главног одбранбеног појаса.

По нашем мишљењу, задатак спречавања искрцавања тенкова на обалу, који је дат корпусној ПТР, треба да решавају оруђа која су постављена на обалски руб ради непосредног дејства на десантно-искрцна средства, без обзира на то да ли носе живу силу или технику (па и тенкове). То су, уствари, оруђа (и јединице) која се негде зову „противчамчана оруђа“ (батерије), а негде „оружа специјалне обалске артиљерије“. Она ступају у дејство редовно на даљинама испод 2.000 метара и непосредним гађањем, по методу гађања тенкова, уништавају и онеспособљавају десантно-искрцна средства. Ова оруђа, која су постављена на деловима обале подесним за искрцавање, а поред тога добро утврђена и маскирана, за нападача претстављају једну од најтеже савладљивих препрека у борби за искрцавање (јуришу десантним средствима на обалски руб). Вероватно је и писац чланка мислио на ово, али је тај задатак неправилно дао противтенковској резерви.

Потребна густина артиљерије

По питању густине артиљерије писац је дао одговор посебно за обалску, а посебно за осталу артиљерију (стр. 53). Али, по нашем мишљењу, прорачун просечне густине обалске артиљерије по једном километру фронта не даје никакве резултате, јер не базира на конкретним подацима, као што је то донекле могуће при прорачунима за сувоземни фронт. У чланку је као основа прорачуна узет само пример Нормандије, а то је, свакако, недовољно. Поред тога, предвиђени однос обалске и бродске артиљерије (тј. две до три обалске батерије на један одговарајући ратни брод) претеран је за досадања схватања и праксу, јер се сматра да је за браниоца веома повољан однос: једна обалска батерија на одговарајући непријатељски брод. На основу таквог прорачуна, према мишљењу писца, густина артиљерије на 1 км фронта треба

да буде 2 до 4 обалске батерије (просечно 12 оруђа) за борбу са бродовима подршке десанта.

Обалске батерије нормално се постављају још за време мира на основу процене сваког (у ужем смислу) вероватног правца искрцавања десанта, узимајући у обзир и остале видове напада непријатеља које треба онемогућити обалском артиљеријом (напад на базе, комуникације и сл.). Густина (или боље рећи — број ватрених положаја обалских батерија), до које се долази на основу процене употребе вероватних непријатељских снага на томе правцу (у ужем смислу), може се донекле мењати у току рата ојачавањем покретном обалском артиљеријом, или — у крајњој нужди — земаљском артиљеријом. Према томе, **просечни прорачуни по километру фронта** немају сврхе, јер је маневар обалском артиљеријом неизводљив у већем обиму и за краће време.

Сличан случај је и са прорачуном потребне густине остале артиљерије за одбијање искрцавања (тучење десантних бродова) на делу обале који брани корпус. Ту писац долази до потребне густине од 10 до 20 цеви на 1 км фронта, рачунајући 1 до 2 оруђа на десантно средство, односно „... за борбу са непријатељском флотом и спречавање искрцавања биће потребно 20 до 30 цеви на један километар десантно доступне морске обале. У случају да стрелачки корпус брани 80 км обале, од које ће бити, на пример, 40 км десантно-доступне, биће потребно имати на ватреним положајима 800 до 1.200 артиљериских оруђа“.

Кад се овоме дода још 5 до 7 СПА дивизиона и 8 до 10 МПАД (стр. 57) за ПАО борбеног поретка корпуса, онда тек видимо да се ради о нереалним прорачунима артиљериских средстава, која се не могу дати једном корпусу.

По нашем мишљењу, писац је предвидео овако велику количину артиљериских средстава зато што је пренебрегао учешће флоте, авијације и других средстава у одбрани обале и из тежње да све задатке решава корпус, и то артиљеријом. С друге стране, прорачун потребне густине оруђа за одбијање искрцавања писац заснива на примени непокретне и покретне запречне ватре чије остварење заиста захтева још већи број оруђа, но што је то горе наведено.

Међутим, ни непокретна, ни покретна запречна ватра на мору готово се не могу применити за одбијање искрцавања, јер је немогуће унапред одредити нападачев борбени поредак, његове делове (таласе), правац из кога ће се појавити и на места на која ће искрцавања бити управљена, да би се могле извести ове планске ватре (нарочито пред отвореном обалом). Зато се у одбијању искрцавања (јуриша десантних средстава на обалски руб) нормално примењује гађање појединим оруђима по методу гађања тенкова, а само се већа десантно-искрцна средства гађају водовима или батеријама, и то за време док се налазе ван брисаног домета. Ако би се за основу прорачуна узели: овакав начин гађања при одбијању искрцавања, затим могући број десантно-искрцних средстава у првом таласу, време њиховог кретања под ефикасном ватром, брзина гађања оруђа постављених за непосредно дејство и средњи проценат погађања, онда би се дошло до „потребне густине“ оруђа на 1 км фронта, која би износила тек једну трећину од броја оруђа до којих је дошао писац поменутог чланка. Овим путем би се ипак дошло до неког реалнијег закључка.

Учешће артиљерије у извођењу одбране корпуса

У наведеном чланку углавном је изнет следећи механизам одбране, односно дејства артиљерије (стр. 58):

— Одбранбени бој за корпус почиње тек кад десант приђе у домет корпусне и обалске артиљерије;

— Поједине обалске батерије у садејству са авијацијом и јединицама флоте отварају ватру у циљу спречавања искрцавања или бар спречавања тачности гађања бродске подршке десанта, који врши артиљериску припрему са мора. Командант корпуса врши евентуалну прегрупацију артиљерије према испољеном главном правцу напада;

— У почетку формирања борбеног поретка десанта, командант корпуса наноси масовни артиљериски удар по десантним бродовима;

— Затим артиљерија прати десантне бродове покретном запречном ватром од линије постројавања борбеног поретка (7 км од обале) до 500 м од обале, где прелази на непрекидну НЗВ са циљем отсецања првог ешелона десанта (вероватно првог таласа — Б. Ц.) од осталих дубинских ешелона (вероватно таласа — Б. Ц.);

— На 300 до 400 м ступа у дејство стрељачко наоружање (док на страни 52, аутоматска оруђа отварају ватру на много већем отстојању од 1.000 м — још за време прекрцавања! — Б. Ц.);

— Доласком десантних бродова на обалу, основна маса артиљерије и сва остала ватрена средства туку отсек искрцавања; на сигнал за пренос ватре, артиљерија отвара ватру на линији НЗВ, а пешадија прелази у противнапад, итд.

Овако изнети механизам одбране, односно дејства артиљерије, до непријатељског хватања за обалски руб, тешко се може схватити. Нарочито је тешко замислити извођење масовног артиљериског удара по десантним бродовима и праћење таласа десанта покретном запречном ватром, поготово ако се има у виду да се ово највероватније одвија у зору или пред зору, кад се искрцавање најчешће врши. Извођење масовног артиљериског удара претпоставља извршење концентрације ватре (КВ) коју треба благовремено припремити и осматрати, што је готово неостварљиво, с обзиром на оно што смо већ рекли, у одељцима „Улога и задаци артиљерије у одбрани обале“ и „Потребна густина артиљерије у рату“, затим с обзиром на неопремљеност артиљерије корпуса средствима за осветљавање и осматрање ватре и на то што се ту ради о брзопокретним циљевима. Иста је ствар и са покретном запречном ватром, поготово ако се има у виду временско и просторно ешелонирање таласа по дубини и ширини фронта на коме би се та ватра морала остварити.

По нашем мишљењу, корпус може успешно дејствовати својим средствима, нарочито својом артиљеријом, у непосредном одбијању искрцавања (јуриша на обалски руб), и то оруђима за непосредно гађање, а осталом масом артиљерије тек по местима искрцавања и у даљој борби на копну, ако искрцавање није одбијено. Примена планских ватри (НЗВ, ПЗВ, КВ) на мору могла би доћи у обзир на евентуалним уским пролазима и теснацима. Зато борбу са десантом на мору у основи треба препустити снагама морнарице (флотним јединицама, обалској артиљерији у вези са запречавањима на мору) и авијацији, које ће подржавати или бити придате корпусу.

★ ДЕСЕТОГОДИШЊИЦА ЈА ★

★ 1941 - 1951 ★ 1941 - 1951 ★